

Полупина 6, 1922

FRANK

DOMIN SVET

dr. Franci Stelc
detnik XXXIV. Stevilka 10-12
Ljubljana
1921

LEPOSLOVNI DEL:

- I. Pesmi: Debeljak Tine: Črna roža. 180. — Debeljak Tine: V meglene dalje. 181. — Debeljak Tine: Jesenska pesem deklice. 181. — Debeljak Tine: Orientalška deklica. 181. — J. Lovrenčič: Trentarski študent. 182. — Miran Jarc: V nočnem azilu. 189. — Joža Pogačnik: Večer. 189. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (prev. J. D.). 199. — Anton Vodnik: V zgodnjem jutru. 200.
- II. Dr. Iv. Pregelj: »Rutharius christianus.« 177. — France Bevk: Rdeče vrste. 190. — Dr. Ivan Pregelj: Azazel (IV. dejanje). 191. — Matija Malešič: Na saneh. 196. — Matija Malešič: Kresnica 198.

ZNANSTVENI DEL:

- I. Dr. J. Debevec: Načrt uvoda k Divini Commedii. 201. — Dr. Ivan Pregelj: Emil Leon. 204. — Dr. Josip Puntar: Gazele. 207. — † Ivan Cankar: Slovensko ljudstvo in slovenska kultura. 213.
- II. Zapiski: Slovnstvo: Pavel Golia: Pesmi o zlatolaskah (Anton Vodnik). 217. — Ivan Cankar: Mimo življenja (France Koblar). 218. — Veber Fr.: Uvod v filozofijo. 219. — Anton Melik: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev (J. Mal). 219. — Mihael Presl: Namen, razvoj in organizacija obrtnega in strokovnega šolstva drugod in pri nas (Dr. Val. Rožič). 220. — Umetnost: Zbornik za umetnostno zgodovino (Frst). 220. — I. umetnostna razstava bratov Kraljev (Frst). 221. — Willibrord Verkade O. S. B.: Die Unruhe zu Gott (Frst). 223.

Na platnicah: Prejeli smo v oceno. — »Dom in Svet« v letu 1922.

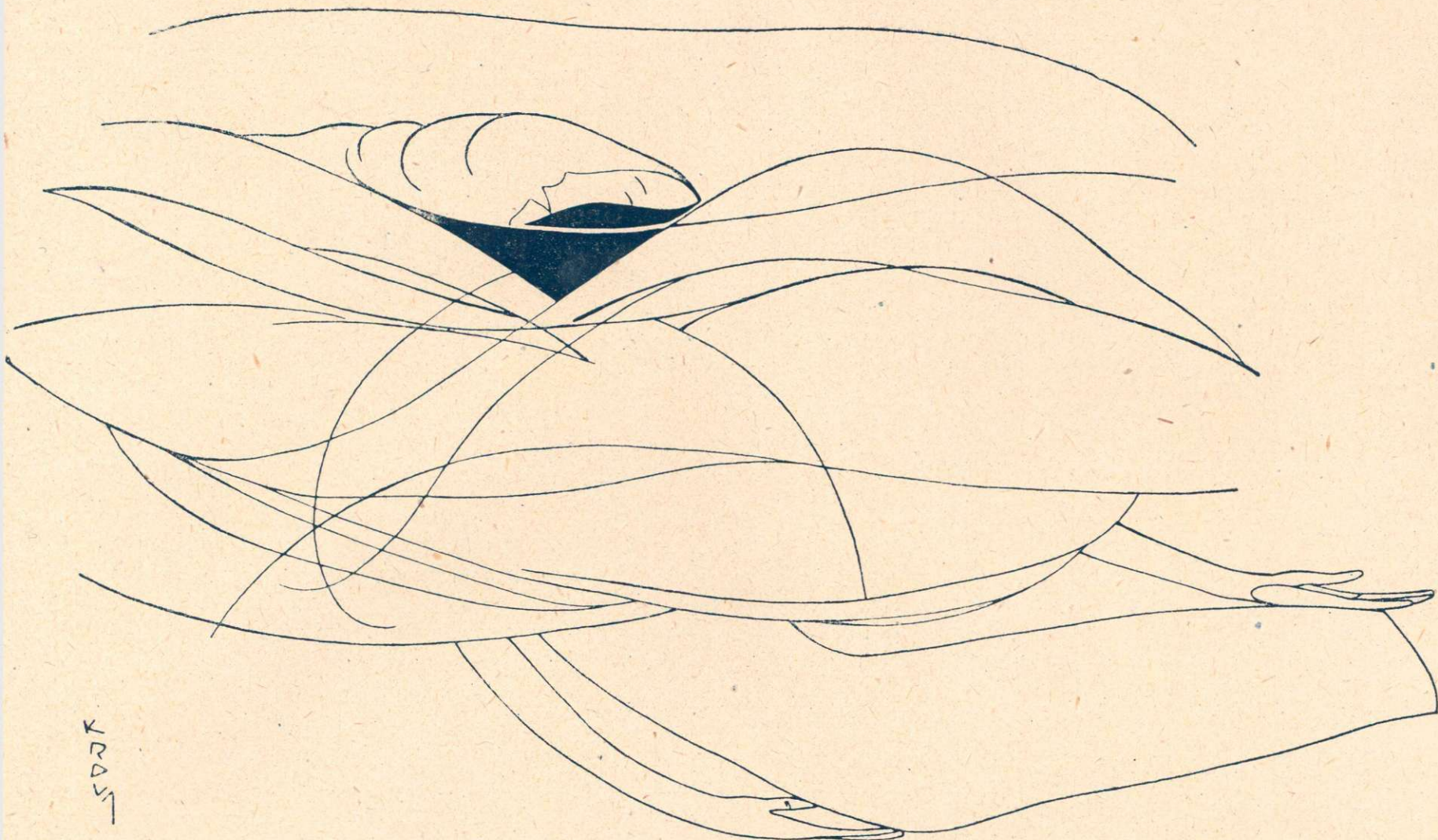
Slike: Vinjete: »Pričakovanje« str. 177, »Polet« str. 201, »Zapiski« str. 217, »Konec« str. 224 in risbi k Trentarskemu študentu, str. 182, 189, narisal Fr. Kralj.

Nemci o nas. Nemška pisateljica Mina Conrad-Eybesfeld je napisala v 11.—12. številki nemškega mesečnika »Der Gral« pregleden in s toploto pisan članek: »Die Entwicklung der slowenischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Neuzeit«. Pridejala je nekaj zgledov iz našega novejšega slovstva, in sicer iz proze Meškovo legendo: »Sv. Frančišek in oljka« (iz »Dom in Sveta« XXX. letnik), iz pesnikov pa: Aškerc: »Weihnachtslied der Armen«; Gangl: »Im Heiligtume«; Silvín Sardenko: »Mutter der Barmherzigkeit«; Jenko: »Verzweiflung«; Gregorčič: »Opfer«, »Der Regenbogen«; Medved: »Der Tag des Gerichtes«. Prevodi so dobro uspeli. O Meškovi, v našem listu objavljeni drami »Pri Hrastovih« sodi pisateljica, stoječa povsem na pozitivno krščanskem stališču, na drugem mestu: »Vor allem muß ich über »Pri Hrastovih« schreiben. Das

Drama hat mich begeistert. Ich bin ganz sicher, daß es in der slowenischen Literatur einzig in seiner Art dasteht, erstens durch die Macht des dargestellten Gedankens — das Böse, das so stark in seiner Wirkung ist und doch unfehlbar zusammenbricht (Hrast unter der Last seiner Sünden) — und dann durch die überaus innige Gestaltung der Personen... Jedenfalls muß »Pri Hrastovih« früher oder später in die weite Welt hinaus...«

Josef Páta je posvetil v Národnih Listyh št. 307., več. izd. 1921, podlistek Meškovi drami »Pri Hrastovih«. Konstatira napredek od prvih dram Meškovih do te tako v stavbi dejanja kakor v dramatični tehniki. Pravi, da bi bil stari Hrast primerna vloga za znanega češkega igralca Vavra in želi novo dramo kmalu videti na češkem odru.

»DOM IN SVET« IZHAJA VSAK TRETJI MESEC V TROJNIH ŠTEVILKAH. ☐ NAROČNINA LETNO 120 K, ZA DIJAKE 90 K. ☐ UREDNIK DR. FR. STELÉ, LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80. ☐ UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. ☐ ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO V LJUBLJANI. ☐ TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI. ☐☐☐☐☐

„RUTHARIUS CHRIS- STIANUS.“

DR. I. PREGELJ.

Otroci so izvlekli nekod izpod strehe zaprašene in orumenele liste starega papirja, vzeli škarje, napravili lep iz pšenične moke, krojili ves dan in lepili in srečno naredili nekaj tistega, kar imenuje Moh. knjiga »zračni zmaj«. Ko so bili gotovi, so se šumno dvignili, begali na cesto, skušali pognati papirnato igračo visoko v zrak in se ob mraku nasitili svojega veselja in pustili »zmaja« v vejah košate lipe za cerkvijo, kjer je visel v rosi, solncu in dežju do jeseni, ko je potegnil močan veter in otrešel z listjem posinele in preperete papirnate cape na tla. Stari Jernač, ki je govno pobiral po cesti in ga nosil na svojo njivo, se je sklonil za capami, jih pobral, ogledal, zložil, obrisal prahu in stopil v župnišče, zakašljal trikrat, podrsal nerodno z nogo po tlaku v veži in zaklical glasno:

»Dobro jutro želim, gospod fajmošter, če so doma.«

»Doma!« je odgovoril širok moški glas v sobi na levi in trenutek pozneje so se odprla vrata in pred Jernačem je stal fajmošter Tomaž z gosjim peresom za ušesom, s črtalom med ustnicami in z nepopisano polo papirja v levi. Ostre in modromirne njegove oči pod košatimi obrvmi so mu šle srepo preko naočnikov, ki so mu ležali nizko na

nosu; premerile so vso postavo Jernačevo od glave do nog in obvisele na listih, ki jih je držal v roci. Brez vsega uvoda je rekel duhovnik domače, nevljudno:

»Kakšen d... pa si spet pobral na cesti, govnač Jernač?«

Jernač je stegnil roko in se v nekaki zaupni robotosti pošalil:

»Ali boste z roko prijeli, če je d...?« Fajmošter Tomaž se je zagledal v liste, stopil bliže k vratom, bral, se zasmel in menil:

»Takšnega osla še ni bilo kakor je bil ta, ki je to pisal.«

Takoj pa se mu je obraz zresnil in je mrmral:

»Osel gor, osel dol. Dobro je pisal.« Nato pa je pogledal hitro in nezaupno čez naočnike na Jernača in vzkliknil:

»Ali si samo to našel?«

»Bog ve da, gospod fajmošter,« je odvrnil Jernač.

Fajmošter se je spet zamislil v liste, jih nato zgrnil in položil na polico za seboj in menil rezko:

»Zaklad pa ni, ne misli; pravi d... si pobral. Ga boš spet drago prodal za srebrn florint?«

»Kar boste dali, gospod fajmošter,« je odvrnil Jernač preprosto. »Bo pa anti že res, da je pisanje vredno florint, če sami pravite.«

»Florint za d...« je zaklical roboti gospod Tomaž, »kdo je že slišal kaj takega? Ali misliš, da je fajmošter Tomaž res zato na svetu, da bo vsako gnojišče s srebrom potlakal pa vsako cunjо kupil, ki jo je Jernač na cesti pobral.«

»I no, gospod fajmošter,« je dejal prevejano Jernač, »saj ni, da morate kupiti. Bom pa drugam nesel pokazat, h gospodu notarju bom stopil, ki tudi zbira —« »Ta je lepa,« je zavpil gospod Tomaž. »Tako, zdaj te torej poznam! Ti si, ki služiš dedcu v Tolminu! Njemu in meni! Dvema gospodoma. Govnač grdi, hinavec!«

»Nikoli še, gospod fajmošter,« je zaklical zdaj tudi kmet živahno. »Kaj neki sem naredil, da vpijete? Nazaj papirje, pa grem, pa prav nikomur jih ne bom dal. Nazaj tja jih vržem, kjer sem jih pobral. Pa naj bom govnač, hinavec nisem.«

Fajmošter Tomaž je mirno segel v žep in izlekel goldinar. V obrazu mu je podrhtavalo zadovoljno in je rekel:

»Florint sem rekel. Ali je prav?«

»Prav,« je menil nekam nezaupno Jernač. Duhovnik je naglo spravil kupljene papirje v svojo dolgo rjavo suknjo in rekel prikupno:

»Trde besede anti ne boš zameril. Saj sem tvoj fajmošter, pa ujezil si me. Kaj mi pa omenjaš dedca, ki mi je zoprn? Lej, nobene lepe je ne ve povedati o duhovnih in še v cerkev ne hodi. In moje farane je naučil proti meni, da se upirajo in nočejo plačati, kar so dolžni za cerkvene orgle.«

Jernač je nemirno begal s pogledom, fajmošter Tomaž pa je začel živahno mahati z belo polo, katero je bil prinesel prej s seboj:

»Naj vas le nagovarja proti meni. Bomo videli, kaj bo. Bomo videli ali boste tudi takrat vrata zapirali pred menoj, da ne bi mogel terjati, ko dobite šekacjon na vrat.«

Pero mu je zdrknilo izza ušesa, nezavedno je iskal črtala, ki ga je bil prej položil na polico za seboj. Ko ga je našel, je rekel:

»Zdaj veš, kako. Le povej Viduču, Kovaču, Zlataperju in Kofolu! Na to-le belo polo jih bom zadal sodniji, pa naj jim pomaga dedec notarski, če bo mogel. Verstanden?«

»Bom pa povedal,« je rekel Jernač pohlevno in se pomaknil proti vratom.

»Čakaj,« je viknil tedaj fajmošter in se obrnil po veži v ozadje proti kuhinji in zaklical:

»Mica, kos kruha odreži, pa polič vina prinesi iz kleti.«

Jernaču pa je velel sestiti na klop, ki je bila v veži ob vratih.

Za hip je stopil v svojo pisarniško sobo in pustil Jernača samega. Ta je mislil:

»Ogenj pa burja v strehi! Ali sem te? Goldinar si dal pa še jezen si bil. Le vpij! Saj sem Jernač, pa te poznam. Ugovarjal ti ne bom. Saj nisem neumen! Da poletim na lepem skozi vrata, pa boš še vpil za menoj, da bo vsa vas slišala. Šekacjon pa le zadaj, kaj meni mar. Sem pošteno odrajtal svoj del.«

Kuharica je postavila k njemu na klop kruha in vina. Tedaj se je vrnil fajmošter in se dobrovoljno razkoračil pred možem.

»Kje si še vzela tisto jezo prej, da si odgovoril,« je dejal vedro. »Prav postavno si se postavil. Tako bi storil, ko te lajajo govnača pa skopuha.«

»Govnača ne zamerim,« je odvrnil Jernač. »Saj če poberem na cesti za konjem, še ni greh.«

»O, ne, greh ni,« se je zasmel fajmošter, »pa to je, da ti z rokami pobiraš.«

»Ne rečem, da se še ni pripetilo,« je odvrnil Jernač. »Saj je dovolj vode na svetu, da se človek umije. Gnoja je pa le škoda.«

»Škoda,« je kimal gospod Tomaž z glavo.

»Kar pa se skoposti tiče,« je menil nadalje Jernač, »je pa taka, da ga ni pod solncem človeka, da mu še niso izrekli grde besede. Saj so jo še vam.«

»Meni, kako neki?« je poslušnil fajmošter.

»I nu,« je rekel Jernač, »lajajo vas Jernača.«

»Zakaj pa?« se je začudil gospod Tomaž.

»I nu,« je menil mož, »ker so videli, da tudi radi grebete po smetiščih pa po jarkih za starimi črepinjami, kakor jaz na cesti za govnom in kar je temu podobnega.«

Gospod Tomaž je planil:

»Lej, tega mi pa nihče drugi ni rekel kakor Volčanski. Pa moji tepci so taki, da so koj ponovili. To imam za zahvalo, da se pravdam zanje proti Volčanom za letne »štmavre«.

Stopil je iznova razvnet po veži gorindol in mislil z bridkostjo na pismo, ki mu ga je bil pisal za god Volčanski.

»Vse dobro za god, Tomaž! Pravic za štmavre pa vendar ne boš izkopal, čeravno pravijo, da si nekomu v tvoji fari podoben in vsa smetišča prebrskuješ za starinami in prav nič ne pomisliš, da imaš posvečene roke.«

Jernač pa je mirno pojedel kruh, popil vino in se vzdignil:

»Čakaj,« je velel župnik Tomaž še preden se je mogel zahvaliti.

»Ali si vse prinesel, kar si našel?«

»Vse.«

»Florint pa za vsak list, ki ga še dobiš.«

»Dobro je, gospod fajmošter.«

»Pa še nekaj.«

»Kaj takega, gospod?«

»Dve pismi poneseš v Volče in Tolmin.«

»Kdaj pa?«

»Čez uro, ko se vrneš.«

»Prav, čez eno uro.«

»Če moreš.«

»Menda bom mogel.«

Jernač se je okorno poslovil. Gospod Tomaž pa se je vrnil v svojo pisarno, razgrnil preperete liste in bral. Nato je segel po poli papirja, jo preganil in pisal:

»Dragi tovariš!

Moje ime je Tomaž Rutar in ne Jernač Govnač. Resnica božja pa je, da Jernač Govnač stika po smetiščih zame in mi je tudi res našel starino, ki je več vredna kot vseh sedem Tvojih in mojih letnih štmavrov. Zaradi pravice seveda tudi glede štmavrov ne odneham. So Gott will, nur keine Furcht, aber ehersam und tüchtig! Vale! Rutarius.«

Nato je segel gospod Tomaž še po eni poli papirja, jo zgani in pisal:

»Gospod notar!

Dasi nisva prijatelja in dobro vem, da se javno norčujete iz mojega starinoslovstva in hočete sploh vse bolje in več vedeti kakor preprosti katoliški duhovnik, sodim vendar, vedoč, da se tudi Vi zelo poganjate za starimi rokopisi, da Vas bom prijetno ali morda neprijetno (heu me miserum!) iznenadil z vestjo, da se mi je posrečilo najti slovenski rokopis iz leta 1540. Pisatelj je katoliški duhovnik, Tolminec, plebanus Joannes Tulminensis. Naslov spisu je latinski in slove: Rutharius christianus, seu verba salutis quae locutus est praeco Misericordiae Dei servus Domini Joannes. Kaj mislite, velerodni gospod? Ali smo še nekaj vredni katoliški duhovni? In pa mi Tolminci! Le preveč prevzetnosti ne, gospod notarius! Moj Joannes je posekal Vašega Truberja. Semper triumphans erit Ecclesia! Hochachtungsvoll! Ergebenster Diener. Thomas Rutar, Cooperator, St. Luciae ad Pontem.«

Čez pol ure se je vrnil Jernač s še dvema listoma prečudnega rokopisa in prejel še dva goldinarja. Enega mu je dal gospod Tomaž za pot v Volče in Tolmin in mu priporočil, naj ne pozabi omeniti notarju, da je baš on sam našel »stare papirje«, če bi notar kaj poizvedoval.

Gospod Tomaž se je nato vrnil v svojo sobo in začel pazljivo in glasno brati, kakor je bil napisal njegov davni prednik in tovariš. To pa je bila vsebina:

* * *

»Kristusu Gospodu, ki bo prišel soditi žive in mrtve — — — — —
hvala — — — — —
in sem jaz sam že visel na tistem mostu, ki je kot britev oster nad breznom in mi je Njegova milost pokazala nazaj med vas, da vas še učim in še trpim z vami vaš revni pastir — — — — —

O, kako rad bi povedal, kakšen je Bog. Pa kako boste vedeli, da je najmodrejši. Saj niste modri. Kako vedeli, da je najboljši. Niste videli dobrega — — — — —

Zato verujte! Bog je lep, je moder, je svet, je eno samo brezno skrivnosti, povodenj ljubezni, ogenj pravice, ena strašna lepa pesem, ena strašna sladka roža, ki je vse, vselej in vsem. Pa še to so le besede ubogega človeka, ki je slep in gluhi in nem. Slepec ne vidi, nemec molči in gluhi ne sliši — — — — —

Ni je besede, da bi vse razodela. Ni je pesmi, da bi Boga zapela in njegovo skrivnost — — — — —

Poslušaj, Melinc, ki znaš bukve brati. Povej mi, kaj pa ve ena črka za cele bukve, ena vodna kapelj, in bo rekla ena človeška pamet, da je volnost svetega Duha? To ve, kar veva jaz pa ti in bo rekla črka, da so bukve sto črk in še več, in bo rekla kaplja, da je morje strašna tema kapelj, in bo rekla ena človeška pamet, da je sveti Duh več kot pamet vseh ljudi, ki so bili, so in bodo do sodnega dne. Kaj gledaš, Mica Kragu-

ljeva? Ne razumeš? Poslušaj! Tvoja pobožnost, kadar si najbolj sveta, je drobno vlakence. Zloži in zapredi vlakna, da bodo tako debela vrvca, kakor je oreh pred vašo hišo, pa še ne boš dobila pobožnosti, ki je v svetosti ene same kratke sekunde najnižjega angela v nebesih v zadnjem najpižjem koru. Spremisli pa, da je devetkrat devetindevetdeset tavžent angelov v enem koru in da je devet korov vseh angelov in da je svetost vseh teh angelov eno samo vlakno v primeri s svetostjo Boga! Zdaj veste, kaj se pravi Boga rajtati — — — — —

Kdo ga bo skušal? Satan ga je skušal, hudič norčavi, Judež pa ga je izdal, segoltni birič, ki na veji visi — — — — —

Po vaši pameti pravite duhovnim, da so gospodi. Jaz pa vam rečem, da je bil sveti Urh hlapec Gospodov. Jaz pa vam rečem, da sem tudi jaz le hlapec, hlapec Gospodov, ki je moj Bog in vaš in še onega, ki v Rimu sedi in se je lepo zapisal: servus servorum Dei — — — — —

V latinskih bukvah sem bral, kako je spoznala rojstvo svojega Boga celo neumna živina pa pred človekom, ki ima pamet in dušo pa tudi hudiča in slabo voljo mesa. Kadar se je sveto Dete rodilo, je zapel petelin: Chriiiiiiiis-tus natus est, to se pravi: rodil se je. Vol je vprašal: Uuuuubi? to se pravi: kje se je rodil? Ovca je povedala: B e e e thlehem, to se pravi: v Betlehemu. In osel, to neumno laško živinče je vedelo, česar mi ne vemo in je rigalo: I a - mus, to se pravi: pojdemo kar hitro k Njemu! Ali bomo zares bolj mudljivi kakor petelin, vol, ovca in osel? — — — — —

Kdo se bo bal privezanega psa? Kdo se bo bal hudiča, ki ga je sam Bog privezal? Ne hodi v bližino psa na verigi. Ne daj priložnosti hudiču, da te popade! — — — — —

Še sem bral, da bi človeške oči tako zatemnele, če bi videle greh v vsej gnusobi, da bi jih vse volno morje ne izmilo in bi celo solnce obledelo, preden bi jih razjasnilo — — — — —
Ne rečem, da je veliko tega greha v vas, a brez njega niste. Zgovarjate se na slabe zglede! Res je! Garje so prišle v deželo, hudičeve garje od beneške strani v pesmi in besedi, v pogledu in umazani misli. Zato se ne zagovarjajte, čuvajte se! Varujte oči in ušesa. Nečisti bodo umrli! — — — — —

Trije so šli po svetu, bratje hudiču: tisti, ki je klel, tisti, ki je jemal in tisti, ki je samemu Bogu v oči pljuval. Zato pa je prvi obupal in se obesil in so drugega rablji na kolo vpregli in je tretji, človek prešuštni, pri živem telu zgnil — — — — —

Boš li govna izpod prascev pobral in v usta nesel? Zakaj si vzel nesramno besedo na jezik? Fej, pljunil sem zate! — — — — —

Da nisi gnusnega v usta vzel? Lažeš! Benečan je rekel grdo, ti si ponovil. Glej, Benečan, kakor da se je onečedel na cesto. Ti pa si šel in pobral in nesel v usta. Fej te bodi! Še enkrat bom pljunil! — — — — —

Trpiš, pa kolneš! Jaz vidim tvojo revščino, tlako

in križ, čeravno sem le človek in se mi smiliš. Ti pa kolneš! Kolneš Boga, ki stokrat bolje vidi in je neskončno usmiljen. Kako pa sem učil, da molite? Ali sem rekel: Hudič naš v peklu ali pa sem rekel: Oče naš? — — — — —

Voda je močna, bregove podira. Pa je človeška roka močnejša, ker jo jezi. Bolezen je še močnejša, še največjega moža vrže in mu roko zdreveni. Pa je lek še silnejši, ker ukroti bolezen. Je pa strup, ki mu ni leka, pa tudi strup ugonobi močnejše: ogenj. Pa je še nad ogenj moč v vodi. Zdaj veste kako. Jaz ne vem! Jaz vem le to, da ni moči ne v vodi, ne v ognju, ne v strupu, ne v leku, ne v roci človeški. Moč je le v Bogu. Pa še silnejša je molitev, ki celo Boga premaža — — — — —

Molitev je tudi prečudna roža. Do nebes je zaduh-tela in vse svetce je vnel njen vonj. Molitev je prečudna pesem. Do nebes so jo čuli in vsi angeli so rekli: amen. In še je molitev kakor jok nedolžnih otrok. Do nebes je segel in sama sveta Mati božja ga je slišala in je vzdihnila: Moj ljubi sin, čuj, otročiči jočejo! — — — — —

To vedite, da je zdaj vstal Antikrist na svet. Mater božjo je vrgel z nebes! Otročiči, jokajte! Mater božjo je vrgel z nebes! Možje, kolnite! Mater božjo je vrgel z nebes! Žene, oči mu izpraskajte! Mater božjo je vrgel z nebes! Matere nimamo več! Hahaha! Kdo pa je, ki se tako usti? Martine? Martine, m a t e r e nočeš! Tvoje ime je p e s ! — — — — —

Locutus sum occasione visitationis per R-um Dm archidiaconum Bernardinum de Puppis anno MCCCCXL de argumento ut sequitur: omnis scriba doctus in regno coelorum similis est homini pater familias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Math. XIII. 52 — — — — —

Bolezen mi je dal Gospod. Zahvaljen naj bo zanjo. Pa ker sem danes slab, bom kratek in bom samo besedo besed povedal. Beseda besed, Gospodova beseda nam vsem! Ljubi gospoda Boga iz vsega svojega srca, iz vse duše in moči. Ljubi svojega bližnjega, kakor sam sebe. Amen! — — — — —

In festo Smae mortis Dni Ni Jesu Christi. (Primum locutus, deinde scripsi verba haec, quae cantilenarum modo a parvulis cantantur nunc in contratta.) O, kaj sem jaz ubogi grešnik zvedel nocoj, se je zjokal s križa sam Gospod Jezus moj! Jaz sem tebe vseh grehov umil, ti si mene na križ pribil. Jaz sem tebi nebesa odprl, ti si meni z lanco srce predrl. Jaz se zate smrti nisem bal, ti si

mene Judež Judom prodal. Jaz sem zate bičan bil, ti si me z žolčem gnusobe pojil. Jaz sem pre-stal sto bridkih ran, jaz sem bil zate zasramovan, jaz sem bil zate na morišče peljan. Ti pa meni v tolšči ležiš, ti pa meni vsak dan grešiš, vsak dan nalagaš težki križ. Jaz sem jokal, ti si pel, jaz blagoslovil, ti si klel, meni vso tolažbo vzel; jaz sem dal, ti si jemal, godrnjal, trdovraten ostal. O, spremisli moj jok in stok, usmili se mojih prebitih rok, mojih strašnih in neštetihi ran, in da pride sodni dan — — — — —

O prebridki, presveti Jezusov glas, ob naši zadnji in smrtni uri usmili se nas. Amen. — — — — —
Accusatus a quibusdam nobilebus in Contratta, profectus sum ad Placitum archidiaconis in Civitate. Non invenit culpam in me sed laudavit dicens: Tristem, valde tristem audivi cantum Tuum. Proficiscere in pace, Joanne, bene docuisti! — — — — —

Bila je binkoštni dan tam temá množic in vsi so slišali besedo božjo in so jo prav razumeli in se čudili. O sveti Duh! Pridi še nad Tolmince. Tu doli so, pa ne razumejo. Razumejo? Kako neki? Saj niso niti na veliki petek, ko so v Čedad tožili, da sem na sam sveti praznik smrti Gospodove s prižnice p e l — — — — —
Hinavci, gadja zalega! Pa zavihajmo rokave in se dajmo. Jaz z Gospodom, vi s hudičem, z lažjo! — — — — —

Vse nas je mati rodila, vsi bomo umrli, vsi smo slabi, vsi si odpustimo! — — — — —
Jesen je v deželi, otroci moji! Ura smrti je blizu. Molite! — — — — —

Tako »Rutharius christianus«, ki se je žalibog ohranil le v prepisu gospoda Tomaža Rutarja in zategadelj dal mnogo povoda za mnenje, da je stvar le drzna Tomaževa mistifikacija. Neposredni vir te vesti je bil seveda stari Tomažev neprijatelj, omenjeni tolminski notar, ki tudi sicer ni hotel pokojnemu Tomažu pripoznati nobenih zaslug, niti tiste slovite, ki je zabeležena v Carljevi kroniki, katero je sam Kocjančič prevedel v latinščino. Tam stoji z uradnimi odloki dokazano, da je Tomaž Rutar po petnajstletnem pravdanju izpodbil Volčanom pravico do mostarskih štmavrov ali letnih sejmov, osamosvojil svojo faro in župnijo kot prvi in popolnoma samostojni župnik pri Sveti Luciji na Mostu. Jaz sem Mostar. Zato pa verujem dosledno tudi v avtentičnost slovitega rokopisa, ki mu je slavno ime: »Rutharius christianus« ...

ČRNA ROŽA.

Vse rdeče je v sobi: zavese ...
in stene ... in slike ... še stari klavir ...
in rdeč je objem ... in pramena nemir,
ki v zavesah prozornih se trese ...

— Zdaj, ženka, objemov se mojih opij,
in vedno ... vedno rdeče mi sij,

o! — vedno tak sládko naj bo! ...
— — — a kaj, da v črno rožo molčan
vzcvetela ta hip si plašnó? ... —

— Joj, mož! ... Glej tam: vran ..., črn vran
preko okna in rdečih rož ... joj, mož! ...

Debeljak Tine.

V MEGLENE DALJE.

(RDEČE ČRKE ŽENE.)

Róke
si prožim v brezzvezdnato noč
in trudna ti vpijem v rove globoke
(kot vdove mi krik je robat):

— — dete edino
je nama umrlo v polnóči
z nasmehom — o! — z nasmehom — —
Da čutiš zdaj mojo razvneto kri!...
(V žilah nabreklih udari ob sénca napeta,
če vidim le dete na cesti,
ki tleska z ročicami mami:
— Glej, mamica, cvetko!... kako se ji pravi? ...)

a dete je najino mrtvo — —
ne tleska z ročicami v jutro...
ne sega proseče mi k prsim...
In ti? — v daljah meglenih... Joj! —
— — — — —

...v bele blazine ihtim
(še luč krčevito ugaša in joka po olju),
razgrebam si prsi... in omedlevam
v sencah polnočnih
kot — vdova... —

Debeljak Tine.

JESENSKA PESEM DEKLICE.

Na cesti jesenski omamilo me je žarenje dreves
in njih valovanje... (veter takó vzvaluje lasé... lasé s cekini

vpletenimi... težkimi...), da sem v srcé začutila vse sanje
zlatobogatih gozdóv... in vej šepetanje ob debla razgaljenih brez...

...Trepečejo breze — razgaljene v mraz... — O, jaz bi jih s ceste
odela z dehtečini lási... s tenčico neveste,

ker sladke so mi kot so sladki spomini
iz dni pomladanskih, ki vé jih le moje srcé...

in tvoje... in morda brstenje teh brez,
ki zdaj odpada... pada... in stiha usiha na poti,

ki vsa posejana je z zláti najinih src... In nihče ne moti
spominov pomladnih in najine tajne...

...le brez trepetanje... —

Debeljak Tine.

ORIENTALSKA DEKLICA.

Kakor vina rdeča so opojna
moja lica —
(v vencu biserov in školjk v črnih lásih —)
Ah, tako sem lepa!... včasih
jokam se na véčer, ko si spletam láse,
ki lijô se črno preko nezastrtih lic...

V jutru žalostna — ko noč ugasne mi z oči
in prvi žarek mi ukrade krase
čudočudnih pravljíčnih dežel —
iz sanj preplášenih ozrem se v ogledala...
telo prepolno mi drhti...
(o, da bi pala
mi iz rok tenčica črna,
v južnih solncih neprosojna!...)
in v bolestnih krčih si zakrijem lica...

Ah, tak lepa in omamna, pa zastrta
venem pod tenčico črno
sama... sama...
— — — — —

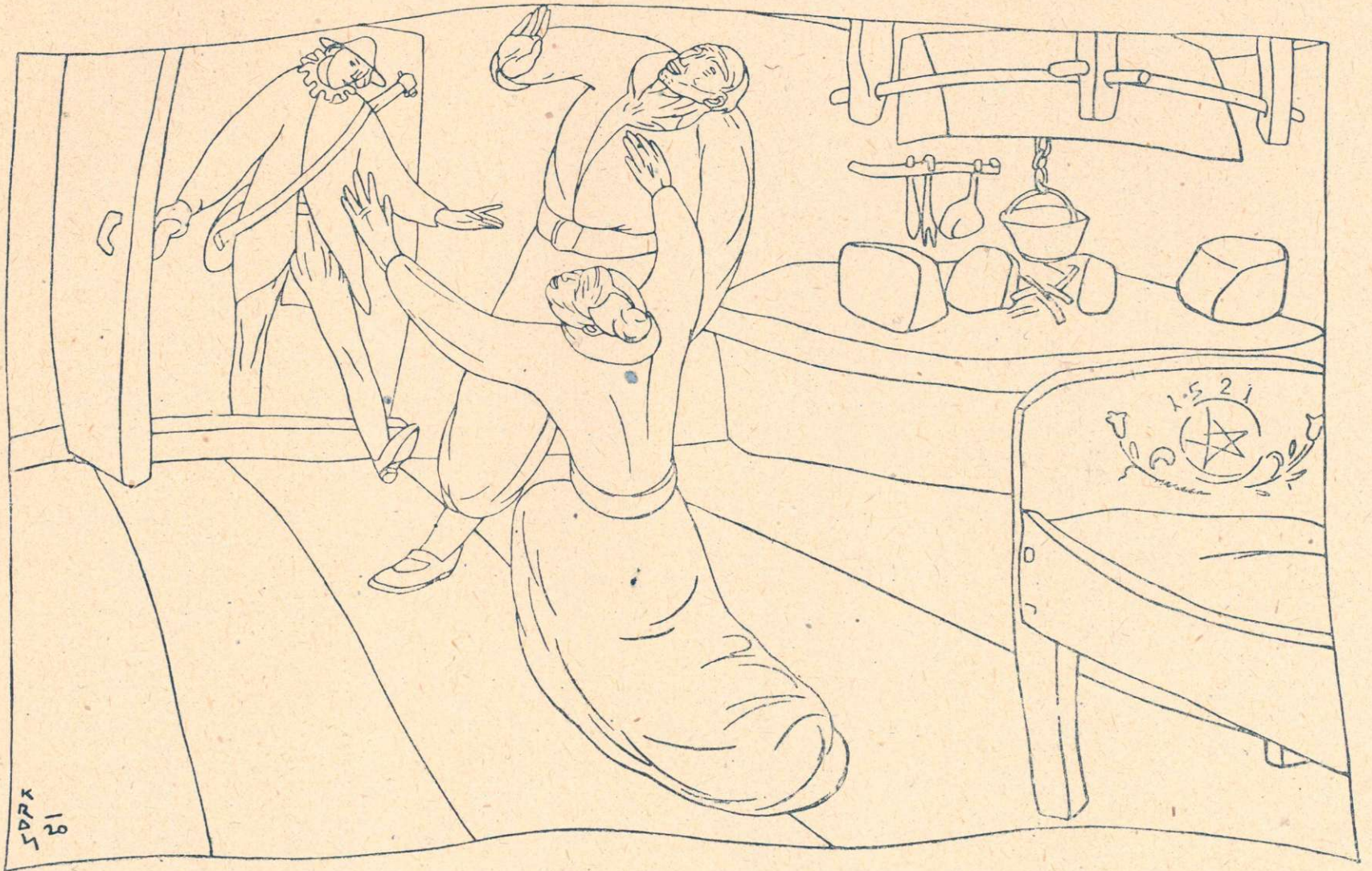
Ob cipresah šetajo se v véčer mladci lepi
mimo vrta —

(v oknu jaz slonim in diham pritajeno,
njih korake štejem: zdajzdaj se ustavi —)
ah! — in vsakega omami roža v vrtu:
utrga jo in boža — —

mene pa boli... boli, da nisem roža,
tak ob poti... nezastrtá...

Bolno plakam v črno, žalostno kopreno.

Debeljak Tine.

TRENTARSKI ŠTUDENT.

ZGODBA IZ
SHOLARSKIH ČASOV. J. LOVRENČIČ.

14. DOMA.

Veselo jutro vstalo je izza Triglava,
v blestečih biserih žarela je narava
in ptice so se oglasile, ko Joannes prišel je domov
pod rodni krov.

»Me še poznáte, mati vi,
me še poznáte, oče vi?
Se dolgo nismo videli!«

Pogledal oče je grdó,
pogledal je grdó, rekel trdó:
»Je dosti dolgo trinajst let,
kar sem odpeljal te med svet!
Pozabil ti si starišev,
mene in matere;
takega sina me je sram,
jaz tebe ne poznám!«

Ga mati je pogledala,
objela in poljubila,
s solzmi v očeh ga prašala:
»Moj sin, moj sin, kakó je šlo,
kakó je šlo, kakó biló,
kedaj boš pred oltarjem stal
in sveto novo mašo bral?«

»Kaj pravim vam, mati mojà,
jaz ne bom pred oltarjem stal
in ne bom nove maše bral,
slovó sem črnim šolam dal!«

In mati se je zjokala
in žalostno je vzdihnila:
»Moj sin, nikdar miru ne bom imela,
ker nočeš biti, kar sem si želela.
Kakó težkó mi je srce biló,
ko mislila sem nate,
vé Bog samó,
ki k Njemu sem molila zate!«

Sholar je sklonil glavo in srcé
mu je drhtélo. Krvavelo:
radó bi materi se razodelo,
a vedel je — zastala bi ji kri
in v smrt bi zastrmele ji oči...

»Oj z Bogom, z Bogom, mati vi,
oj z Bogom, z Bogom, oče vi,
ki ste sprejeli me trdó,
ko sem prišel jemati slovó,
oj žalostno slovó,
ker mene več nazaj ne bo!...«

Tako Joannes rekel je in šel
navzdol ob bistri Soči,
razposajeno šumljajoči,
in bolj ko mogel je hitel,
ker materin presunljiv jok

in klici: »Vrni se, otrok!«
in glas očetov: »Pusti ga, izgubljenca!«
boleli so ga do srcá.

Je v Bovec prišel podvečer,
pri Kumarju potrkal je na dver,
pa botra mu objokana
je žalostno povedala,
da mož je šel obupan spet
zaklade iskat v gorski svet.

Poslovil se Joannes je in pot nadaljeval,
a misli žalostne
domov so se povračale do matere
in žal mu bilo je in se je že kesál,
da ni doma ostal...

»Pozdravljen, dragi moj sholar,
in ne zameri mi nikar:
predrznil sem se nepovabljen priti!
Želim te razvedriti!
Potujva skupaj kratek čas
in spet se ti zjasni obraz,
vsem mislim materinega srcá
se boš smejal... haha, haha!...«

»Smejál?

Hudič, ni bilo dano ti, da bi slovó jemal
od matere ljubeče,
ki srce v strahu ji za sina ljubljenca trepeče,
zato svoj zlobni smeh le pusti,
nič več o tem mi ne širokousti!« —

Hudič požrl odgovora je kost
in zlezel v drugo je modrost:

»Vso svojo temnotajno moč
sem tvoji službi dal, da bi jo rabil,
a ti, se zdi mi, nanjo si pozabil
in spotoma kesaš se, da si mi prodan.—
Se še spominjaš, kako, boter Kumar je nekoč
te v Vidmu prosil, da bi se poslužil mene
in mu odkril zaklade zaželjene?
Hehe, veš, jaz takrat sem te imel že rad
in kmalu sem ko škrat
odprl Gregorju tvojemu zaklad
in rudnike železne mu odkril,
a Gibellino, tekmeč tvoj, ga je po laško preslepil:
zdaj grof podgorski rudnike ima,
ki srečal pred Čedadom si ga, romarja,
Gregor pa ves obupan išče škrata,
da bi k zakladom spet odprl mu vrata.
Če mu želiš pomagati, nocojšnjo noč
bi še potreboval tvojo pomoč!...«

Sholar se vrnil z mislimi je v rodno kočó
in videl je in slišal mater jokajočo,
in beseda kot iz jekla
skremžila obraz je vagabundu pekla:

»Izgini k vsem hudičem!
Prej ne, ko kadar te pokličem,
prikaži se mi in mi bodi v službo
in družbo!«

»Hehe, saj kmalu, upam, klical me boš, o sholar —
Sicer se klanjam!...« In izgínil je pekla vladar.

In dalje med gorami se je vila nova cesta,
ob njej je Soča, spremljevalka zvesta,
sholarju pela pesem o življenju:

Od rojstva
do groba,
o človek,
podoba
sem tvoja!
Izpod čerí
moj vir
prišumi,
hrepenenja nemir
ga objame
in s seboj vzame.
Skalo, ki pot mu zastavlja,
šumeče pozdravlja
in v pesek drobí.
Vkleniti ne dá se:
od kraja do kraja
se širi in širi
in rase in rase
in gore razdvaja.
V ravnini se umíri
in leno se vleče
in tiho izteče
v morje mogočno in v njem se zgubi. — —

Joannes je poslušal pesem do morjá,
na bregu se vstavil s srcem kot nikdar razdvojenim
in do obupa vznepokojenim.

15. JELVIČINA POROKA.

Je lunica svetíla
in ura polnoč bíla:
na bregu stal je mlad mornar,
na bregu stal je mlad čolnar —
zaljubljeni sholar.
V levici gosli mi drži,
z desnico strune ubira,
po morju, da odmeva:

»Oj veter, veter ti nebá
oj veter, veter ti morjá,
ti veš za morja ceste vse,
ti veš za steze zemlje vse,
ne veš, kaj moje si želi srcé! —

Oj morje, morje širokó,
oj morje, morje globokó,
ti v sebi kriješ ribji trop;
oj ribe, ribice zlaté,
ve boste mi pogrebnice,
da bi še koga drugega bilé!...«

Na bregu jablana stoji,
na njo sholar upre oči,
in glasne gosli z javora
jej vrže tja v zeleni vrh.

Čez morje veter pridrvi,
skoz jablane zeleni vrh šumi:
»Saj veter vem za ceste vse,
za steze vse čez zemljo in morjé;
in tud' to vem, oj mlad mornar,
in tud' to vem, oj mlad sholar,
kaj tvoje si želi srcé!...«

Od brega čoln je odvezvál
in vanj se je sholar podal — —

Po morju plava mlad mornar,
po morju plava mlad sholar,
na morje veter zadrvi,
sholarju v uho zašumi:
»Sholar, ná teh dišečih rož,
da malo mi zadremal boš!«
In veter čoln naprej je gnał
in v čolnu je sholar zaspal — —

Čez morje veter zadrvi,
skoz jablane zeleni vrh šumi,
iz gosli glas se oglasi
in v svetlo noč se razleti:

»Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
ti hči bogatega Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
je samih žlahtnih rožic poln.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
že kmalu bode beli dan,
in mladi pride kavalir po té,
kot se z očetom zmenil je.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
da iz teh lepih, žlahtnih rož
svoj venec splétala si boš
prej kakor pride beli dan!... «

Zbudila se je Jelvica,
sama pri sebi prašala:
»Al drobne ptičke dan pojó,
al svatje pome že gredó?«
Iz postlje Jelca vstajala,
skoz okno je pogledala,
na oknu je poslušala — —

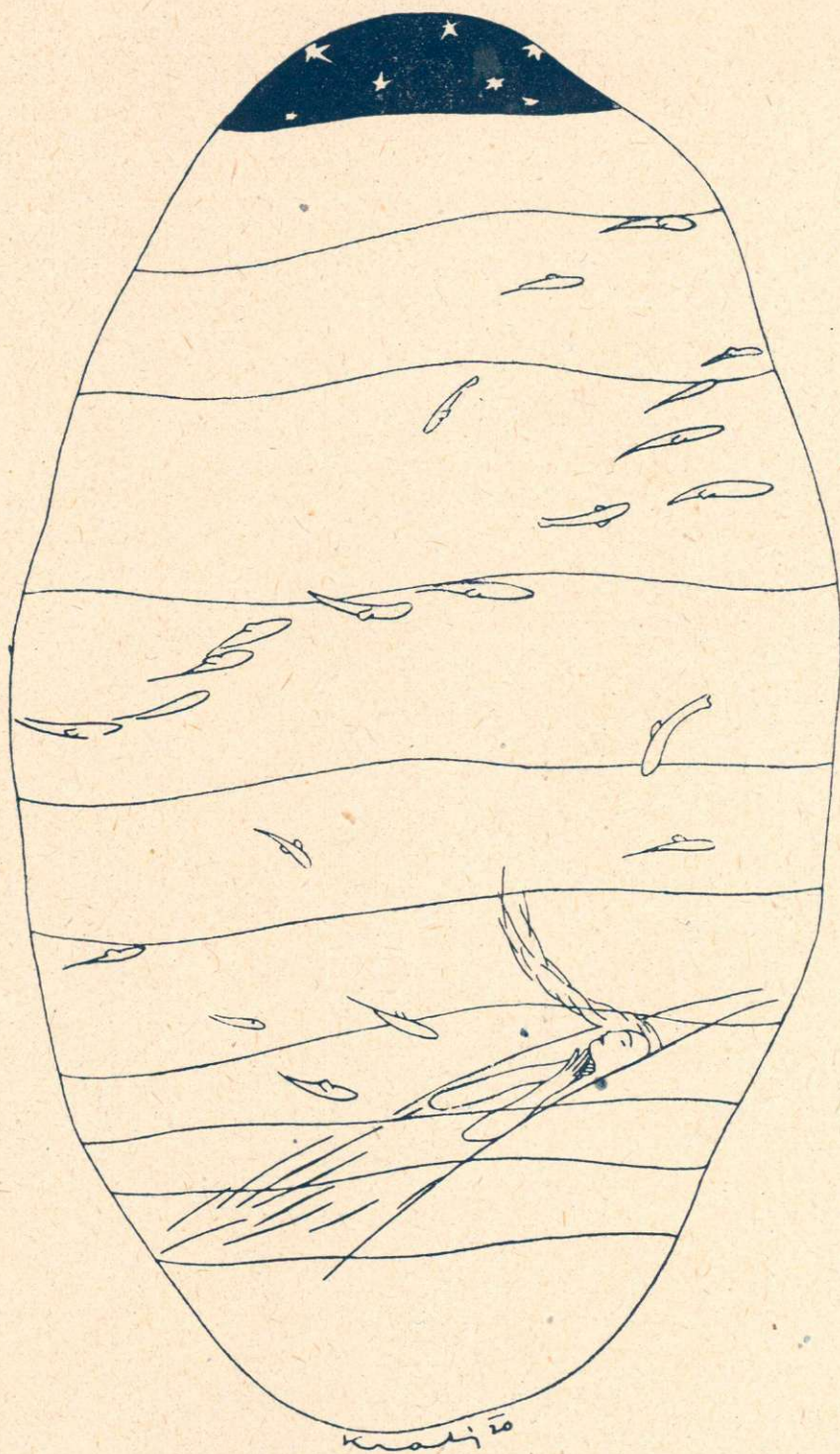
Spet veter v gosli zašumi,
iz gosli glas se oglasi,
in strune milo mi pojó,
bolj milo in še bolj sladkó:

»Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
ti hči bogatega Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
je samih žlahtnih rožic poln.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
že kmalu bode beli dan,
in mladi pride kavalir po té,
kot se z očetom zmenil je.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
da iz teh lepih, žlahtnih rož
svoj venec splétala si boš
prej kakor pride beli dan!... «

Od okna Jelca vstajala
in mojškro svojo klicala:
»Vstajaj hitro, mojškra ti,
poslušaj tole petje mi:
al drobne tičke dan pojó,
al svatje pome že gredó?«

»Dan drobne tičke ne pojó
in svatje pote ne gredó,
le veter piše čez morjé,
od sebe daje glase te! — «

Spet veter v gosli zašumi,
iz gosli glas se oglasi,
bolj milo strune zdaj pojó,
bolj milo in še bolj sladkó:

»Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
ti hči bogatega Ceharja!
Po morju plava pisan čoln,
je samih žlahtnih rožic poln.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
že kmalu bode beli dan,
in mladi pride kavalir po té,
kot se z očetom zmenil je.

Oj vstajaj, vstajaj, Jelvica,
da iz teh lepih, žlahtnih rož
svoj venec splétala si boš
prej kakor pride beli dan! ...«

Iz kamre zvabi Jelvico,
iz dvora zvabi Jelvico,
in k morju zvabi Jelvico,
lepó mladó nevestico —

Stoji tik brega pisan čoln,
je samih žlahtnih rožic poln,
še stopi Jelca v pisan čoln,
od brega plava sred morjá — —

Zdaj veter huje zašumi,
in gosli glas se oglasi,
in strune zadnjič zapojó,
pa bolj trdó in bolj strašnó:

»Saj veter vem za ceste vse,
za steze vse čez zemljo in morjé;
in tud' to vem, oj mlad mornar,
oj mlad mornar, oj mlad sholar,
kaj tvoje si želi srcé! ...

In že je morje globoko,
oj globoko in široko,
ki v sebi krije ribji tróp,
bilò zeleni grób;
in ribe, ribice zlaté,
te bile so pogrebnice
prelepe mlade Jelvice — — —

*

Ko je sholarjev čoln pristal,
na bregu že hudič je stal,
sholarja vzdramil in dejal:

»Pokoren v vetru sem ti bil
in sem ti želje izpolnil:
na dnu morja globokega
počiva tvoja Jelvica,
da kavalirju ni v roké prišla.
Ti sam pa moraš še živeti,
ker tvoji dnevi niso še došteti!«

Zagrabil se sholar je za glavó,
globoko vzdihnil, rekel je takó:

»Gorjé, gorjé, trikrat gorjé,
ki sem, nesrečnik jaz ga kriv,

o kje studenec bi dobil,
da bi z roké tvoj črni znak izmil
in vse, kar mi teži srcé! —«

Ob bregu vrag je zadovoljno stal
in zvito zlobno se smehljal:
»Nikjer, nikdar
ne rešiš se me več, sholar!« —

16. PRI PATRU.

Sholar se je predal bolesti
in šel in šel po beli cesti:
v ušesih mu je porogljivi smeh brnel,
a kes, ki vsega je prevzel,
ga je bodril
in moč in voljo mu je v dušo lil.

In sam ni vedel, kdaj, kakó
prišel je na devinski grad;
in fra Alasia da Sommaripa mu je dal rokó
in ga pozdravil kakor brata brat.
In spet sta v knjižnici sedela in sholar
pregledoval je tiskani »Vokabular«
in še med listi patrovimi pesem je dobil,
jo bral in se ob njej solzil:

Dete, dete majceno,
zjutraj se rodilo je;
ko se zvečerilo je —
umrlo je in šlo v nebó.
Prišlo dete pred nebó,
rekel mu je Jezus sam:
»Dete, ti ne smeš še k nam,
dete majceno!
Vzemi, dete, kanglico,
pojdi, pojdi na zemljó,
v njo natoči mi vodé,
ki iz kosténe vre goré.
ko prineseš kanglico,
vrhano natočeno,
sprejemem, dete, te v nebó! ...«

Dete, dete majceno,
zajokalo je bridkó,
zajokalo je bridkó
in na zemljo šlo.

Srečalo je sivi svit,
prašalo je sivi svit:
»Čuj me, čuj me, sivi svit,
ali ti vodo si videl kje,
ki iz kosténe gore vre?«

Sivi svit mu je dejal:
»Jaz nič ne vem,
po temí grem —
mogoče beli dan bo znal!«

Dete, dete majceno
s svetlo, prazno kanglico
beli dan vprašalo je:

»Čuj me, čuj me, beli dan,
solnce s tabo gre visoko,
s tabo sveti na široko,
tebi bo studenec znan,
ki iz kosténe gore vre!«

Pa je rekel beli dan:
»Solnce z mano gre visoko,
z mano sveti na široko —
ta studenec mi ni znan.
Prašaj moje sestre noči,
ona ima sto oči,
ona vidi v vse strani!«

Dete, dete majceno
s svetlo, prazno kanglico
bridko zajokálo je
in noči čakálo je.

Ko je prišla črna noč,
dete jo je vprašalo:
»Čuj me, čuj me, črna noč,
ti oči imaš sto in sto,
ali videla si kje,
da iz kosténe goré
živ studenec vre?«

Dete, dete majceno
s svetlo, prazno kanglico —
takega studenca ni,
če prehodiš vse potí! —«

Dete, dete majceno
s svetlo, prazno kanglico
bridko je zajókalo.
In ko je jokalo, prišla
naprot mu je bela gospá,
belá gospá — sama Marija:
»Dete, dete majceno,
kaj se jočeš prebridkó?«

»Kaj ne jokalo bi bridkó,
zaprto meni je nebó
ker svit in dan in noč ne ve,
kje živ vir iz kosténe gore vre.
Jaz moralo bi natočiti kanglico,
da sprejme Jezus me v nebo!...«

In Marija dete majceno
potolažila je takó:
»Ne joči, dete majceno,
studenec, ki iz kosténe gore vre,
to materine so solzé:
grehe vse izpirajo,
nebeški raj odpirajo! — —«

Sholar Joannes pesem je prebral
in s solznimi očmi pogledal je na črno roko
in vzdihnil je globoko:
»O mati, mati! — —«
A fra Gregorio, ki ob sholarju je zamišljen stal
in slutil tajno bol, sočutno je dejal:

»Prijatelj, dragi moj, dokler človeku se srcé
spominja matere v ljubézni vroči,
v življenja še tako viharni noči
se dneva belega zavé
in pot njegova k solncu gré! —«

17. NA SVETI GORI.

Lepo solkansko je poljé,
po polju bela cesta gre,
po beli cesti v vas Solkán
Joannes je prišel naslednji dan
in čudil ljudstva se množíci,
ki stala je pred cerkvijo v vasíci.

»Povejte, dobri mi ljudjé,
kaj vi se tukaj zbirate?«

»Kaj mi se tukaj zbiramo?
Na Skalnico poromamo,
kjer spet se je Marija prikazála
in cerkev zidati vkazála.
Na vrhu gor, kjer znamenje stoji,
svetišča si želi,
da bo nam milosti delila,
za nas Boga prosila!...«

Joannes stopil je do vrat cerkvenih
in tam poslušal na kolenih:

1. Presrečen mož, ki ne sledi
nasvetu zlih ljudi
in ne nastopa grehov poti
in se ne klanja blodni zmoti;
2. temveč
Gospodovih postav se veseleč,
jih vdan premišlja noč in dan.
3. On raste kakor drevo,
ki ga je kraj potòka
vsadila roka
in sad rodí, ko je v svoj čas prišel.
In niti list lahán
mu ne odpade in vse, karkoli le začné,
lepo in srečno mu od roke gre.
4. A z zlimi ni takó:
ko prah so, ki ga veter piše
in briše
z zemljé, ko gre čez njo.
5. Zato pred sodbo zli ne bodejo obstali
in grešniki ne tam,
kjer so pravičniki se zbrali.
6. Gospod, ki je Bog sam,
pozná stezó, ki so pravični jo hodili,
a pot, ki zli s hudobnimi so jo hvalili
se sama v sebi v breznu izgubi — — —

Joannes, zamišljen v nauk, ki ga psalmist je dal,
je vstal
in zapustil solkansko dolgo vas;
in ko da sliši tajen glas
ljubezni poln z vrha goré, s Svete goré,
je šel in šel po stezi kameniti, kakor romar gre,
ki ima žalostno srcé —

Ni še prešel četrt poti,
ga sreča tujec in takó nagovori:
»Gotovo, ti sholar,
še nisi hodil tod nikdar,
zato pa pot si zagrešil,
ko z gladke ceste si na desno v strmo stezo jo zavil!«

»Res samo enkrat in sicer nikdar
še hodil nisem tod sholar,
a poti nisem zagrešil,
ko z gladke ceste sem na desno v hrib zavil —
jaz romam na Sveto goró,
da bi Marija réšila mojó dušó!«

»Oj vrni, vrni, romar, se nazaj,
saj Skalnica je prazen kraj,
gor mi zvonovi ne zvonó,
le ovce se med skalami pasó!«

Joannes tujcu je dejal:
»Naj volja božja se zgodi!«
in pot je romarsko nadaljeval.

Ni dobro bil na pol poti,
ga drugi tujec sreča in nagovori:
»Oj kam, le kam, sholar, ti greš?
Na hribu ni taberne, veš,
da pesmi tvoje sladki glas
veseli družbi bil bi v kratek čas!«

»O saj jaz romam le na Sveto goró,
da bi Marija réšila mojo dušó!«
»Oj vrni, vrni, romar, se nazaj,
saj Skalnica ni pravi kraj:
tam gor zvonovi ne zvonó,
le ovce se med skalami pasó!«

»A meni v srcu nekaj govori:
naj volja božja se zgodi!« —

Ni še sholar napravil tretji del poti,
ga tretji tujec sreča in takó nagovori:

»Na težko pot želim ti dober dan!
Gotovo, ti sholar, si Padován,
ki gladkih cest se naveličal
hehe!... in greš na Skalnico, da bi se izveličal!«

»Naj božja volja se zgodi,
če še rešitve duši je moj!« —

»Na Skalnici zvonovi ne zvonó,
le ovce med skalovjem se pasó —
Hehe, sholar, saj nimaš sivih las,
in za pokoro, če jo sploh je treba, je še čas!

Le vrni se z menojo na cesto,
ki te vodila bo iz mesta v mesto,
kjer noč in dan življenje polje
in človek je vesele, razigrane volje! —«

Sholar trenutek je omahoval,
a vendar tudi tretjič tujcu-vragu se ni vdal;
skesan spokorno pot je šel,
sam Bog mu je stopinje štel — —

Ko prišel je na vrh goré,
ozrl v dolino se je in v daljavo
in videl je, kako na levo in na pravo
se vijejo cesté,
in na obzorju v gledal je morjé —
in vse življenje se je v srcu obnovilo
in mu iz prs besede te izvilo:

»Otrok sem bil in v svet zahrepenel.
Res, hrepenenje
me je vrglo v svet in življenje;
svet in življenje sem stokrat proklel!

Še zadnjo kletev: Proklete ceste,
ki greste
večnovabljive
v daljave sive!
Moja noža se vas več ne dotakne,
v svoje gore sholar se umakne —
pastir
v naših gorah bom vžival mir.

Mir? — Beseda besed, delež otrók,
ko v dušah čistih živi Bog,
a jaz — sem zabil nanj:
v omotici mladih sanj
sem dušo prodal — mir mi je vzet,
ne vrne ga planinski svet!

Nemiren trpel bom do zadnjega dne:
pokora — materine solzé,
pokora — očetov obraz,
pokora — podoba nje,
pokora mi bo — moj lastni jaz!
Ena želja, ena sama želja je moja:
Ko bo konec nemira, ko bo konec boja,
mi reci vest:
»Dovolj trpljenja je biló za grehe mladih cest!
To dušo mi vtéši
in naj je ne reši,
vdan
pozdravim svoje smrti dan! — —«

Sholarju se približala priprosta je deklé,
ki pasla tam v bližini je ovce
in slišala izpoved je njegovo,
in rekla je: »O dobri človek, Mariji se izroči,
pri Njej, Pribežališču grešnikov, išči pomoči,
pomagala ti Ona bo gotovo!
Glej, tu je mesto, kjer se mi je prikazála
in cerkev zidati v kazála,
da milosti nam bo delíla,
za nas Boga prosíla! —«

Pokleknil je Joannes in molil vdano ko svoj čas,
ko je v Višarsko Mater vpri obraz:

»Češčena Marija, milosti polna,
Gospod s Teboj je, blagoslovljena med ženami,
blagoslovljen je sad telesa Tvojega —
Jezus.

Sveta Marija, Mati božja, od grehov, glej, je moja
prosi zame, grešnika, duša bolna,
sedaj in ko ob zadnji uri z mrzlimi rokami
me bela smrt objame,
da iz življenja časnega me v večnost vzame! — —«

18. MIMO TOLMINA.

Tolminski grad — siv jastreb vrhu smrečja —
pocnosno po dolini gleda,
ko da oblastno se zaveda:
Jaz vladam Sočina porečja!

Ko ga Joannes je ugledal, mračnih lic
se spomnil težkih je krivic,
ki po Tolminskem kmetje so jih pretrpeli,
kar tega jastreba nad sabo so imeli:

Ponosen si, ponosen grad,
na griču zelenem,
s krvjó oškropljenem.
Ni bilo griča, tebe ni bilo —
grič je in tebe ljudstvo zgradilo!
Tisoče rok
tvoj prvi gospod
v sužnost je vpregel,
z njimi tebe dosegel,
krvolok!
A klel ga je tlačeni rod
in kletev
je včakala žetev:
gnil je in ni mogel živeti,
ni mogel umreti —
svoje mesó je videl trohneti! — —

Vsi gospodarji tvoji, grad, izginejo
in z njimi težki časi minejo
in ljudstvo novo dobo bo veselo
in svobodno živelo;
a ti, grad, podrtina vrhu smrečja
boš pričal: Ljudska moč od dne do dne
je večja.
kedor se ji ne vkloni in je ne prizná,
mu ni pomoči,
ko zvezda pojde, ki se sred nebá
je vtrnila ponoči! —

Rumeno žito kresu pesem v čast šumelo je na njivi,
ko čez polje sholarja je vodila steza ob Tolminki
Kmetje senó so grajskim spravljali, živi.
lepó so ga pozdravljali,
in vstavil se je tu in vstavil se je tam
in da trpljenje bi ublažil,
tlačana-kmeta je tolažil:
»O pride čas, ko spravljal boš vse v lastni hram!«

»Bog daj in Bog te usliši
in te za te besede tvoje vse življenje viži!«
Zahvaljeval se je sholarju kmet-tlačan
in gledal še za njim hvaležnovdan...

Joannes šel je dalje in se vstavil ob votlini,
iz ktere govorili davni so spomini:
»Postoj in čuj: tu je prebival
poet, ko grozo pekla je odkrival!«
In ko da mesto, kjer je stal, biló bi posvečeno,
zavzdihnil je in rekel je iskreno:

»O da njegovo knjigo bi vzela v roko
preden zapisal sem glavarju pekla
zaslepljen se! Ne padel bi tako globoko.

Ne bal bi se, kdaj bo mi ura stekla,
življenje živel čisto bi, veselo,
dokler da prišla smrt bi in mi rekla:

»Dovolj si živel, zdaj za svoje delo
dobiš plačilo večno pri Očetu,
ki si posvetil mu življenje celo!«

Tako pa dan za dnevom sem v trepetu,
zavedajoč potrta se revež greha.
Tolažbe ni in ni miru na svetu!

Edino Ona mi je še uteha,
ki kliče ljudstvo jo Pribežališče;
k Njej klicati srce nikdar ne neha!

Pri Njej si pomoči zaupno išče,
da reši dušo mi in jo razvname
tako, da njeno bo poslej svetišče...«

Joannes šel je mimo Dantejeve jame.

19. NA BOGATINU.

Nad Bogatinom se razpenjala je bajna kresna noč
Na Bogatinu je obstal sholar:

»Pekla vladar,
nocoj porabim zadnjič tvojo moč!

Videl sem jih: od štirih strani so prišli,
videl sem jih: od štirih vetrov so prinesli skrbi
in krampe prinesli, prinesli lopate:
štirje možje radi rude bi zlate! —«

In šel je in rekel je štirim možem:
»Zlatá bi radi? — Bogatin vam odprém,
v njem pustite skrbi in vzemite zlató!«
Rekel je in zabobnelo je že pod goró —
odprla se je!... A siromakom vzbledel je obraz
in v grlih obtičal veselja jim je in začudenja glas,
okameneli
gledali so in niso umeli:
Sholarja so črne pošasti objele
in pele:

»Prišel je čas,
prišel je čas,

ti boš zdaj naš,
dušo nam daš!
Slišiš naš glas?
slišiš naš glas?
Prišel je čas,
ti boš zdaj naš,
dušo nam daš!...«

Sholar med njimi stal je, ni se bal,
mračno jih je pogledal in jim trdo dejal:

»Kričite, kričite,
je ne dobite —
vam je ne dam!
Naj pride s pergamentom oni sam,
ki sem prodal mu dušo v bridkih dneh!«

Pošasti zle so zabučale, da odmevala je gora, v
divji smeh

in rjule in pele vesele
in sholarja v tesnejšem krogu objele:

»Prišel je čas,
prišel je čas,
neljub ti je glas:
zdaj boš naš,
zdaj boš naš,
dušo nam daš!«

Joannes sklenil je roké, obrnil proti nebu je obraz
in prosil — drhtel in trepetal je njegov glas:

»O Mati, Mati, misli namé ta čas!«... »

Pošasti so v tretjič zarjule, a prej ko pesem so
ponovile,

potihnile so in druga v drugo se zvile —
kot vihar se pojavil nad Triglavom njih je vladar:

»Sholar!
Trenutek ta ti mati je odšla v nebó,
izbrisana je na pogodbi tvoja kri,
moj znak na roki se nič več ti ne črni —
Molitev materina je močnejša ko pekló!«

V NOČNEM AZILU.

V orkestra vzdušje omamljivo in vsiljivo
se vtapljajo bleščeče in šumeče
dvorane, množice vrveče, gneče
pršecih vonjev, krikov, vikov... v utrudljivo

brezdanjost tone vse, v obupno utešenje
skrbi morečih dnevnih, blodnih duš praznote,
ljubezni, sladostrasti, misli zlih nagote...
To lek strupen, varljiv je za prahrepenenje.

O, vseh teh src utripi: bolni, zli,
ljubezni polni, še zasanjani,
vi tisočeri, tujci si in vendar vsi
ljudje, od sil nevidnih bičani!

Miran Jarc.

VEČER.

Snežna pena — bel golob
v samotni breg je sela,
temna hoja melanholka
tiho zašumela,

moja duša tihovdana
v večer zastrmela — — —

Joža Pogačnik.

RDEČE VRSTE.

FRANCE BEVK.

1. POZDRAV IZ MOČILNIKA.

Gospodična Albina mi je darovala kito dišega cvetja in je pristavila: »Pozdrav iz Močilnika.« Tisto kito cvetja sem poljubil, ne radi gospodične, ki jo spoštujem kot lastno sestro, ampak radi lepega spomina, ki je ležal v njem; bilo je mnogo domišljave sentimentalnosti v njem, poleg tega pa obilica onega duha, ki osvoji srce in dušo. Toliko odkritega in presrčnega vonja še nisem duhal, nikoli ne, kot da sem segel živemu človeku v roko in si zreva v oči, a ne rečeva besede.

Bilo me je sram v dno duše, da se do tega trenutka nisem spomnil na človeka, ki mi je bil po svojem duhu med vsemi skoraj najljubši. Moja dolžnost bi bila, da bi mu bil napisal nekrolog. Toda bolje je, da pišemo nekrologe onim ljudem, ki so živéč mrtvi, da sami beró, kako ni mogoče o njih ničesar povedati. O ljudeh, katerih duše so kakor vesoljstvo, ni mogoče pisati; če bi se dotaknil ene strune, zapelo bi jih na tisoče... In kakor hitro si zapisal prvo besedo, vidiš, da si jo zapisal sebi, in zdrzneš se: saj nisem umrl.

Pojdi in preglej njegove zaklade. Razloži dragocenosti po vrsti in napiši imena, razdeli čuvstva in lepoto, ki je neopredeljiva, v posamezne vrste, kot da si v muzeju. Ljudje bodo hodili skozi in brali lističe z duhovitimi opombami. Čemu si razložil srce, prijatelj moj? Ali ne vidiš, da si razparal ljubezen, srd, molitev, srce in misli?

Ko sem bral tisočere besede, katerih vsaka odtehta cele strani naše revščine, sem se vprašal, čemu se prepirajo, če je bil velik, če hvala o njem ni pretirana. Človek je bil, ki je odprl srce, da smo gledali vanje; še nikoli nisem videl tako otroškega in nepokvarjenega srca. Kar nam je dal, ni bila umetna potvara, ne načičkano dete, bil je on sam s svojim srcem, v dnevu, ki ga je živel. Nisem se vprašal, če stoji vsaka črka na pravem mestu in če so stavki tako razporejeni, kot je zapisano, da morajo biti. Vprašal sem, če stoji pred mano hinavec in lažnik. Gospoda, sram me je bilo mojega katoličanstva pred njim.

In ne bi bil odkritosrčen, če ne bi povedal, da sem začutil neznosno praznoto, ko ga ni bilo. Kot da se nahajam v neznanskem prostoru, nasičenim od kričanja, iskajčega izraza, ki ga nihče ne more najti. Žejni smo smehljajočega usmiljenja in besed, ki jočejo, kadar vriskajo, in vriskajo, kadar jočejo. Življenje pa gre molče svojo pot, trdo, pozabljeno, še preden je bilo porojeno.

Zdrznil sem se, ko sem videl, da je šla krivica čez blede obraze, nikoli site, nikoli vesele, večno teptane. Zdrznil sem se stokrat bolj, ko je dejal črn možak, ki je kadil konček cigare: »Čemu je umrl Cankar? On edini bi znal to opisati.« Kot

da nam je umrl oče, mati, edino oko; ki je videlo, edino srce, ki je čutilo, edino pero, ki je znalo popisati.

Še po njegovi smrti je kanilo blato obrekovanja na njegov spomin. Če mu delajo v čem krivico, v enem mu jo gotovo delajo. Nekoč, ko sva bila tretjič in zadnjič skupaj, mi je dejal z dvignjenim prstom:

»Krivico delaš, če govoriš o našem meščanstvu slabo. Leno in neumno je, a polno vrlin. Ono edino je bilo, ki ni pustilo umetnika umreti; ne radi umetnosti, ker je ni razumelo, ampak radi dobrega srca.«

Govoril je resnico, in tak človek ne pozna nehvaležnosti, že radi resnice same ne in krivica mu je bolj tuja kakor nam, ki ne moremo odpustiti onemu, ki nas je bičal iz ljubezni.

Kaj poreko oni, ki jih je pestoval v svoji ljubezni in čigar evangelij nosijo v svojem srcu? Iz njih oči gleda, z njih ustnicami se smeje... Ne govorimo o njem, ki živi, ne pišemo nekrologov in zabavljic! Še iz kite cvetja v kozarcu vode na mizi vonja njegov glas in polni dušo!

Za kito cvetja, ta lepi in dišeči spomin, še enkrat: hvala!

2. HINAVSTVO.

Ne vem, koliko let sem imel, ko sem prvič spoznal, da ne smem vsega povedati. Napravil sem bil greh, tak greh, kot ga napravijo vsi otroci v gotovi dobi svoje starosti in ki ni, da bi ga stresal med sosedi, zakaj njegova sramota lahko pade na vso družino.

Bil sem kaznovan, izjokal sem se, obrisal sem solze, stisnil se v kot na peč in pasel čemernost. Oči so mi bile rdeče, na licih se je poznala sled solzá.

Prišla je soseda, sklenila je roki nad pasom in vprašala: »Kaj mu je bilo, da je jokal?«

Moj oče je prenehal za hip z delom in ni dal jasnega odgovora: »Sitni so! Vedno jih je treba strahovati.«

Ne vem, kaj je bilo v meni, kljubovalnost ali kaj: gotovo je, da je bilo tudi mnogo otroške odkritosti, ki ni poznala sramu. Zahlipel sem še enkrat in povedal vse do zadnjega. Oče me je ošinil s pogledom, soseda je molčala.

Ko je odšla, je vstal oče s stola, ne da bi me pogledal. Obrisal je smolnate roke v predpasnik in potegnil šibo izpod stropa. V meni je zastala sapa. Nikogar drugega ni bilo v izbi. Kaj hoče oče?

Pogledal me je strogo in preden sem mogel dvigniti roke, me je ošinil dvakrat s šibo: »Da boš znal molčati.«

Nekaj čudovitega se je dvignilo v meni. Divja, uporna želja se mi je porodila, da bi bil močan, močnejši kot vsi. Prijel bi bil šibo in jo zlomil na drobne kosce. No, Bog ni delal čudežev radi mene, dasi sem ga prosil v svojem srcu. Ostal

mi je sam jok in pridušeno sovraštvo, ki dolgo ni pobledelelo.

Od tedaj sem že mnogo lagal in mnogokatero resnico govoril. Toda kot neizbegljiva zapoved je ostalo v duši in je hodilo z menoj, koder sem hodil: »Ne povej vsega!«

Kot da je dvoje človeških src: eno tiho, dobro in pregrešno, za doma, drugo šumno, oficijelno, za javnost. In kadarkoli mi je ušla beseda iz onega srca, ki ni za praznik in delavnik, so se zgrozili, kot da hodim gol po ulicah, podoben bratu Ginepru iz reda sv. Frančiška, ki se je hotel ponižati na ta način.

V slednjem človeku je nekaj napuha, zakaj bi ga ne bilo tudi v meni malo? Želel sem tiho, da se dvignem nad povprečnega človeka toliko, da bom imel prost razgled v njegovo srce in v njegovo nehanje. Ne vem, koliko tega daru mi je Bog podelil. Ta želja pa vendar ni izvirala toliko iz napuha, kolikor iz želje, da se osvobodim, radi svojega duha in svoje besede.

Življenje me je zagnalo v brezdno novih vprašanj in bolečin. Ko sem se mukoma boril sam s seboj, je sililo vse v izraz, enak ognju. Tu začenja moj greh. Potvoril sem besede in zakril njih pravo lice. Dvoumje je padlo nanje. Enega imena nisem imenoval, drugo sem zapisal s tresočo roko; bal sem se, da izide natisnjeno.

Izšlo je. Prsti so bobnali po mizi, obrazi so me zrl. Nihče ni skušal prodreti v srce, zrl so me, kot človeka, ki je zamenjal nov suknjič za starega.

»Tako ... tako ... tako ... Ali niste poročeni?«

»Pač.«

»Tako, tako, tako ...«

»Moj Bog, ali sem res zapisal besedo: ljubica? Ali sem povedal vse, kar je nerazrešljivega? Kot da je bobnalo s prsti po mojem srcu: »Tako, tako, tako ...«

Napisal bom sijajno laž v ritmu in v rimah, polno lepih primer. Ne bom opisoval človeka in njegovega srca in če bom opisal greh, mu bom že s prvo besedo začrtal kazen, zaslužno in od človeške vesti potrjeno. Bobneči prsti bodo zadobili vesel takt: »Bravo, bravo, bravo!«

Namesto mozga je hinavščina v njih hrbtenicah. Sedé v kavarnah in listajo po časopisih: »Nič! Vse prazno!« Sedé v gledališču in zro na oder: »Nič! Vse prazno!« In ko si se dotaknil z mezincem njih prave podobe, od Boga ustvarjene in od hudobca potvorjene, bi se zdrznili v svoji duši: Mi imamo mladino. Mi imamo ljudstvo. Že radi nas in naše spodobnosti ne. V francoščini bi se to glasilo drugače.

Vaš lepi slovenski jezik ni ustvarjen za resnico, ampak za uboštvo, hlapčevstvo in hinavščino? Povej resnico v njem, videl boš, kako je top, neroden, ker je ni navajen; poslušaj, kako lepo zveni, če izraža laž in prihuljenost.

Spomnim se na velikega pisatelja, ki ga je bilo strah napisati svoje življenje po resnici in

pravici pred Bogom in pred ljudmi. In ta svoj strah je motiviral s tako lepimi besedami, da bi mu skoraj verjel. Bila je le nejasna podoba duševne odvisnosti, ki se je ni zavedel. Bil je kot otrok, ki pravi: »Ne smemo po cvetice na vrt, da ne poteptamo trave.« V resnici ga je strah očetove palice, ki ga je naučila te modrosti.

Človek je od vekomaj sirota. Vsaka njegova molitev je neuslišana. In dasi sem že stokrat želel moči, da bi zlomil šibo, je še vedno nisem zlomil. To je hujše zlo, kakor greh, govoriti sam o sebi.

AZAZEL.

DR. IVAN PREGELJ.

ŽALOSTNA IGRA V ŠTIRIH DEJANJIH.

ČETRTO DEJANJE.

Markova pristava na južnozpadnem pobočju Oljske gore nad hermonsko dolino in potjo iz Betanije v Jeruzalem. Jutranja straža 13. nizana. Klopi, oljke. Na desni vhod v pristavo. Sredi pozorišča nizek zid, ki je zunanja stran zadnje stene živalskega hana. Na levi vinograd s stopnicami. Z ravni med vinogradom in pristavo stopnice navzdol v ozadje. Ozadje je prospekt jeruzalemskega mesta od Kraljeve palače do Bethzeche, mestno obzidje do severnega stolpa. Pomladna, ekvinokcialna noč. Rdeč pas neba leži z desne proti levi nad obzidjem. Dani se trudoma, težko, kakor v puščavi pred samumom. Vse drugačna noč, kakor ona svetla ob Tiberijskem morju, polna strašočih šumov in laježa. Vzdihi vstajajo iz sanj. Zdajpazdaj se oglasi psalm stopnic. Nekje baji harpa, kakor izpod zemlje, trudno do smrti. Mirjam in Joanan Cebedejev sta zaspala na stopnicah v pristavo in se v spanju nagnila drug na drugega z rameni. Niže na tleh je zaspal Simon Kefa z golim mečem na kolenih. Na klopi pred zidom spita sede Natanael in Levi Alfejev. Zadaž na levi dremlje ogenj. Ob njem človek, ki je bil slep, a je spregledal ob Tiberijskem morju. Na levi ob stopnicah v vinograd romar z dečkom.

1. prizor.

Človek (ki je bil slep). V noči in slepoti oči sem hodil. Dal mi je videti. (Lajež.)

Mirjam (v snu). Rabi, rabon!

2. prizor.

Deček (se dvigne, sede). Oče, oče!

Romar (ob njem). Ali ti kličeš, moj sin?

Deček. Kje sva, oče? Kje je mati? Strah me je.

Romar. Pred mestom svetim. Jutri boš šel v vežo Gospodovo. Zdaž pa lezi na uho in spi!

Deček. Ne morem spat. Šakali tulijo. Oče, pri nas v Engadi šakali pojó.

Romar. Niso šakali. Mestni psi tulijo. Lačni iščejo mrhovine ob obzidju v dolini ognja.

Deček. Lajajo, kakor bi ljudje lajali.

3. prizor.

Joel (se pokaže izza zidu in se skrije spet).

Deček (ga je videl). Človek je blizu in hodi potuhnjeno.

Romar. Svojce je izgubil morda. (Zdeha). Če jih bo našel.

Deček (tiho). Za zidom je in opazuje pristavo, kjer je legel prerok.

Romar. Morda išče baš preroka.

Deček. Ali je sovražnik? Eden onih, ki so stregli Lazarju iz Betanije po življenju?

Romar. Kaj mu morejo.

Deček. Vojake imajo. Prerok pa ima samo dva meča.

Romar. Saj so nešteta ljudstva ž njim. (Zdeha.)

Deček. A kaj potem, ko se razidejo?

Človek (ki je bil slep). Svojo roko bo vzdignil: Kdo ste? Sulica, meč in ščit rožljajo na tla.

Deček (sam zase). Lepa pesem. Od mestnega obzidja je odgovorila nazaj. (Tišina.)

4. prizor.

Joel (je zopet viden za hip in zopet izgine).

Deček. Oče, ali bo kmalu jutro, da pojdeva v svetišče?

Romar. Strpi se.

Deček. To je ona visoka, temna zgradba tam — (Pokaže v ozadje.)

Romar (zaspano). Tam je ...

Deček (govori sam zase, kakor je slišal opisovati). Tam je kraljevi grad. Niže je dvor nejevernikov. Sedemnajst stopnic bom šel in bom v dvoru žensk in po petnajstih bom v svetišču. Tam sta ob vratih stebra moči Gospodove ... Kako jima pravijo, oče?

Romar. Jakin in boaz.

Deček. Da. Potem je dvanajst volov, ki držijo morje. Potem so vrata v sveto, kjer so mize in svečniki. Kadar vrata odpirajo, škripljejo v tečajih do Betanije. Oče, ali bom res vse videl.

Romar. Vse. Le najsvetejšega ne, kjer čuvata keruba.

Deček. Ali bova darovala?

Romar. Spravni dar.

Deček. In še za mater, kakor je obljubila, ko ji nisem bolan umrl na rokah.

Romar (dremaje). Na ro—rokah.

Deček (čez hip). Oče, ali je smrt grozna?

Romar (zaspano). Človek ... spi ...

5. prizor.

Joel (se približa dečku). No, mali, ne spiš?

Deček (živo). Kdo si, človek?

Joel. Pa povej ti, čigav si.

Deček. Očetov in materin iz Engadi. Jutri bom daroval v svetišču. Pa da veš. Moj oče je močan junak in se ne boji volka. Kdo pa si ti? Berač? Moja mati je dobrega srca. Dala ti bo kruha, ko prideš mimo. Imamo pašnike in ovce in živali z grbo. Jaz pa sem prvorojeni.

Joel. Prvorojena, moj mali, je smrt.

Deček. Pa kdo je oče njen? Tisti, ki ubija, kaj ne? Ali si morda ti tudi hudoben? Pazi se! Nas je veliko in dva meča imamo.

Joel. Glej, glej! Dva meča celó. Pa koža neki strazite?

Deček. Preroka. Hudobni ga zalezujejo.

Joel. Pa jih poznaš?

Deček. Enega poznam. Oče mi je povedal zanj. Strašno nesramen človek je. Nejevernim ženam gleda v obraz.

Joel (veselo). Kakor starci govoriš modro. Gamalijel bi te bil vesel.

Deček. Kdo je Gamalijel?

Joel. Vesel bi te bil. (Pogleda na levo.) A zdaj spi, mali. Ni še jutro. (Se umakne za zid.)

6. prizor.

Deček. Oče!

Romar. Miruj! Lezi k meni in zaspi. Nadležen si ljudem.

Deček. Saj bom legel. (Leže.) Da bi že bil dan.

Slepec (ob ognju). Obstopili so me in so lajali vame: lažnik! Nisi bil slep. Šel sem in molčal, nisem oznanil dobrotnika, ker sem se bal nasilnih.

7. prizor.

Juda (pride z mečem po stopnicah iz vinograda. Stopi sredi pozorišča in motri spečo Mirjamo). Mirjam. Ali o meni sanjaš?

Joel (se mu bliža).

Juda (toplo). Bridka si mi postala, Mirjam, kakor kis na rano in galban in opeklino.

Mirjam (v snu). Rabi, rabon.

Juda (bolno). Še v sanjah me ne spominja več. (Se nasloni na oljko, ki raste blizu.)

Joel (tiho). Juda Simonov, šalom lak.

Juda (se okrene). Lekni leša — Satan!

Joel. Juda, čas se je približal.

Juda (trpkó). Obesi se, hasan Gamalijelov. (Dvigne meč.)

Joel. Spravi meč. Tvoje orožje je sambuka, da zapoješ in se prikupiš lepi ženi.

Juda. Po življenju mu strežete.

Joel. In če mu, ti ga ne boš ubranil.

Juda. Poginem ž njim. Daj, pokličij jih. Čuj, kako lajajo in si dajejo znamenje, da bede.

Joel. Nisem jim tovariš, ne nosim orožja.

Juda. Zakaj laziš za menoj? Kaj meni in tebi in njemu?

Joel. To uro pojdem od tebe. Tvoja vera je premogla mojo vztrajnost. Tebi je še vedno kralj.

Juda. Kralj ni. Ni hotel biti.

Joel. Resnično. Hotel ni. A zdaj je prepozno.

Slepec (krčevito). Dobrotnika sem zatajil iz strahu. Sram me je dneva in solnca. Kdo bo vzel žalost iz srca?

Joel. Da, zdaj je prepozno, Juda. Kje je ljudstvo, ki mu je cesto postiljalo? Razteklo se je. Še darovi v tvojo mošnjo so usahnili. On sam pa je kakor med levom in leviatanom. Galilejo mu je zaprl Herod, Joananov rabelj in Jeruzalem je vstal proti njemu, da nima niti poti v puščavo.

Juda (trpkó). Zato bom ostal do zadnjega pri njem.

Joel. Nisem vedel, da te je tako ljubil.

Juda. Ali sem rekel, da me je jubil? Nisem mu bližji, A kaj veš ti o tem?

Joel. Ne morem verjeti, da mu nisi drag. Samo lice pretvarjaš pred menoj. Ali si nabal — norec, ki ljubi za nezvestobo?

Juda (molči).

Mirjam (v sanjah). Ne izpljuni ... rabon!

Simon (Kefa v sanjah). Kaj? Meni da boš noge umival? Moje ribiške, lopataste?

Juda (bridko). Glej jih, spijo. V sanjah ljubijo in jih ljubi. Mene pa je izpljunil.

Joel. Izpljunil?

Juda. V Galileji je bilo, da je pokazal name in je rekel: Dvanajst sem vas izbral, pa eden med vami je hudič.

Joel (narejeno). Pa si še ostal pri njem?

Juda. Sem. (Trpko.) Zaradi žene.

Joel (odkrito). Juda! Smiliš se mi. Hodiš in ne prideš. Izbij si iz glave ženo. Saj je bila blodna.

Juda. Prej sem to vedel, kot ti. Molči o ženi.

Joel. Imam hčer devico. Dam ti jo —

Juda (zasmehljivo). Hasan. Ali ponoči snubiš?

Joel (nejevoljno). Sem mislil, da imam moža pred seboj, ki zasluži sočutje, pa sem se zmotil. Nabal si in norec. Kdo se bo prerekal s teboj.

Juda. Vesel sem, da si vsaj malo pokazal človeka v sebi.

Joel. Ali si mislil, da sem ves šakal?

Juda. Podoben si mu.

Joel (čez hip). Stopi z menoj v stran in me poslušaj. Potem pa reci: da, da! ali: ne, ne! (Stopi čisto v ospredje na levi za oljčno vejevje.)

Juda (je stopil mimo spečih, nato k Joelu). Kaj hočejo od mene?

Joel. Tebe.

Juda. Mene?

Joel. Juda, poslušaj me. Povedal bom, kakor vem in sem videl. Otroška je tvoja pamet, Juda, ne zameri. Ne zameri, zlobe ni v tebi nobene a ni tudi spoznanja slabega. Ne poznaš sebe, ne poznaš ljudi. Zato trpiš. Ne veš, da je vsakdo le samemu sebi vse. Ti pa hočeš biti sebi, ženi in kralju. A to biti ne more.

Juda. Ali ne vidiš, da mora biti tako?

Joel. Ti, žena pa on, to ne more biti. Mogoče je: ti in žena ali pa: žena in on.

Juda. Žena in on.

Joel. Ne poznaš ljudi. Kje neki si spoznal ženo, da ji veš srce? Pri bratih ne, ki so vzdržni v belem oblačilu.

Juda. Molči o bratih.

Joel. Ne govorim o bratih. Govorim o ženi, Juda. In resnično ti povem: ta žena te je ljubila!

Juda. In če bi me bila... Zdaj sem izbrisan celó iz njenih sanj.

Joel. Jaz pa ponovim: malo veš, Juda, o ženi! (Čez hip.) Kdo pa bo povedal, kaj je žensko srce? Ali je ogenj, ki seje luč, ali je voda, ki odseva luč? Ali je nebo v Elulu ali je nebo v Šebatu, ali je vedro ali je oblačno? Glej jezero! Vsak dih ga zgane, vsak žarek dvigne meglo iz njega. Tako je žensko srce. Žena, ki je enkrat ljubila, ne more več popolnoma pozabiti. Saj si bil luč v njej in veter, ki je vzibal njen val. Saj je ljubila s e b e v tebi, svojo kri, svoje pleme, svoj rod. In če ljubimo zares s e b e v drugem in ona še ljubi s e b e, glej, tedaj si še v njej, kakor si bil.

Juda. Z besedo ne obudiš mrtvega. Ugasnil sem v njej.

Joel. Ugasnil si. Saj tudi zvezda ugasne, ko je dan. Pa ko bo mrak, bodo zopet vstale zvezde na nebo.

Juda. Saj želim, kar golčič, a ne morem verjeti.

Joel. Pomisli, kako se je zgodilo. Ti sam si prišel k njej in si ji rekel: Žena, našel sem kralja. Nespa-

metni! Nisi se prej posvetoval s pametjo svojo, da ne bo volila tebe za dobro novico, temveč da se bo ogrela za razodetega. Pa reci, da ni takoj verjela vanj? Pa reci, ali nisi tisto uro ugasnil v njenih očeh? Pa reci, ali te more videti, dokler njega vidi? Dokler vidi kralja? (Težko.) Juda, skrij ji kralja.

Juda. In če ji ga, ali me bo ljubila. Izgubljenega bo objokovala.

Joel. Govoriš, a misliš ne. Jaz pa mislim in pravim: Kadar njega več ne bo, ji boš ti bližji. Poznam ženo. Nobena se ne joče rada sama. Objokovala bo njega, a ga bo tebi.

Juda. Zoprn sem ji. Sovraži me.

Joel. Nagli človek. Ali nisi verjel moji besedi, da žena ne sovraži, kar je enkrat ljubila. Pa še to ti povem. Še najbolj trdosrčna je mehkejša, ko je izgubila. Ona bo izgubila in bo rekla pri sebi: Izgubila sem ga. Ni bil kralj. Videla bo tebe in bo rekla: Bil je Juda, je zvest in je ostal.

Juda. Saj se ne bo to zgodilo.

Joel (nestrpro). Pa se bo zgodilo. Že same solze izmijejo sliko njegovo iz nje in bo vstala zopet iz motnega tvoja podoba v njej. Pa da bi se solz žena ne nasitila, ne izplakala do dna? Veruj mi, da poreče: Čemu jočem? Za njim, ki ni bil kralj? Ali jočem za človekom, ki je bil in ga ni več, ali pa jočem za kraljem, ki nikoli bil ni. Čemu jočem? Človeka tistega ni več in kralj nikoli bil ni. Neumna sem. Senco objokujem. Tako bo rekla in boš blizu in boš tolažil: Mirjam!

Juda (vneto). Mirjam!

Joel. Tolažil jo boš in porečeš: Mirjam, ne bodi mu bridka. Saj ni vedel, kaj ti je obljubil.

Juda. Ali si izmišljevalec pravljic?

Joel. To ni pravljica, to je modrost življenja. In iz te modrosti ponovim: Posušila bo solze zaradi njega in bo videla tvojo dobroto in boš njen, kakor nisi bil nikoli prej. Otrok se spomni, ki jih razvaja stara mati, in pomni, da je tudi žena otrok.

Juda. Ali je razvajena? Sto bridkih poti je prenesla, žejo in glad.

Joel (sanjavo, nato vsiljivo). V Magdali ima hišo. Ni je darovala, še je bil ogenj v njej. V Magdali je postelja. Razvezal ji boš pas in jo nesel v škrlatne blazine. Vsa je bela, vse madeže je izprala s solzami. Vsa je ogenj, kakor kača se je tajila dolgo.

Juda (zasopiha). Satan si, hasan Gamalijelov.

Joel. Morda sem satan, a ti ne bodi nabal in norec.

Juda. Pa saj bo vedela, da sem ga sovražno zapustil.

Joel. Kaj bo vedela? Ali te ne podi sama v stran? Pojdeš k njemu, kakor gremo po slovo. Poljubiš ga v pozdrav. (Tiho). Mi pa bomo vedeli po tem znamenju, kateri je pravi. Samo to, Juda.

Juda (resno). Bojte se ga! Smokvo je preklel ob poti in se je posušila. Ali nisi videl.

Joel. Nisem videl, hodil sem v mraku. Pa kaj bi tudi s suho smokvo. Koliko jih je v deželi suh!

Juda. Bojte se ga!

Joel. Ali se ga bojiš ti? Ali te je preklel, dasi je vedel že od začetka, da mu ne boš zvest do konca. Pa saj je tudi postavil dal, ki mu brani kleti. Saj je rekel: ljubite jih, ki vas preganjajo.

Juda. Nabal! Govoriš jasno, kakor bi bil pravičen, zato, ker si rekel noči dan in dnevu noč.

Joel (zasmehljivo). Zato, ker si rekel noči dan in dnevu noč, si vzel meč za brambo, a boš moril.

Juda (mirno, bolno). Pojdi v miru! Meni ga je žal. Ni bil, kakor so bili drugi ljudje.

Joel (zase). Ni bil, je rekel, že mu je sodil. (Glasno). Grem, Juda. Pa zdaj vedi svoj del. Ne bo ti rekla žena: iši — moj mož, ne boš sedel ob kralju, še v Magdali ne boš vedril. Gamalijelovo zlato pa bo spravil tisti, ki pride v sanhedrin.

Juda (zaničljivo). Trideset denarjev bo dal, saj ga poznam, ceno za sužnja.

Joel (resnično začuden). Za kralja, človek? (Se obrne). Šalom lak, Juda. Stoj verno s človekom, ki ti je rekel, da si hudič.

Juda. Čakaj!

Joel. Grem. A če hočeš, pridi za menoj.

Juda. V sanhedrin, v sobo sodnikov?

Joel. V hišo velikega duhovna. Tam so zbrani. Anan, Kajafa in Gamalijel.

Juda. Ne pojdem.

Joel (odhaja). V hiši velikega duhovna, razumeš. Anan, Kajafa in Gamalijel. (Izgine nizdol k mestu.)

8. prizor.

Juda (buli predse, poslušne Mirjami, ki šepeta v sanjah). Ali si mene šepetala, sladka?

Mirjam (v snu). Nečisti, smrdeči... duh Azazel...

Juda (strašno). Smrdeči... Znorel bom (Se bori sam s seboj, nato naglo za Joelom).

9. prizor.

Človek (ki je bil slep, se dvigne in gre vzdolž ozadja za han in kliče). Vstanite pravični in se dvignite z menoj, da s šibo izženemo sodnike, ki so mi vezali jezik, da nisem klical resnice in razodel dobrotnika, ki mi je odprl oči.

10. prizor.

Levi (na klopi se je zbudil). Nekdo je klical. Kdo? (Se ozira.) Vsi še spijo. Ali sem beden ali nisem?

Simon (Kefa v sanjah). Tonem, drži me, gospod!

Levi. Simon Kefa ima meč za stražo in spi. Smejati bi se, pa sem žalosten prehudo.

Natanael (se zbudi). Ali ti govoriš, Levi?

Levi. Govorim. Glej jutro je blizu, a sem truden, kakor da sem vso noč delal. Čudno jutro, ne dan, ne noč.

Natanael. Glej tam sinu Cebedejevega, kodro-lasca. Ni spoznal zlobe, ne laži, ne žene.

Levi. Kaj ne! V spanju pa je naslonil glavo nanjo, ki je bila blodna do las.

Natanael. Zdaj je čista do temena. Ali si jo kdaj videl, da ni jokala?

Simon (Kefa v spanju). Pravijo, da si Joanan, da si od mrtvih vstal —

Levi. Kako je Simon star. Ali je to noč tako osivel?

Natanael. Vsi smo kakor otroci, ki so jih ostavili. Vsi se sušimo, odkar je žalostna Gospodova beseda.

Levi. Ali mora iti v Jeruzalem?

Natanael. Saj so vendar prazniki. (Se zablika.)

Levi. Glej, blisk. Strašno jutro. Kakor da bo začelo deževati smolo in pepel nad mesto. Poglej, kri nad templjem. (Gleda v ozadje.)

Natanael (gleda v ozadje in stegne roko). Kakšna višina je tam. Zakaj je včeraj potrkal Jakobu na rame in rekel: Glej, tvoja prvorojena!

Levi. Ali je mislil smrt? (Glas fanfare.)

Natanael. Čuj, dan trobijo. Vrata v templju kriče.

11. prizor.

Pesem (stopnic iz ozadja). Z veseljem me napolnjujejo, ki mi govore: v Gospodov hram bomo stopili.

Odpev. V tvojih vratih stojimo, Jeruzalem.

Spev. Jeruzalem mesto utrjeno. Vanj stopajo rodovi, vsi rodovi Gospodovi, kakor jim je postavo dal, da ga hvalijo v mestu svetem.

Odpev. V mestu svetem so stoli za sodbo in stoli kraljev. Na stolih sedijo in sodijo.

Spev. Prosite Jeruzalemu miru, prosite obilnosti njim, ki ga ljubijo.

Odpev. Zaradi bratov svojih in sosedov, prosite miru, zaradi hrama Gospodovega, Jeruzalemu miru.

12. prizor.

Romar (se dvigne). Jutro je. Oj sinko, na noge. Ponoči si bedel, zdaj si zaspal jutro, moj prvorojeni.

Deček. Bedim, oče. A prvorojena je smrt. (Gresta v ozadje in izgineta nizdol.)

Spev (v dalji). Naj ne spi, naj ne dremlje, ki te varuje.

Odpev. Naj ti vodi nogo, da ne padeš —

Levi (žalostno). Učenec z mečem je star in spi, učenec s kodri je mlad in spi in žena, ki joče, je trudna solz in spi.

Natanael (žalostno). Duh temote pa hodi, zmišlja zvižajo in je zanko nastavljen.

Spev. Kaj mu bodo dali?

Odpev. In kaj dodali za jezik lažnivi? (Molk.)

13. prizor.

Suzana (s harpo, poje nekje v hiši).

V zemlji saronski so vse vode splahnile,
vetri kedarski so vso roso popili,
še terebintam se veje suše.

14. prizor.

Natanael (je stopil k Simonu Kefi). Simon bar Jona, vstani.

Simon. Sara! Samo še mreže izperem. (Spregleda.) Nisem v Galileji.

Levi. Nisi, Kefa, ribič Gospodov.

Simon (si mane oči). Bil sem v Galileji in mlada Sara je bila z menoj v čolnu.

Levi. Pa si se zbudil in si sivec. Iz mladosti si ohranil v sivo starost smeh na licu.

Simon. Sladko je sanjati o mladosti in domačem kraju.

Natanael. Zato pa si petelina zaspal, ki je odpel že v tretje.

15. prizor.

Mirjam (se vzdrami, bolestno). Kje je Gospod? Čuvajte ga!

Joanan (izpregleda ob njej). Zbudila me je pesem. Kdo je pel?

Mirjam (obupno). Umorili so ga. Niste ga čuvali.

Levi. Sanje so v tvojih besedah, žena.

Mirjam. Smrt je v mojih besedah, brat.

Simon. Kaj si videla?

Mirjam. Videla sem svetlo sobo s sedemdesetimi sedeži —

Spev. V mestu so stoli za sodbo —

Odpev. Sedijo na stolih in sodijo.

Mirjam. Vstali so s stolov in so majali z glavami. In so postavili dve priči za steno in so prižgali luči, bi ga skušali.

Levi. Gotovo zato, da bi ga v besedi ujeli in jo potrdili s pričami.

Mirjam. Da bi ga sodili v smrt. (Zakrije obraz.)

Simon. Ne joči, sestra. Sanje so sanje. Nič ni bilo.

Mirjam. Bilo je. V hiši duhovna pod Svetim.

Levi. Ne sodijo v hiši duhovnov.

Mirjam (uporno). A bilo je, kakor sem rekla. Prišel je človek med nje in je vprašal: koliko daste? In človek na desni je vstal in je rekel...

Simon. Kaj je rekel?

Mirjam. Po postavi in pismu, je rekel. Oni na desni je prikimal. Oni na sredi se je zasmel: nič več, nič manj kakor za sužnja.

Levi. Trideset denarjev.

Natanael. Ceno poznaš. Še si mitničar.

Mirjam. Na vrt naj ne hodi, tam se je zgodilo, da so ga prijeli.

Simon. Na vrtu?

Mirjam. Na vrtu s stiskalnico. Tam so sence, tam ste spali, tam je molil. Od doline gor so prišli z lučmi in vrvmi in z orožjem.

Simon. Z meči?

Mirjam. S poljubom.

Joanan (se nasmeje). Od bedastega hudiča je tvoj sen, sestra.

Simon (se oddahne). Tvoje sanje, moje sanje. Bil sem v Galileji s Saro enajstletno, pa sem siv in star. (Govori tiho z Natanaelom in drugimi.)

16. prizor.

Joanan. Veruj, sestra, od bedastega hudiča, od Azazela — — —

Mirjam. Azazel nima moči do mene, kadar je Gospod blizu.

Juda (izza zidu). Pa zakaj so tulili šakali vso noč, ki sicer spijo v njegovi bližini.

Mirjam (se ozre, se strese). Glejte ga! (Mirno.) Morda si jih z mečem ti sam nagnal v bližino, ker ti je suknja rosna in raztrgana od trnja.

Juda (samozavestno). Bedel sem in čuval Gospoda, ko si ti spala.

Mirjam (tiho). Poznam te iz omedlevice v Magdali. Tvoje orožje ni meč.

Juda. Zares! Ljubša bi mi bila sambuka.

Mirjam (sovražno). Azazel!

Simon (pristopi k Judu). Juda, bodi zahvaljen za stražo. Jaz sem spal. (Se ozre po drugih.) Takoj grem h Gospodu. Od mene samega naj izve za nezvestobo.

Joanan. Simon, grem s teboj. (Gresta v vežo.)

17. prizor.

Simon (v veži). Gospod, star sem.

Ješua (v hiši). Kje so moji, Simon?

Simon. Vstali so in so žalostni, Gospod.

Ješua. Žalostni ste. Pa vsi niste žalostni, Simon.

Simon. Gospod, že veš za greh —

Natanael. Gospod bedi. (Gre v vežo.)

Levi. Simon mu toži nezvestobo. (Za njim.)

Juda (zmedeno). Nezvestobo? Katero? (Se obrne v vežo.)

18. prizor.

Mirjam (trdo). Juda, stoj!

Juda. Kličeš?

Mirjam (vsiljivo). Tvoje orožje je poljub.

Juda (zasmehljivo). Ali naj z mečem ljubim?

Mirjam. S poljubom ubijaš! (Se zbere, izpremenjena.) Kdo so? Kajaša, Anan in, in, in —

Juda. Gamalijel.

Mirjam (se strese). Zdaj vem, da veš.

Juda (se zataji). Ne razumem te, žena. (Hoče iti.)

Mirjam. Stoj! (Ga potegne za roko.)

Juda. Kaj hočeš?

Mirjam (mirno). Juda! V Magdali je moja hiša in vrt z oljkami in jezero. Pojdi, Juda, v mojo hišo v Magdali. Tvoja je.

Juda. Pojdem, Mirjam. Le slovo bom še vzel od Gospoda, kakor si želela.

Mirjam (veselo). Pojdeš? Ali se ne lažeš? Ne hliniš?

Juda. Ne hiinim, Mirjam. To uro jutri.

Mirjam. To uro ... jutri ... jutri? (Se strese.) Jutri? (Zavpije.) Danes, Juda!

Juda (mrzlo). Jutri to uro sem rekel.

Mirjam (stegne roke z razprtimi prsti proti njemu). Jutri to uro. (Se zasmeye.) Pa naj ti bo po besedi in kletvi. Jutri to uro! A v mojo hišo ne! Moja hiša, moja streha, moj vrt, moja voda je božja — **K o r b a n, K o r b a n, K o r b a n!**

Juda (mirno, rahlo zasmehljivo). Zdaj jemlješ, a pride čas, ko boš dala. Zdaj kolneš, a pride ura, ko boš blagoslavljala. Leki lešalom, Mirjam.

Mirjam. Azazel, prokleti! (Strmi nemo za njim, ki je izginil v vežo.)

19. prizor.

Pesem (halel). Obsuli so me in oblegli.

Odpev. V Gospodovem imenu pa sem se maščeval nad njimi.

Pesem. Obsuli so me kakor čebele in so se vneli kakor ogenj v trnju.

Odpev. V Gospodovem imenu pa sem se maščeval nad njimi.

Pesem. Kamen, ki so ga zvrkli zidarji, je postal temelj.

Odpev. Gospod je to storil, čudoviti v naših očeh.

20. prizor.

Ješua (v veži). Vzdigimo se. Čez dva dni bo Velika noč in Sin človekov bo izdan, da bo križan.

Simon. Gospod, zakaj si žalosten, ali nimaš mene in bratov? (Tišina.)

Ješua (pomenljivo). Glejte, Juda Simonov. Prijatelj! Kar misliš storiti, stori hitro.

Juda. Kdo te razume, rabi?

Joanan (živo). Nesrečni človek in počasni. Po opravku, ki ti ga je naložil, hiti! (Tišina ko v grobu.)

21. prizor.

Mirjam (se strese, stegne roke). Gospod, ne hodi. Gospod, v smrt greš! (Počasi proti veži. Harpa.)

Suzana (kliče). Mirjam, kje si? Z Joano te iščeva. Gospod je krenil čez potok.

Mirjam (bolna do skrajnosti). Za smrt sem te mazilila, Dobri! Ni se še razletel vonj narde iz tvojih las! Rabi, rabon! (Se zgrudi na stopnice.)

Suzana (pride iz veže). Mirjam!

Joana (za njo). Sestra!

Mirjam (bolno). Pustite me! Naj umrjem pred njim. (Zastoče.) Rabi, rabon! (Se onesvesti.)

Z a s t o r.

K O N E C.

NA SANEH. MATIJA MALEŠIČ.

Ko pogreznena v skladovnico kožuhastih plaščev, zimskih rut, debelih kocev se vrača gospa Jelenova s hčerko Julko z malomestne predpusne veselice. Sani drče naglo po gladkem sanincu; konja dirjata ko veter, zvončki na njihovih komatih cingljajo enakomerno in ubrano; v mesečni noči poka mráz in se ostro zaletava v obraza; kočijaž na sprednjem sedežu cinca z glavo na desno in levo, ko da dremlje.

»Zakaj molčiš?« vpraša gospa Jelenova, skuša obrniti glavo in pogledati hčerko. Ali — e, kako skrbno jo je zavil avskultant dr. Jelič.

Hčerka se skuša zdrzniti ko prebujena iz lepih sanj. Pa so nametali toliko kožuhovine tesno okoli nje, da se ji ne posreči. »Mislím!« odgovori poltiho.

»Na ples?«

»Tudi na ples!«

Molk.

Tako prijetno je v mehki kožuhovini pol sedeti, pol ležati na saneh, hiteti z vetrom v mesečno noč, prisluškovati cingljanju zvončkov na konjskih komatih, pustiti mrazu, da reže v obraz, odganja spanec, opominja, kaka udobnost je skladovnica kožuhovine, budi sveže misli.

»Ali si dobro odeta? Te ne zebe?«

»Ne, mama!«

»Mene je dr. Jelič zavil ko svojo lastno mater. Ni ganiti se ne morem. Kdo bi mislil, da tiči v tako mladem in prijetnem gospodu toliko skrbnosti in izvežbanosti.«

Molk.

»In obzirnosti in prikupljivosti.«

Molk.

»Trikrat me je vprašal, če sem dobro zavita.«

Molk.

»Si videla, kako se je elegantno priklonil, prijel ponujeno desnico, jo dvignil k ustnicam in jo poljubil?«

Molk.

»Pravzaprav mi je bilo malo nerodno in nisem vedela, ali naj mu roko pustim, ali odtegnem, ali se spodobi eno ali drugo. Mislím, da drugo, ker drugače bi je ne poljubil. Kaj misliš?«

»Ne vem!«

»To so vse kaj drugega ti gospodje, ki pridejo iz tujine k nam, ko tisti, ki vzrastejo pri nas. Vse drugo obnašanje, vse elegantneje, vse prikupneje.«

Molk.

»Poglej na primer filozofa Maliča...«

Hčerka se skuša iznova zdrzniti pod skladovnico kožuhovine.

»V vasi že še shajaš z njim — ali v salonu! Si opazila, kako neroden in neokreten je?«

Hčerka skuša potegniti roko izpod kožuhovine, da si popravi šal, ki ji je zlezal na čelo.

»Ko se pari najurneje in najveseleje vrté, ko igra godba najlepše, pride k tebi in ti pripoveduje, kako lepa noč je zunaj, kako krasno vožnjo bom imela v mesečni zimski noči, kako me zavida zanjo. In kako tesno je človeku v tej soparni dvorani, v tej prisiljeni in pobarvani zabavi. Pomisli, ali je to okusno?«

Molk.

»In vselej, kadar pride v govoru do tega, da bi moral izreči besedo gospa, se mu ustavi. Le s silo in nejevoljo in z nekim čudnim izrazom na obrazu jo izreče. Kaj ga kdo sili? Saj ni, da bi moral! Saj ga nisem prosila, da me pride dolgočasit.«

»Od mladih nog je pri nas ko doma in...«

»In... in... Mar je meni gospa ali negospa! To je sam čutil, da se mu v salonu ne sme zareči, da bi mi rekel teta; da tudi ne gre, da bi ko doma opravil brez gospe in tete s samim vi. Dobre oči imam in nos, ničesar mi ne prikrije. Misliš, da nisem opazila, da je le radi tega začel z gospo in prisedal k meni, ko je avskultant plesal s teboj, ker je videl, da oni dela tako? Sam bi v svoji neokretnosti nikdar ne prišel na to.«

»Ali mama! Janko... Janko Malič je bil pri nas ko doma že takrat, ko oče še ni začel vinske trgovine na debelo.«

»Tem slabše zanj, da je začel obračati plašč po vetru.«

»Saj ga ne obrača! Ravno s tem, da se mu zareče s teto, ste izrekli, da ga ne obrača.«

»Pa ga skuša obračati. Ali smo sedaj drugi ljudje ko tedaj, ko smo imeli malo trgovinico in preprosto vaško gostilno? Vidiš, to mi odgovori! Ali smo drugi?«

Julka molči.

»In ti pride po drugih na to, da bi mi pravzaprav moral izkazovati malo več časti ko navadni vaški teti. In se premaža in poniža in z mučeniškim izrazom na obrazu iztisne skozi zobe besedo gospa in te pri tem pogleda, da veš, koliko ga je stalo premagovanje in da misli drugače.«

»Janko . . . Janko Malič vendar nikdar ne dela in ne misli drugače ko govori. Tudi iz današnjega njegovega ponašanja sledi to.«

»Prav res! Da se je nemirno zganel, ko mi je dr. Jelič poljubil roko, se obrnil k njemu in ga s široko odprtimi očmi vprašaje pogledal — kaj rečeš k temu?«

»Govorite rajši o čem drugem! Ali ne, molčite rajši in uživajte krasoto te lepe vožnje v mesečni zimski noči. Janko je rekel . . .«

»Aha, Janko je rekel, kako prijetno je uživati krasoto lepe vožnje v mesečni zimski noči. Enkrat za vselej ti moram povedati, da se ne spodobi, da se tako odkrito pred vsem svetom tikata. Ti si vendar odrasla, gospodična si v pravem pomenu besede, saj si bila v škofjeloškem samostanu v šolah! Kaj si bodo ljudje mislili?«

»Od mladih nog se pozna . . .«

»To znanje od mladih nog mu vsekakor prav pride, da te v družbi tako namenoma in z naglasom tika. Ne vem, kje imaš oči in ušesa, da ne opaziš in ne razumeš, kako izrablja to znanje od mladih nog. In to znanje od mladih nog mu tudi dovoljuje, da se vmešava v razgovor, če se razgovarjaš s katerim drugim, mu dovoljuje, da ti neprestano sledi z očmi, če plešeš z drugim. Samo kadar pride na vrsto beseda gospa, obrne pogled s tebe in mi z očmi pove, koliko premagovanja ga je stala in kaj si misli pri tem.«

»Do danes niste še nikdar tako govorili o njem.«

»Ker mi je šele danes prav odprl oči. In ker se mi zdi, da sama ne prideš ničemur na sled. In ker sama ne zapopadeš, kaj se spodobi, kaj ne.«

»Ali mama . . .«

»In ker pojdeš odslej večkrat v družbo. — Učiteljica ne boš, to si izbij iz glave, oče je tako odločil. Zahvali Boga in njega, da je tako odločil in ti ni treba v hribovske šole. — In družba zahteva svoje obnašanje, svoje manire. Nisem bila v nobenih višjih šolah, vendar vem — kakor vidim — več ko ti. Zdaj nisi več študentkinja, zdaj si hčerka premožnega vinskega trgovca Jelena, in zato — — —«

»Mama, ali ni škoda lepe vožnje in lepih misli in spomina na lep večer?«

»To ti je bil lep večer, ko si največ govorila z Maličem? Ali ti je pravil o lepoti vožnje na saneh v mesečni zimski noči, ali o svojih pesmih?«

»Oboje.«

»In drugega ničesar, seveda! Drugega tako ne zna! Kvečjemu še o globokosti nekih angleških dram — česar pa takointako ni ti ni jaz ne razumeva.«

»Že razumem!«

»In se ne dolgočasiš pri njegovih razpravah? In vzdržiš, ko goni vedno eno in isto?«

»Tako lepo zna pripovedovati, tako krasne izraze rabi, tako . . .«

»Že dobro, že dobro! Tako se ti zdi, ker do sedaj nisi imela prilike govoriti s kom drugim. Odslej bo drugače! Odslej ne zamudiš nobene

zabave v mestu. In pa — že pri plesu se mi je porodila misel, da je treba enkrat povabiti dr. Jeliča in sploh gospode iz mesta. In ko sem mu podala roko v slovo in jo je — sploh z eno besedo: Povabimo jih! Tedaj boš videla, kaj zna dr. Jelič povedati in drugi.«

»Ali Janka . . . Janka Maliča ne povabite?«

»Ne povabim, da veš! Da je samo ob sebi umevno, da je tudi on, ki je iz naše vasi, pobavljen, če so povabljeni drugi, mu rečem drugi dan. Če pa pride nepovabljen — no, potem, upam, odpre s svojo vsiljivostjo tudi tebi oči.«

»Ali je to lepo, ko vendar . . .«

»Lepo ali nelepo! Nalašč naredim tako, da bo vedel, videl in občutil.«

»Pa ste ravno včeraj tako hvalili njegovo zadnjo tiskano pesem.«

»Hvalila! Ali naj jo v njegovi pričujočnosti pograjam? Da me vpraša, kaj mi ne dopade in mi začne na dolgo in široko razlagati? Saj morda ni slaba — pozabila sem že, kaj opeva — ali to vse skupaj ni ne zate ne zame! Pod pesnikom si človek predstavlja vse kaj drugega ko to neokretno, vedno resno, nezabavno motovilo, Janka Maliča.«

»Prosim vas, mama . . .«

»Poslušaj, da se česa naučiš! Če se ne zna obnašati med svetom, naj ostane doma. Na Dunaju študira, pa ti za slovo stisne roko, da me še sedaj boli. Lahko noč' reče tako, da veš, da je mislil pristaviti: 'teta'.«

Julka nalahno vzdihne.

»Primerjaj samo dr. Jeliča in njega, obnašanje tega in onega, ki ni pesnik, ki pa je svoje študije že končal in je doktor. In razgovor z Maličem in dr. Jeličem! Tam lepe noči, pesništvo, drame, drugega ničesar — tu vse, kar hočeš in kakor hočeš, in vse zabavno, šaljivo in gladko. In ni ti treba samo poslušati in ustavljati zdehanja in težko čakati konca. Tako napelje pogovor, da ti ko na krožniku ponudi vprašanje, ki naj ga staviš; tako živo pripoveduje, da se ni hip ne dolgočasiš; tako zasoli pripovedovanje, da se moraš nehote smejati. In njegovo obnašanje, obnašanje! Kaka eleganca, kako mu vse pristoji, ko prirojeno mu je vse, kar naredi! Ko je dvignil mojo desnico k svojim ustnicam, je storil to tako neprisiljeno, tako naravno, da nisem mogla ni za hip podvomiti, ali se spodobi, da mu jo odtegnem, ali pustim. Mislim, da sem vsekakor prav naredila, da mu je nisem odtegnila? Kaj bi si le mislil, da sem mu jo odtegnila? Kaj misliš? Saj ste se v samostanu tudi o oliki kaj učile?«

Molk.

»Julka?«

Molk.

»Julka, ali spiš?«

Gospa Jelenova z naporom malo dvigne glavo in pogleda hčerko. Njena v topel svileni šal zavita glavica mirno počiva na skladovnici kožuhovine in kocev in zimskih rut.

Gospa Jelenova pogleda na zasnežena polja, naglo zopet pritegne glavo k mehki obleki in

toplim odejam in se zazre predse. Zadovoljne in udobne misli ji zrejo iz oči in plovejo nekam po zasneženi cesti.

Široko odprtih oči strmi Julka v zvezdnato nebo in prisluškuje cingljanju zvončkov na konjskih komatih. Ah, kako prijetno je, tiho in nemoteno uživati krasoto vožnje na saneh v mesečni zimski noči.

Kočijaž na sprednjem sedežu cinca z glavo na desno in levo, ko da dremlje.

Konji dirjajo ko veter.

V mesečni noči poka mraz.

KRESNICA. MATIJA MALEŠIČ.

Na poljskem potu kmečki voz, na vozu vsa družina. Barica spančka v materinem naročju; Tonček jezdi na očetovem kolenu in se vozi in jezdi obenem; Francek vihti bič ob očetovi strani in je kočijaž in gospodar obenem. Janezek leži na butari svežega plevela in strmi v prelepi večer.

Večer je zlat in sanja prelestne sanje; nizko k zemlji so priplule nebeške zvezdice in žarijo ko oči angelov; črički se razgovarjajo po zeleni travi, kresnice obiskujejo razcvetele rože.

Kaj je to?

Janezek sunkoma dvigne glavico in napne oči.

Planila je iz zemlje svetloba, tam pri tisti tepki je planila . . .

Glej, drugič je planila, svetlejša ko prvič je planila . . .

Tretjič je planila, vsa zlata je planila . . .

Janezek trepeče, pomenca si oči, strmi, strmi proti tepki.

Noče in noče planiti četrtič. Vola zavijeta za ovinek.

»Kaj je to bilo?« šepete. »Atek, kaj je to bilo?« vpraša vznemirjen.

»Kaj, Janezek?«

»Planilo je iz zemlje, tam pri tisti stari tepki je planilo . . . Bleščeča svetloba . . . Prvič je planila — pa ne vem, ali je bila rdeča, ali višnjeva . . . Drugič je planila — vem, da je bila svetlejša ko prvič . . . Tretjič je planila — sedaj sem spoznal, da je bila vsa zlata . . .«

Tonček pozabi, da se vozi in jezdi obenem, Janezek povese bič.

»Kaj pa je to bilo, atek?«

»Denar je cvetel.«

Tonček prileze z noge k atkovim prsim in čaka z odprtimi ustmi pripovedovanja, kako cvete denar; Francku pade bič iz rok, kazalec desne roke zleze v usta, pogled splava v zlati večer.

»Kaj tudi denar cvete?« se čudom čudi Janezek.

»Seveda cvete. Zaklad mora ležati tam nekje okoli stare tepke, sami zlati cekini; dolgčas jim je samim in skritim globoko pod zemljo; ko cvetejo, vzdihujejo v globoki ječi, med ljudi bi radi . . .«

»Atek, odkopajmo jih, da jim ne bo dolgčas!« Janezek kleči na butari plevela, obraz mu žari.

»Že, če bi mogel čisto natančno in na las pokazati mesto, kjer je planil njihov cvet iz zemlje. Ali — da greš in se zmotiš samo za las, se pogrezne zaklad še sto metrov globlje v zemljo in nikdar ga ne odkoplješ. Če pa pokažeš čisto natančno mesto, kjer leži, se odpre zemlja in sam se prismejlja zaklad iz nje, vesel, da je odrešen.«

Janezek leži na butari svežega plevela in strmi v prelepi večer.

»Da imamo tiste zlate cekine, ali bi lahko kupili konja?« vpraša Francek.

»Sto, ne enega!«

»Pa kočijo tudi?«

»Pet, ne ene!«

»Jaz bi bil kočijaž, kadar bi se vozili?«

»Pa hišo bi si lahko kupili? Županovo, zidano, belo, z velikimi barvanimi okni?«

»Kaj županovo hišo! Grad!«

Francek posluša razgovorjanje čričkov, oko bega med kresnicami, med rožami, tja do temnih gozdnih senc mu bega, pa ne najde oporišča.

Tonček misli na beli grad. Tu je, čisto blizu je, ves bel je, z visokimi, zeleno barvanimi okni. O, kako je velik in lep . . . In glavica mu klone na razgaljene očetove prsi.

»Atek, denar noče nikjer več cvesti . . .« Francovo oko je trudno napetega gledanja, beseda gre na jok.

»Kaj pa misliš! Ni vsakemu dano!« Oče govori šepetaje, da se ne zbudi Tonček.

»Pa zakaj je bilo Janezku dano?«

»Janezek je bil danes priden, vola je pasel, ti si pa nagajal Tončku in Barici.«

Ali v jezi, ali v žalosti leze Francku solza v oči. In se ozre zavistno nazaj na Janezka.

Ali Janezka ni na kupu plevela. Francek vstane in pogleda po vsem vozu, pa ga ne vidi.

»Atek, kje pa je Janezek?« In že je pozabil na jok.

Janezka ni na butari plevela, Janezka ni ob butari plevela, Janezka ni pod butaro plevela, Janezek se ne skriva za materinim hrbtom, Janezka ni na vozu.

Tonček joka neutolažljivo. Iz svetlih grajskih dvoran je bil sunkoma premeščen na materino krilo.

Prebujena Barica joče sitno.

Francek se je brez joka preselil k mamici, iz oči mu lijejo solze.

»Zakaj pa ne paziš nanj! Zaspal je in padel pod kolo . . .« Očetov glas je trd.

Mati ne odgovori.

Janezka ni pod vozom, Janezka ni okoli voza, Janezka ni nikjer na svetlem potu.

Janezek se valja po zeleni travi pod staro tepko in družu svoje gorke solze s hladno roso.

Mesta, kjer je planil iz zemlje vzdih zaklada, ni uganil. In zemlja se ni odprla, in svetli cekini se niso prismejali iz nje.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

TRETJI DEL: RAJ.

Spev IV.

Smo še vedno na planetu Mesecu. Koncem prejšnjega speva je Dante od Piccarde izvedel, da sta ona kakor tudi njena soblaženka, cesarica Konstanca, bili siloma ugrabljeni iz samostana in da se pozneje nista več vrnili v tiho samoto. Ko to pripoved poslušaja, se mu nudita dva dvoma (dve težkoči), enako težka, takó da se ne more odločiti, katerega bi prej razodel (kakor bi človek, med dve enaki jedi postavljen, po nobeni ne segel, od same neodločnosti! Isto je v 14. stoletju trdil sholastični filozof Buridan o svojem oslu.) Vv. 1—9. Zato Dante molči; toda Beatrice, ki vse vidi v Bogu, čita v poetovem srcu željo ter mu z jasnimi besedami pové vsebino obeh dvomov (kakor je bil nekdanj prorok Daniel povedal Nabuhodonozorju sanje, ki jih je bil kralj pozabil in je že hotel dati umoriti modrijane, ki mu jih niso mogli v spomin poklicati.), in sicer se prvi dvom tiče prostosti človeške volje (vv. 19—21), drugi pa Platonove teorije, da duše, preden pridejo v človeško telo, bivajo na zvezdah (vv. 22—24). A ker ima drugi dvom »več žolča v sebi«, t. j. ker je protiven nauku Cerkve, ga Beatrice razreši najprej (vv. 28—63): res sicer vidi Dante duše na Mesecu, ampak to je — ga uči Beatrice — le navidezno, le zato, da s čutili spozna različne stopnje rajske blaženosti, zakaj v resnici so vsi zveličani duhovi pri Bogu, v desetem nebesu, v rajski roži. (Sicer pa je Platon — pristavlja Beatrice — mislil morda samó to, da zvezde vplivajo na človeka; v tem slučaju njegova misel ne bi bila smešna.) — Drugi dvom je pa ta: Če sta imenovani ženi bili s silo vzeti iz samostana in sta torej vsled sile ukinili sveto obljubo, ali je pravično, da se jima to šteje kot pomanjkljivost in se vsled tega nahajata na najnižji stopnji blaženosti? Beatrice razlaga, da bi bili silo premagali (v duši), da sta bili tako krepke volje kakor sv. Lovrenc na ražnju ali starorimski junak Mucij Scaevola, ki je rajši roko držal v ognju, nego da bi izdal sozarotnike. Pa glej! Ko mu takó razlaga moč volje, ki se ne dá nikdar upogniti, če sama noče, zapazi, da Danteju spet nekaj ne gre v glavo, namreč trditev Piccardina, da je Konstanca v srcu, v duši vedno zvesta ostala obljubi. Kakó se to strinja: Beatrice trdi, da Konstanca ni do konca ostala zvesta, Piccarda trdi nasprotno. Kakó se to strinja? Ali blaženi morejo lagati? Protislovje se razreši takó: Piccarda misli absolutno voljo, Beatrice voljo, ki popusti pred večjim zlom. Zgled take volje je starogrški junak Alkmajon: njegov oče, kralj Amfiaraj, je šel, izdan od svoje žene Erifile, nerad z vojsko zoper mesto Tebe; pred odhodom je naročil sinu, naj ga, če pred Tebami pade, osveti in mater umori. In takó je sin res, da ne bi bil neubogljiv napram mrtvemu očetu, postal materomorec, factio pius et sceleratus eodem, kakor pravi Ovid. Vv. 64—117. (Tudi to mesto je zgled dialektične disputacije, ki so jih srednjeveški sholastiki gojili.)

Dante se zahvaljuje za pouk; pravi, da se človeški um le v božji resnici spočije (kakor preganjana zver v jabinii!); tudi je prepričan, da je resnica dosegljiva našemu umu. Ali kakor pri korenini drevesa poganjajo novi poganjki, takó se iz ene resnice rodi nov dvom, novo vprašanje (narava sama nas s tem silí, da se bližamo bolj in bolj že na tem svetu resnici); in to novo vprašanje se glasi: ali more človek obljubo devišтва spremeniti v kakšno drugo dobro delo? Vv. 118—142. Odgovor sledi v V. spevu.

Med dve postavljen enaki človek jedi,
slasti, razdalje iste — glad bi kruti
trpèl, v njem vmrl, dvomeč ob polni skledi.

- 4 In jagnje, med volkulji zâšlo ljuti,
bi stalo, med obema trepetaje;
in pes bi stal, zağan med dve košuti.
- 7 Če torej mólčal jaz sem, oklevaje,
ker dvoma dva sta enako pritiskála,
ni hvale ne zasluží s tem ni graje.
- 10 Dà, mólčal sem, a želja se mi brala
je v licu ter odgovora želela,
glasneje je ko jezik vpraševala.
- 13 Beatrice mi po zgledu Daniela
(Nabuhodonozôrju ukrotil jezo
je bil, takó krivično) razodela
- 16 je dvoma oba: »»Dveh želj protivnih zvezo
zrem v duši ti, zrem duše ti dušenje,
da duška ne dobiš pod dvomov pezo.
- 19 Tàk sklepaš: Dobri vztrajen če namen je,
kakó, z močjo katerega zakona
mi tuja sila krati zasluženje?
- 22 In drugi dvom: Al k zvezdam nebosklona
se duše v r a č a j o , na svojo vsaka,
kar misel bila starca je Platóna?
- 25 Ta dvoma dva te bôdeta enaka.
Ker drugi pa več žolča v sebi krije,
najprej o njem! Resnica o tem je taka:
- 28 Ne Sêraf, ki v Bogá vtopil oči je,
ne Mojzes, Samuel, obá Ivana,
ti nimajo — ne izvzamem ni Marije —
- 31 posebe tronov kje; nebes dvorana
ni druga njih ko teh na tem planeti;
ni blaženost jim daljša ali krajša dana.
- 34 Vsi krog krasé, prav vsi, nebes d e s e t i ,
le mera je različna njih sladkosti,
čim bolj al menj deluje v njih Duh sveti.
- 37 T u že se duše javljajo v svetlosti,
n e , ker je tu njih delež, l e o z n a k a
najnižje to je rajske blaženosti.
- 40 Vam je umljiva le beseda taka,
ker samo s tem, s čutili kar zaznava,
vaš um k spoznanju novemu koraka.
- 43 In to videč slabost v vas, ponižava
se Pismo, in Bógu noč, rok daje dela,
v resnici pa s tem drugo namerava.
- 46 In sveta Cerkev angela Mihéla
in Gabriela kot možá vpodablja,
in lečnika Tobije, Rafaela.
- 49 Kar Platon o povratku duš razpravlja,
se torej s tem, kar vidiš tu, ne strinja,
(če namreč misli ták, kakor izjavlja).
- 52 Duša se vrne — t o učeč spominja —
na tisto zvezdo, s ktere se utrnila,
v teló poslana liki gospodinja.
- 55 Morda pa drug je zmisel besedila?
Če to, ob možnosti tega slučaja,
zasmeha misel ne bi zaslužila.

- 58 Mordà pač misli to, da z zvezd prihaja
upliv, ki vzrok je graji, vzrok pohvali?
Če to, lok v tarčo delno vsaj pogaja.
- 61 Ljudje ta upliv si nâpak razlagáli
so skoro vsi, in so bogov imena
»Mars«, »Jupiter«, »Merkur« planetom dali.
- 64 No, druga sumnja tvoja — ták strupena
že ni ko prva: meni ne izneveri
— tegà ne zmogla bi — te zlôba njena;
- 67 če namreč vam d o z d e v a se primeri,
pravični Bog da časih ni pravičen,
to k v e r i naj je ost, ne h krivi veri!
- 70 Ker to umét, kàk uk je ta resničen,
predirnosti prejeli ste obilje,
storim, da boš, kar ták želiš, nasičen:
- 73 Če je nasilje t o, da, kdor mu cilj je,
nasilniku nikdar v ničém ne vda se,
za óni dve izgovor ni nasilje;
- 76 ker v o l j a, dokler noče se, ne vdá se,
ampak podobna ognja je bitnosti:
potlačen tisočkrat, vselej vzravna se.
- 79 Če torej vkloni malo se al dosti,
s e sili v d a; storili ták ti dvé sta,
ki nista se vrnili v kraj svetosti.
- 82 Da volja njiju ták bilà je zvesta,
na ražnju kot Lovrenca je krasila,
kot Mucij, v ognju dlan, ni trenil z mesta —
- 85 bi ji na pot bilà spet zavrnila
puščeno siloma, kot vdovi prosti.
Al taka volja zmir je redka bila!
- 88 Če torej razumél si po dolžnosti
besede te, tvoj dvom se je razblinil,
ki še večkrat bi delal ti težkosti.
- 91 A nov ti klanec je prek pota šinil
in preje se ti noğa bo vtrudila,
preden boš sam prek njêga se prerinil:
- 94 najprej namreč sem jaz te poučila,
da laž nemožnost blaženih duhov je,
ker zmir v Resnico Prvo zró; trdila
- 97 Piccarda pa nato kot čin gotov je,
srcé Konštanca zmir da šlar ljubilo:
v teh — zdi se — je trditvah protislovje.
- 100 No, dostikrat se, brat, je prigodilo,
da kdo, bežeč pred enim zlom, je storil,
dasi nerad, nekaj, kar ni prav bilo.
- 103 Ták Alkmajón je lastno mater vmoril,
brezbožnež, ménil pa, da je pobožen,
ker oče ga za umor je nagovoril.
- 106 K tej točki to pomisli: Kdor ogróžen
sicer je s silo, sčasom pa privoli,
nikar se ne izgovarjaj, krivde tožen.
- 109 Res, volja v o b č e noče zla nikoli,
pač pa a l t u a l t a m, v strahú skušnjavi,
v bojazni, da se večji ogne bóli.
- 112 Kar torej dé Piccarda o ljubavi
do šlara, je ljubezen v o b č e umela;
jaz drugo; in ták prav obé imavi.«
- 115 Ták svetih reka je besed šumela
iz Vira, kjer izvira vsa resnica;
ták v mir in red mi dvojni dvom je déla.
- 118 »O, Prvega Ljubimca ljubljenica,«
dem jaz nato, »o božica, kot voda,
kot ogenj Vaša oživlja govorica.
- 121 Ni ták srcá globoka mi posoda,
da dar za dar bi mogel Vam vrniti;
naj vse modrost povrne Vam Gospoda!
- 124 Naš um — to vidim zdaj — se ne nasiti
razen v Resnice vzvišene jasnini,
ki izven nje nič res ne more biti.
- 127 Um v Njej spočije se kot zver v jazbini,
dosegši Jo; in je, je dosegljiva,
sicer težili bi — zaman, k praznini.
- 130 Res, radoznanost je nenasitljiva
in dvom v dnu vsake istine vzbrstéva;
pa to le v vsh, k Resnici nas poriva.
- 133 To zakon je prirode; ta vелеva,
ta vabi me, da vprašam Vas spoštljivo
za stvar, Gospa, ki v mrak se mi odeva:
- 136 Li more za obljubo pomanjkljivo
naknadit človek drugo dobro delo,
pred Bogom prav ták tehtno, zaslužljivo?«
- 139 Okó je Beatriči zažarelo,
ljubezni božje žar se v njem je krésil,
a moje pod tem žarom je medlelo;
- 142 zgubljen, ves zbežan sem očí povésil.

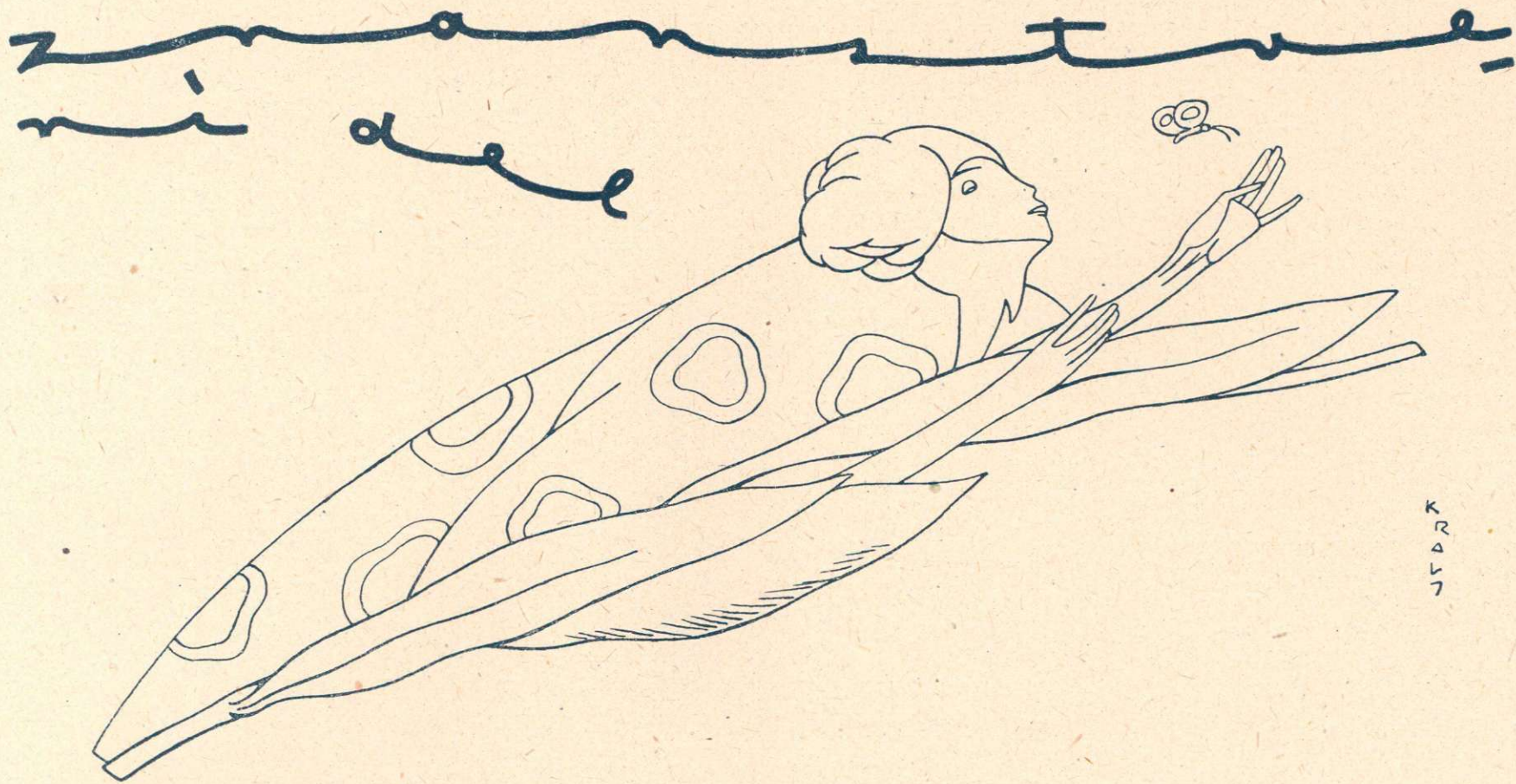
V ZGODNJEM JUTRU.

Odprla lepe je oči
v polteno slastni poltemi.

Pod oknom vtonil je v sen korak . . .
A kakor da jo gledanje bolí,
zaprla je trepalnice.
V globokem miru spalnice
prelivanje se čuje luči v mrak . . .

In spet od pesmi se je utrudila.
Sklonila se na postelji je bela
(tiho roka je v laseh drhtela)
in je kakor v snu premišljevala.
kakó zvečer je v mesečini lepa bila —
(o to dehtenje kakor težkih vin!)
in je kakor mrtva pala
v opojnost svilnatih blazin . . .

Anton Vodnik.

K
R
A
J

NAČRT UVODA K DIVINI COMMEDII.

(ZA ŠESTSTOLETNIČO DANTEJEVE SMRTI.)

DR. J. DEBEVEC.

Spodobi se, da se »Dom in Svet«, ki že od leta 1910. prinaša prevod Divine Commedie, letos, ob šeststoletni obletnici smrti, razen s prevodom tudi z izvornim člankom — kakršnikoli — spomni poeta Commedie ter temu velikemu geniju ob tej priliki postavi majhen spomenik ljubezni in spoštovanja. Ljubezen in spoštovanje vseh narodov svetá zasluži ta poet kakor noben drugi: zakaj noben drugi ni s tako plamtečo besedo zagovarjal miru med narodi ter obsojal krvavih vojn, kakor on (njegova Divina Commedia bi pač morala odprta ležati na mizi pred odposlanci svetovne mirovne konference!); in ljubezen in spoštovanje vseh krščanskih narodov zasluži ta poet, ker je prvi v veličastni pesnitvi proslavil skoro vse resnice krščanstva.

Vseučilišča starega in novega sveta, učena društva, posamezniki, papež Benedikt XV., vse se je letos spominjalo tega velikega moža; pač marsikateri je letos — pod vtisom slavja — vzel v roke to nesmrtno pesnitev — v izvorniku ali prevodu — ter se poglobil vanjo, gotovo v svojo ogromno korist. Z lahkoto se je to zgodilo pri drugih narodih, ki imajo dobrih prevodov na izbiro. Pri nas, žal, ga še nimamo celotnega in v obliki knjige; zamudili smo to lepo priliko, ki je ne bo več take do l. 1965. S tiho žalostjo gledamo za njo, za to lepo priliko, ki je od dne do dne bolj oddaljena od nas... Tolaži

nas nekoliko misel, da imajo mnogi v rokah izvornik, kar je še neprimerno boljše. In sebi v tolažbo se želim s temi čitatelji nekoliko pogovoriti. O čem? Vsi vemo, da Dantejevo čtivo ni lahko; kaj moramo torej vedeti, če hočemo Commedio v izvorniku s pridom čitati?

Dantejev jezik seveda najprej; to se razume. Ali razen jezika se je v 600 letih nabrala cela gora stvari in okoliščin, ki nas loči od pesnika ter nam zastira pregled in razumevanje njegove poezije. To je razloček kakor med veličastno gotško cerkvijo tiste dobe, kjer je vse kipelo in hitelo kvišku, v en vrh, in pa med moderno — recimo — vseučiliško zgradbo, kjer je vse diferencirano na nebroj posameznih strok ter se dela, le z mikroskopom in retorto in človek skuša le s svojim umom prodreti v globino vseh stvari. Kaj torej treba vedno pred očmi imeti ob čitanju Commedie?

Najprej politične in socialne razmere v Evropi in zlasti v sosedni Italiji pred 600 leti. Bile so pač enake kakor v naših krajih takrat; vladale so povsod »turške« ali »albanske« razmere: bili so časi fevdalstva, pokrajine razdeljene v nebroj majhnih grofij, kneževin, nezavisnih mest; za par ur hodá, pa si bil že v drugi »državi«, pod drugim gospostvom, svetnim ali duhovskim (škofije, samostani); stoletne pravde so tekle med mejaši; vsak je hotel rasti in mogočen postati na račun svojega soseda; srednja Evropa je bila eno samo veliko pretepališče, grof zoper grofa, vitez zoper viteza, mesto zoper mesto; med premaganci so se vršile neusmiljene krutosti; nihče ni mogel potovati iz kraja v kraj razen v velikem, oboroženem spremstvu; podložniki so obdelovali zemljo za svoje gospode pod varstvom grajskih hlapcev; puščanje polj in drevja je bilo na dnevnem redu;

vsled tega tudi velike lakote; trgovine ni bilo, denarja malo; skoro na vsakih sto korakov je veljalo drugo pravo; vsa »višja« družba se je delila v stranki gibelinov in gvelfov, in vsaka teh dveh še posebe v nove stranke (n. pr. v Firenci gvelfovska v »črne« in »bele«); moč nemškega cesarja je bila oslABLJENA. (Precej vpogleda v te razmere nam nudita zgodovinski povesti »Veliki grof« in »Pegam in Lambergar dr. Fr. Detele, dasi rišeta bolj razmere 15. stoletja; iz 13. stoletja, dobe križarskih vojn, in 14. Slovenci še nimamo — kolikor je meni znano — zgodovinskih povesti ali romanov s širokim kulturnim ozadjem, kakor imajo n. pr. Hrvatje »Kletvo« Šenoino.)

Tudi cerkvene razmere so bile takrat silno razdrapane; vse se je pripravljalo za nesrečno shizmo 15. stoletja: papež je bival v Avignonu, v »babilonski sužnosti«, premnoži škofje, so se smatrali le bolj za svetne vladarje ali celo vojskovodje; simonija se je bila razpasla. Vsled vsega tega je silno trpel ugled Cerkve.

Izhoda iz teh žalostnih razmer je iskal s svojim vročim srcem Dante; videl je rešitev samó v tem: en cesar naj vlada nad telesi, en papež nad dušami; cni naj skrbi za gmotni, ta za večni blagor človeštva; oba naj bivata v Rimu. S krepko rokó naj cesar kroti vse nepokorne kralje in kneze; lakomnosti naj papež zapre vrata v svetišče, da bo Cerkve samó evangelij oznanjevala. Takó bo zavlada mir na svetu. Tako vidimo, da se je iz potreb časa rodilo njegovo ves svet obsegajoče reformno delo. S tega vidika pa tudi razumemo nekaj najvažnejših točk v Commedii: silni, svetli plameni srda švigajo iz njegovih tercín zoper vse tiste, ki se pregreše zoper oni najvišji oblasti, srd zoper francoskega kralja Filipa Lepega, ki je zaprtega imel papeža Bonifacija VIII. v mestecu Anagni (Vice, XX., 86. nsl.), kakor zoper vse, ki so rušili sveto rimsko cesarstvo (Raj, spev VI.); z istega vidika razumemo, zakaj je Dante na dno svojega Pekla obsodil Rimljana Bruta in Kasija — umorila sta bila Julija Cezarja, ustanovitelja rimskega cesarstva — ter Judeža Iškarijota, izdajavca Zveličarjevega; z istega vidika končno razumemo vse ostre invektive (napade) zoper nerednosti, ki jih je Dante videl v Cerkvi.

Nobeno veliko umetniško delo ne nastane namah in tudi ni plod enega samega uma: pripravljajo ga celi rodovi. To velja za Homera, Šekspira, pa tudi za Danteja. V to svrhu, da bi mogli presoditi, kaj ima tudi Dante od raznih svojih prednikov, bi morali študirati t. zv. misterije, t. j. dramatično predstavljanje poslednjih reči, ki se je godilo navadno v cerkvah, in sicer takó, da je trinadstropen oder predstavljal spodaj pekel, na vrhu raj, v sredi zemeljsko življenje. V Franciji in Italiji so misterije predstavljali zlasti o veliki noči; v Firenci se je ob Dantejevem času vršila neka taka predstava na mostu čez reko Arno. Prav lahko mogoče je, da je Dante prejel vpliv od takih misterijev, morda tam v Peklu, za spev 21. in 22. (vragi, ki mučijo v vreli smoli trpeče greš-

nike). Sem sodijo tudi razne vizije onstranskega sveta, ki so jih imele razne osebe že davno pred Dantejem: že Homer pripoveduje v Odiseji o potovanju Odisejevem v Tartar, za njim Vergilij o Eneju (VI. spev Eneíde); mnogo teh stvari je imelo muslimansko slovstvo (prav v zadnjem času, l. 1920., je v Madridu odkril katoliški duhovnik Miguel Asin Palacios, profesor arabščine na vseučilišču, v knjigi »La escatología musulmana en la Div. Commedia« nove dokaze za vplive muslimanske mistike na Dantejevo delo); več takih zamaknjenj v oni svet vsebuje knjiga »Speculum maius«, za Danteja mnogo čitana, zlasti zamaknjenje kralja Karla Tolstege in pa irskega viteza Tundala; nedvomno je vplival tudi spis, izdan v samostanu Monte Casino v Neaplju v začetku 14. stoletja, v katerem se popisuje, kako je devetleten deček Alberigo, sin nekega viteza, devet dni ležal v nezavesti, medtem ko je njegova duša potovala skozi pekel in raj). Podobno zamaknjenje v oni svet opeva (v verzih) slednjič tudi spis Tesoretto (Mala zakladnica) Brunetta Latini, ki ga je Dante gotovo čital, saj je bil Brunetto njegov učitelj. — S tem smo se te vrste srednjeveškega slovstva, t. zv. eshatoloških spisov, komaj doteknili; bilo jih je še več. Kaj čuda, če so v marsičem vplivali tudi na Danteja?

Tretje, kar bi za razumevanje Commedie morali vedeti, je prepod verske misli, verskega čustvovanja v 12. in 13. stoletju; zlasti trije samostanski redovi, ki so takrat nastali, so vplivali na prepod: red cistercijanov, dominikancev ter frančiškanov. Kako so na Danteja silno vplivali, se vidi v Commedii, kjer mu v poslednjih treh spevih Raja (31.—33.) cistercijan sv. Bernard, velik častivec Marijin, razkazuje najvišji nébes, in iz spevov 11. ter 12. Raja, kjer čitamo najlepši biografiji sv. Frančiška Asiškega ter sv. Dominika, ki sta se kdaj spisali. Versko navdušenje je takrat prešinjalo srca, iz ljubezni do Boga so tisoči žrtvovali svojo osebno svobodo s samostanskimi obljubami. Ljubezen do Boga diše iz vse Commedie, posebno iz vseh spevov Raja; tu čitamo tudi slavospev na slovesno obljubo (Raj, spev 4. in 5.). Redovniki so bili tudi nositelji verske lirike. Najslavnejši je bil pač frančiškan Jacopone da Todi (umrl 25. decembra 1306). Takrat sta nastali sloveči verskolirični pesmi Stabat Mater (zložil Jacopone ?) in Dies irae (spesnil najbrž frančiškan Tommaso da Celano, umrl okoli l. 1255.). Obe sta zloženi v rimanih trivrstičnih kriticah, nekakšnih predhodnicah Dantejeve tercine. Lepo nam spričuje vpliv frančiškanske poezije na Danteja sporočilo (morda je samo anekdota), da je bil Dante svoj Inferno začel pisati v latinskem jeziku, a da so mu pesmi Jacoponove, zložene v narodnem jeziku (v umbrijskem narečju), pokazale pot v lepo toskanščino, ki je postala podlaga italijanskega književnega jezika.

Kdor pazno čita Commedio, kmalu zapazi, da je bil Dante v marsičem še trubadur in velik prijatelj poezije trubadurjev. In takó je bilo — č e t r t i č

— velekoristno, študirati provensalsko trubadursko poezijo, katero je Dante takó točno poznal (saj je v 26. spev Vic vpletel tri provensalske tercine!), poezijo, ki je uvedla češčenje žene, ter iz nje v Bologni (v 13. stoletju) nastalo novo lirično strujo, tako zvano dolce stil nuovo, ki je v svetno liriko uvedla nekakšno mistiko, oboževanje ženske, nekakšno ekstatiko ljubezni: ljubljeno žensko bitje postane nekaj skrivnostnega, angelska prikazen, z vsemi popolnostmi, napolnjujoč vsakogar, ki jo vidi, z najblažjimi, najsvetejšimi čuvstvi. Oče te za takrat nove struje je bil Guido Guinicelli iz Bologne (umrl l. 1276.). Iz te struje je izrasla Dantejeva Beatrice v mladostnem spisu »Vita nuova« (t. j. Izza mladih dni). Pozneje, v zreli dobi, se je Dante vpliva struje »stilnovistov« popolnoma oprostil (nekako takó, kakor je bil Goethe v mladosti romantik in viharnik, v moški dobi pa uravnovešen klasik).

V 13. stoletju je v sv. Tomažu Akvinskem srednjeveška filozofija, t. zv. sholastika, dosegla svoj najvišji vrh. Na vseh tedanjih vseučiliščih Italije, Francije in Nemčije so jo učili, so se vršile znanstvene »disputacije« na nje podlagi. Dante je sholastiko temeljito poznal; v nekaterih spevih Raja (n. pr. v 2. in 4.) imamo skoro kar prave slike takih sholastičnih disputacij. Kdor hoče res do dna razumeti Commedio, se mora z veliko ljubeznijo poglobiti v študij zlasti dela Akvinčanovega Summa theologica; zakaj mnogo resnice ima v sebi izrek, da je Commedia nekakšna Summa v poetični obliki. Če ta važni činitelj Commedie šele na petem mestu imenujemo, ni s tem rečeno, da ne sodi morda na prvo. (Dantejev zbornik, ki izide pod uredništvom dr. Resa za 600 letnico, bo prinesel razpravo o sholastiki po Danteju izpod peresa dr. Aleša Ušeničnika.)

Dante je bil izmed najbolj učenih ljudi svoje dobe; razen sodobne filozofije je proučil vse druge vede, ki so se takrat gojile: poznal je vse latinske klasike (grških v tisti dobi v zapadni Evropi še ni znal nihče čitati), vso staro mitologijo, zgodovino, zlasti pa astronomijo. Študiral je — dobessedno — noč in dan. Zlasti tisti čas po smrti Beatričini (po letu 1290.); takrat je našel edino tolažbo v družbi pisateljev starodavnosti. Sam piše o svojem nočnem bedenju v 1. poglavju III. knjige Convivia: »O, koliko noči je bilo, da so oči drugih ljudi v spanju zaprte počivale, moje pa so nepremično zrle k bivališču moje Ljubezni!« In enako v 9. poglavju iste knjige: »Istegega leta se mi je zgodilo, da sem s premnogim čitanjem vid takó utrudil in duhove vida (gli spiriti visivi) takó oslabil, da so se mi zvezde dozdevale vse zasenčene z belkastim, meglenim sojem. In ko sem dolgo ždel v temnih in hladnih prostorih in sem si teló očesa z mrzlo vodo hladil, sem izgubljeno moč spet zadobil, tako da sem se vrnil k prejšnjemu dobremu stanju svojega vida.« In ker je pesnik imel tudi silen spomin, kaj čuda, če skoro vsaka tercina razodeva njegovo učenost in načitanost, vendar

takó, da poezija ne trpi pod težo snovi. In zato treba — šestič — v svrhu lažjega razumevanja Commedie poznati tudi različne vede tiste dobe, predvsem tedanjo astronomijo. Še vedno je vladal — že od časa Platona in Aristotela — v glavah učenjakov Ptolemajev sestav, po katerem je bila zemlja središče svetovja, nad njo pa se je vrtilo devet nébesov, devet neizmernih, votlih, prosojnih, druga v drugi tičečih — rekli bi skoro — steklenih krogel (sfer), na katerih (prvih sedmih) so se zdeli pritrjeni planeti Mesec, Merkur, Venera, Solnce, Mars, Jupiter in Saturn; nébesi se vrté — se je tisti dobi zdelo — vsak dan okoli zemlje, dočim planeti v nasprotno smer počasi tekajo vzdolž ob svojih sferah, »kakor bi mravljia tekla ob kolesu, v nasprotno smer vrtenja« — kakor je zapisal zgoraj omenjeni učenjak Brunetto Latini v svojem Tesoro II 40. Osmi nébes je posut z zvezdami; deveti pa — so rekli starodavniki — ne nosi nobene zvezde, seštoji samo iz prosojne, svetle snovi in se zove kristalni nébes ali prvo okretno nebo (primum mobile): okreče se — so dejali — z nepopisno brzino ter kreče vseh osem, pod njim se vrtečih nébesov. A odkod dobiva ono samo svoje gibanje? »Onstran teh devetero nébesov stavijo katoličani deseto nebo, empyreum, kar hoče reči: ognjeno nebo; in trdijo, da je nepremično... To nebo daje gibanje prvookretnemu, ki se zato najhitreje kreče; zakaj vsaka točka devetega nébesa se silno želi združiti z vsako točko desetega, mirno počivajočega, in odtod tolika brzina; in deseto nebo je sedež onega najvišjega Boga, ki se sam sebe popolnoma spoznava; in je tudi sedež blaženih duhov, kakor uči sveta Cerkev, ki ne more trditi laži; in tudi Aristoteles — se zdi — je tega mnenja za tistega, kdor ga prav razume, v 1. knjigi »o nebu in svetu«. Ta (deseti nébes) je najvišja zgradba sveta, ki je v njem obseženo svetovje in naprej, zunaj njega, ni nič več; in ni v prostoru, ampak je bil ustvarjen samo v prvem Umu, ki ga Grki zovejo Praumi (πρωτονουός).« Takó razlaga Ptolemajev sestav, prilagoden krščanskemu naziranju srednjega veka, Dante sam v 4. poglavju II. knjige Convivia.

V tej točki — astronomiji — se je v 600 letih izza smrti Dantejeve pač največ spremenilo: ljudem one dobe je bila zemlja v sredi svetovja (geocentriško svetovno naziranje), nam izza Kopernika ni več, da, celo solnce nam ni več središče, temveč le stalnica med stalnicami. Pa razloček in razdor napram srednjemu veku gre še mnogo dalje, dalje: dočim ves krščanski svet še vedno z Dantejem vred trdno veruje — neglede na ovrženi Ptolemajev sestav — v nebesa, v večno življenje, v Previdnost, ki nad vsem stvarstvom vlada, je pa velik del modernega človeštva tudi to misel zavrgel, takó da — po tem nauku — plavamo na tem okroglovzbočenem zrcu, ki se imenuje zemlja, skozi praznino, skozi nič, brez cilja, brez namena, in s kakšnimi občutki? »Nad vsemi samoustvarjenimi razločki človeštva... lebdi kot grozopolna pošast občutje tragike našega bivanja, trpko ob-

čutje naše samote v vsemiru... Rojeni v skrivnostipolni temi, smo obdani od skrivnosti nič. Z našim planetom vred smo vrženi v tisto praznino, ki jo imenujemo svet; naša osamljenost v tem svetu je popolna, zvrhana ironija.« Takó piše Gorkij v uvodu k »Izdaji svetovnega slovstva«, ki jo je pričela sovjetska vlada, preračunjeni na 1500 zvezkov. (Cit. v Kath. Miss., Herder, 1921/22, šte. 1, 14. 19.) Če taki moderni ljudje Danteja čitajo — če, pravim — ga seveda s popolnoma drugimi očmi, kakor pa ga krščanskomisleč človek: onim je vsa ogromna zgradba Dantejevega trojnega kraljestva prazna, pusta sanja, jedro jim je samo ideja, da se mora človek nravno čistiti in usovrševati; krščanskemu čitatelju je pa tudi oni, tako čudovito plastično upodobljeni trojni svet vsaj »s l e d sence zarje unstranske glori je«. — Tudi glede ostalih ved se je seveda vse temeljito spremenilo; tako n. pr. so takrat vse prirodoslovno znanje zajemali iz starih pisateljev, zlasti iz Plinija st. knjig »Historia naturalis«. Vendar, ako bi koga ščegetal pomilovalen nasmeh nad tistim prirodoslovjem, naj pazno čita samo Dantejeve prisposode, vzete iz prirode, bodisi iz rudninstva ali rastlinstva ali živalstva, ali iz optike (lomljenje žarkov), pa bo moral strmé priznati, da je znal Dante čudovito opazovati in da v tem prav nič ne zaostaja za mojstrom Homerom. Dà, časih se nam zdi, da je slutil bodoče iznajdbe, n. pr. tam v 17. spevu Pekla, kjer pripoveduje, kako ga je Gerion na svojem hrbtu nesel v špiralah skozi zrak doli v osmi krog, krog varalic, in kakšen občutek je imel ob tem pesnik:

Počasi doli plava zver, počasi...
a jaz, da kroži, spušča se, po vzgoni
spoznam le vetra, ki z lasmi igra si.

Tu se res zdi, kakor da je poet slutil vožnjo v aeroplanu! (Prim. tudi Čas, 1921/22, št. 1, slika str. 17!) — Dobro je končno — da poudarimo še eno vedo — da poznamo, če se hočemo vglobiti v Commedio, tudi vso dotedanjo zgodovino Italije, zlasti pa Firence, rodnega mesta pesnikovega. V tem oziru je dantologija prav v zadnjih letih silno napredovala, posebno odkar je nemški zgodovinar Robert Davidsohn objavil svojo »Zgodovino Firence« v dveh zvezkih, 1898—1908, segajočo v 14. stoletje. »Šele sedaj poznamo v pravi luči razmerje Dantejevo napram rodnemu mestu in someščanom, šele zdaj razumemo dogodke onega tragičnega leta (t. j. 1301), ki ga je videlo na čelu vlade in pregnanega ter v smrt obsojenega, šele zdaj so nam jasni vzroki prognanstva, ki je bilo morda zadnji vir njegove velike pesnitve, ki se je z njo na svoj način nad domovino cšvetil. Sploh gledamo sedaj Dantejevo zemeljsko življenje in njegovo osebnost v ostrejši luči.« (K. Federn, Dante und seine Zeit, 1916, str. VI.)

Število sedem igra v Commedii veliko vlogo; in takó naj se omejimo pri naštevanju koristnih predpriprav za nje čtivo na sedmico: treba je torej — sedmič — poznati življenje pesnikovo, od prvih početkov do konca, vse razne

vtise, ki jih je utegnil dobiti po dogodkih, osebah, krajih, osebnih doživljajih; čim podrobniše poznamo njegovo življenje, tem bolje bomo umeli pesnitev, ker »najboljši del našega genija sestoji iz — spominov«, je dejal že Chateaubriand.

Navedli smo torej sedem točk, ki sodijo v uvod v Commedio in ki jih v vsaki dobri izdaji v resnici tudi nahajamo. (Seveda bi jih našteali lahko še nekaj, n. pr. poznavanje bistva tercine.) No, in sedaj, če se z vsemi temi predpogoji oborožimo, moramo, kajne, pesnitev popolnoma razumeti? Dà, približno. Zakaj preostaja nam, da razumemo največje: bistvo pesnikovega genija. In kaj je to? Kaj je tisti ogenj njegove duše, ki ogreva srca še danes, po toliko sto letih, in z vedno večjo gorkoto? En sam odgovor dobimo na to vprašanje: Poeta nascitur. Pesnik se rodi. Pogled v bistvo genija, v delavnico njegovo, nam je zaprt, to je res; ali v neki stvari nam je mogoče približati se mu, priti mu prav, prav blizu, samo če hočemo: če si namreč prizadevamo, da občutimo, kar je on občutil, vso njegovo boleost in vso njegovo radost, njegove rane, njegov gnev, pa tudi njegovo vzhičenost. Dolžni smo mu to, ker najlepša mesta v pesnitvi njegovi so lirika, najsilnejša lirika. Prvo rano je dobil ob smrti Beatričini; rano za rano mu je sekalo potem življenje; videl je, da »rojaki ne ljubijo svoje matere, vanje upajoče«, videl je strašne razprtije med mesti in strankami, videl hude napake v Cerkvi, in

»te videt', grje videti napake,
je srcu rane vsekaló krvave.

S solzami v očeh je spoznal, da domovini ni druge rešitve razen v tem, da vsak posameznik spozna veličino svojih grehov ter nastopi pot očiščevanja, poboljšanja; občutil je žalost in sočutje tudi ob premnogih, ki jih je ljudska zloba ugonobila; občutil pa je radost ob tistih, ki so se proslavili z zmago nad grehom.

»Dela velikih duhov so samo izraz, samo razodetje njih trpljenja« — ta izrek Jaroslava Vrchlickega velja v prvi vrsti o Danteju kot prvem pesniku nove dobe.

EMIL LEON. DR. IVAN PREGELJ. (OB PIŠATELJEVI SEDEMDESETLETNICI.)

Prigodniški ta spisek — da govorim v Tavčarja samega slovesnem besédnem redu od včeraj in danes —, je precej osebna sodba o pripovedniku Tavčarju. Tudi nič ne dvomim, da bi primerneje sodila v tiste naše umetniške liste, ki jim je bil sedemdesetletni književnik sam duševni oče, urednik, sotrudnik in podpornik. Napisal pa sem svojo sodbo za »Dom in Svet« in sem prav storil, če je prav storil moj rojak veliki Šimen, ki ni hotel pisati v »Dom in Svet«, iz katerega se je šolal večji od Šimna — Oton, naš Prvi... za Francetom...

Pripovednik Tavčar je po moji sodbi naš poleg Jurčiča najmočnejši epski talent. Osebnost mi je kot romantik bliže kakor realist Kersnik ali celo —, da o avtohtonski starini Terdini sploh molčim —, Mencinger, čigar optimistično svetovno naziranje najodločneje cenim. Umetnik Tavčar mi je bližji, ker mi je tudi kot človek blizu, to se pravi, ker nekam nagonsko slutim v njem močno tragično osebnost, ki me zajemlje kot nekak hvaležen umetniški predmet. Prisegel bi, da bo Bog — govorim široko po domače — osvetil Tavčarju »blaženega Toneta iz Kala«, tako da bo on sam kdaj epski junak jugoslovenskega leposlovja, kakor je on storil Schoenlebnu, Smoletu in najbridkejše v psevdonimnem pamfletu — dr. Mahničju ...

Tavčar je čudovito svojstven plod naše zemlje in dobe, človek svoje podobe in krvi, ki je menda mešana nemška kri in slovenska kri, tip našega posebnega plemena, naše posebne kulture, tako nazorno kakor so Prešeren, Cankar, Kraigher in Finžgar. Njegovo lice je nekak Janusov obraz: tu sentimentalnik z bolno blaziranostjo, tam razumnik s kulturnobojujnim dovtipom na ustih; zdaj naivni človek, ki vse naravno vidi, zdaj satiričar, ki hoče vse bolje vedeti; včasih nežen kot žena, ki jo slika Cankarju slično kot koprneče, a sicer le bolj erotično bitje, včasih surov do neokusnosti in materialen do brutalnosti; vedno pa izrazito osebnosten, časoven, mož nad lastnim slogom in umetniškim predmetom, refleksivnik, skratka: romantik, včeraj, danes, jutri; tendenčno, nevzgojen, enostranski, neevolucionalen, a poln domislic, prožen in duhovit, stvarnosvež, efekten in neposreden. Hladni in ostrogledi razumnik in teoretikar Jurij Brandes, ki Tavčarju prav gotovo ni neznan, in ki tako dosledno odklanja vsakrati romantizem, razglasja v romantičnem naturelu Tavčarjevem ne bi bil mogel lepše vzgojiti, kakor ga je mentalnost naših starejših liberalnih dob. Romantik Tavčar je v prvi vrsti zato tragična prikazen, ker se je rodil prepozno po Prešernu in prezgodaj pred Cankarjem. Cvetke prave romantike ni utrgal. Čisti umetnik se v njem ni zavedel in zliil s človekom Tavčarjem niti v »Jesenskem cvetju«, dasi je ta njegov spis njemu podobno isto, kar Prešernu »Kerst« in Cankarju »Podobe iz sanj«. Zakaj ni popolno isto? Zato, ker ga je ustvaril iz neskončno bolj filistrskega »ressentimenta« (Ozvald), kakor pa Prešeren, svoje strašno notranje življenje upodabljač v sladki renesančnosti tercin in stanc. Tako sliči Tavčar Byronu in Heineju, starejšemu Dumasu in Mavru Jokaiju. Bil je silno časoven v pesimističnem okusu sedemdesetih let, pa je tistim časom vendar skoro bolj tuj, kakor pa moderni, ki se je učila barve občutiti v Baudelaireju in groteskno parabolizirati pri Maeterlincku in risati naturalistično pri Zolaju in Goncourtju, ki ga je Tavčar pred nekaj leti tako nedosledno in vendar dosledno iz sebe grajal in odklonil. Pot, ki jo je hodil umetnik Tavčar, kaže sicer nekaj rahlo na-

vzgor napete razvojne črte. Zdi se mi pa, da je rasel Tavčar le bolj slučajno, vzporedno ob rastočem obzorju kulturnega človeka, ki ima znanstveno knjigo in leposlovno berivo v bogati knjižnici doma. Ker se je bil začasno večkrat odtujil leposlovnemu delu, je umljivo, da kljub svoji izredni darovitosti ni tehnično skoro nič napredoval in ostal tuj zlasti pridobitvam novejših psiholoških šol, ki jo je zdravo slutil celo — Peter Bohinjec. (V miru naj počiva! Nanj sem mislil, ko sem bil zunanji nagib Tavčarjeve »Visoške kronike« — »Obiski«.) Oblikovno se je izpopolnjeval spričo venomernega člankarskega dela. Tem zajemljiveje je povedati, da rabi stilizem »dal si je opraviti nekaj okoli njenega obraza« od l. 1876. (»Holekova Nežica«) do l. 1906. (»Izza kongresa«). Umetniško je grešil Tavčar, ker ni znal zadeti v svojih večjih slikah enotne umerjenosti barv in slik. Tako je pisal vedno in vedno spet ob mirni epski tok svoje časovno invektivne domislice (n. pr. o kardinalu Jakobu v »Izza kongresa«). Tako je slikal ob sladko lepoto (Smole — Fina) harlekinski humor (Margerita — Giacomo), v vzdušje 16. stol. vzdušje 19., anahronistično, tendenčno, diletantsko kot Govekar v »Svitanju« in celo za Tavčarjem.

Prvi Tavčarjev pripovedni spis je »Madame Amalija« (1867). Napisal je to čedno novelico kot gimnazijec. V koliko je »Madame« njegova poznejša »Gospa Amalija« (1875), trenutno ne vem povedati. Prav tako slabo sem poučen o »Premoli« (Iz. Cankar, Obiski 142). Z letom 1872. je začel Tavčar priobčevati svoje novele v mariborski »Zori« (Antonio Gledjevič, ki sem ga bral sicer v »Slov. knjižnici«, Bolna ljubezen, Mlada leta), potem v Stritarjevem »Zvonu« (Ivan Slavlj, Kobiljekar, Kalan, Valovi življenja, Čez osem let, Soror Pia), v Hribar-Tavčarjevem »Slovanu« (Posavčeva češnja, Šarevčeva sliva, Janez Solnce), v »Ljubljanskem Zvonu« (Grogov Matijče, Tržičan, Kako se mi ženimo, Kočarjev gospod, Gričarjev Blaže, Otok in Struga, Grajski pisar, Tiberius Panonicus, Kuzovci, Vita vitae meae, V Zali, Mrtva srca, 4000, Izza kongresa, Jesensko cvetje, Visoška kronika), v »Letniku Mat. Slovenske« (V Karlovcu) in v Jurčičevi »Slovenski knjižnici« (Tat, Gospod Ciril, Moj sin, Miha Kovarjev).¹

Leta 1896. je začel Tavčar zbirati »svojega duha otroke«, meneč, da so mu »političnih bojev viharji izsušili vir pisateljske fantazije«. Kakor politiki je tudi tu trdil nekaj, kar pozneje ni bilo res. Toda sram naj ga bo, ki bi v tem slučaju Tavčarju to očital.

Tavčarjeva pripovedna dela se dajo neprisljano razvrstiti po motivnosti snovi in miljeja, ki ga dišejo. Sprva je odločno opaziti, kako prevladuje okus Stritarjevega in tistodobnega »družinskega« sentimentalnega romantištva. Pesimizem je vonj

¹ Posnel sem te podatke po »Povestih« I—V. Glede tam navedenih letnic se nisem prepričeval, če so točne. Vidim pa, da je Grafenauer (Kratka zgodovina, 2. izd.) nekajkrat navedel nepravilne date.

vseh Tavčarjevih spisov vse doli do »Mrtvih src« in deloma še čez. Motivnost snovi je deloma literarno-tradicionalna (Otok in Struga), deloma pa že poetični realizem, domačnost loškega gorovja (Med gorami), ki živi v Tavčarju preko tipičnih novel v okviru »V Zali« še do leta devetnajststosedemnajstega. Poetični realizem so tudi Tavčarjevi zgodovinski leposlovni spisi, novele in romani. Že čedna »jugoslovenka« »Antonio Gledjević« priča, da je imel Tavčar celo več smisla za historični milje, kakor Jurčič, katerega je Tavčar pozneje sploh nekako namerovano skušal nadomestiti v »Ljublj. Zvonu«. Črta Tiberius Panonicus je menda prvi paganski Rim v slovenskem leposlovju. Prav presenetila me je poanta, ki jo je Sienkiewicz za Tavčarjem občutil, to namreč, da se Neronu zdi Evlalija »pretenka«, kakor isto sugerira Petronij cesarju glede Ligije. Kodrovi »Luteranci« so bili morda (Obiski) zunanji povod, da je našel Tavčar vprav samosvoje vzdušje »luteranstva«. Vonj Tavčarjevih »luteranskih« novel (Vita vitae meae, Grajski pisar, Zgodba o korarju Amandu) je tako močan, da naravnost moti, kadar človek hoče ob globljih psihološko-zgodovinskih in kulturnih predstudies verneje ponazoriti ta sijajno hvaležni svet naše prešlosti. Tendenčni podzvok teh novel zveni sicer prav tako anahronistično tudi v drugih Tavčarjevih zgodovinskih spisih (Janez Solnce, Izza kongresa, Visoška kronika, da ne navedem le rahlo zgodovinsko perspektivirane »V Karlovcu« in »Kuzovci«). Zgodovina služi sicer Tavčarju le bolj samo kot hvaležno ozadje, v psihologijo dobe (30letna vojna, 1660, 1821, 1848 i. p.) se je le relativno dobro zamislil. V romanu »Izza kongresa«, se mi zdi, je čuvstvoval celo nezvirno v dovtipu in barvi starejšega Dumasa, a celo tu še vedno globlje kot »naturalist« Govekar. Snov je črpal Tavčar iz Valvasorja (Janez Solnce!), iz Dimitza, muzejskih glasil in ljudskega sporočila. Dobro mu je služilo natančno poznavanje krajevnosti (Poljanska dolina, Visoko, Ljubljana, Škofja Loka).

Prigodniško časovnemu čuvstvovanju devetdesetih let, ko je Mahnič drobil carstvo »fraz«, kakor kmalu pozneje v drugi smeri in obliki Ivan Cankar, je vzrastla snovno in motivno zelo zajemljiva Tavčarjeva brezstidna parodija katoliške misli v naslovu socialistične evropejke (2000) — psevdonimna »4000«. Po zgljednosti vrstne kakovosti in kot kulturna značilnost sodi ta paskvil v liste slovenske slovstvene zgodovine, dasi je sicer za celo rimsko miljo pod miselnostjo Mencingerjevega »Abadona« in brez vse sence močnega, samoniklega humorja, ki je gibal duše vsak čas iz Swifta, Lesageja, Saltykova in celo Rabelajja. Samo še enkrat je Tavčar še odurneje zlorabil svoj umetniški talent. Storil je to v »Izgubljenem bogu«, kar je bil naš prvi »šund« pred šundom, ki ga je Cankar zabeležil.

Tavčar je nato za dobro desetletje umolknil in zbral svoje »Povesti« (1896 sl.). Nato pa je napolnil mesečne sešitke »Ljublj. Zvona« vse od 1905.

do 1907. s povestjo »Izza kongresa«. To je kalejdoskopičen beg živonazornih slik iz l. 1821. v Ljubljani, poleg ponesrečenih »Mrtvih src« najboljši Tavčarjev spis. Zelo jasno se je tu pokazala vsa močna epska sila Tavčarjeva. Pokazala se je pa tudi Tavčarjeva umetniška nedorastlost. Samo komedijskozunanje veže pripovednik epizodnost oseb in prizorov. Idejne in kazalne (psihologične) nadmisli v delu ni. Tehnika je Dumasova ali brez one dumasjevcem lastne napetosti, ki tako silno veže paznost in radovednost občinstva, ki ne zna ločiti umetnine od narejenega. Kar pa najbolj moti, je popolna nevzgojnost vsebine v »Izza kongresa«. Pa saj je Tavčar sploh nevzgojen, mladini nevaren.

Ko je Tavčar deset let za to povestjo spet prijel za pero, vstal kakor od smrti, pomlajen sredi vesoljnega viharja in našel podobno kot njegov navidezni antagonist Ivan Cankar svojo »katharsis« v spominih na čudolepo, na mladost (četudi le še preveč literaturno!), je ustvaril v tehniki, motivu in miljeju črt »Med gorami« (Holekova Nežika) in »V Zali« naravnost zgljedno umetnino »domačnostne umetnosti«, novelo v okviru: »Jesenski cvetje«. Že po obliki je to prava Tavčarjeva pesem, je vonjiva svežost, ki diha iz Tavčarju vedno spet ljubega pripovedovanja v prvi osebi. Nad svetlim realizmom pokrajine leži umirjeni pesimizem duše, ki je davno prestala ljubiti, bolešt moža, ki je daleč blodil, a blodil kakor iz silne premoči, kakor blodijo byronski ljudje v romanih starejše in mlajše šole. Sladka romantika šestdesetletnega Tavčarja je najlepše, kar je ustvaril. Dokazuje, kako zelo je prej zanemarjal umetnika, duševnega aristokrata v sebi, ubijal ga v enodnevništvu listkarstva in strankarske pravde, »pisarenja«, kakor bi se sam izrazil. Z »Jesenskim cvetjem« je vsaj deloma popravil svoj najhujši umetniški greh: »Mrtva srca« v letu 1884. Tavčarjevo zadnje delo je »Visoška kronika«. Za zdaj je še fragment. Bo li našel Tavčar v tej svoji nameravani trilogiji močno idejo, ki bi vezala svetove I., II. in III. dela? ...

* * *

Stoji, da se more dandanes meriti s Tavčarjem, kar se tiče tolike duševne svežosti v sedemdesetem letu, en sam slovenski književnik — dr. Fr. Detela. Ne Tavčar ne Detela nista sicer sledila možu njiju mladosti — Teodorju Fontaneju, ki je zrastel star ob mladih v moderno. Oba sta nam že historični veličini. Kaj bo sodila bodočnost o njiju? Morda bo sodila in tehtala njiju umetniške in njiju družabne posebnosti obenem in bo odločila, kakor je nemška kultura sodila Heineju in Uhlandu. Kakorkoli, bi rekel Ivan Cankar. Zdaj in meni je Tavčar bliže kakor pa pametni mož, ki je rekel, da nam je značajev nujneje treba kakor talentov. Da pa je goethejansko srečni Tavčar, samo v naših razmerah seveda, zakopal veliko veliko svojega daru, to je zlo, to je več kakor samo tragična krivda v igri, ki se je odigrala pred Ivanom Cankarjem in ji je ime: »Deterministi« ...

Zigonova razlaga arhitektonske misli Venca temelji v besedilu in razvoju venca samega. Podpira jo posebno pesnikova primera Venca z »zalo rožo«; zakaj v nji je izražena misel v tesno strnjeni, organsko se razvijajoči obliki glavne zametne »rože«, »domačije« vseh sonetov — »Magistrala«. Legenda o roži s čudovitimi izrastki najvernejša slika za »Magistrale« ter iz njega razpletenih 2×7 sonetov z napisom: »Primicovi Jul'ji«. Toda kaj je privedlo Prešerna do misli, ustvariti sonetni venec ravno po ideji »zale rože« z napisom »zlatih črk«? Da je bral »legendo«, to dejstvo samo po sebi ne zadošča. Zakaj prav ta »legenda« nas sili, da se spomnimo na že navedeno sporočilo Goedekejevo¹, kako Marija trga od ust svojih častilcev pozdrave »Ave Marija« ter jih spleta v venec na zlatem obroču. To sporočilo nam zbuja namreč misel, da je Prešeren poznal več nego le eno legendo o »rožnem vencu«. Saj je v Sonetnem vencu izražena pravzaprav misel — rožnega venca samega! Tiste nove cvetlice poetove v Sonetnem vencu so kaj sorodne »jagodam« na molku! V tej misli naš potrjujejo zlasti sledeče besede, zajete v Meyerjevem Konversationslexikonu (1907, 17, str. 151): »Wie Maria vielfach durch die Rose symbolisiert wird, soll ihr durch häufige Wiederholung des Ave ein Kranz von geistigen Ehrenrosen gewidmet werden, daher der Name« (Rosenkranz — rožni venec — rosarium).

Sonetni venec — rožni venec zakriva še vse več, kakor se na prvi hip bere. Zakaj od »bogstva« Prešernovega pa do Marije in »mistične« rože ni tako daleč; prav tako ne od akrostihide pri Henriku von Laufenbergu² pa do Prešernovega napisa »zlatih črk« na Magistralu in Vencu. Vprašanje pa je, in sicer tu za nas najzanimivejše, katera količina, psihološko historično vzeta, je prvotnejši pojav: ali misel o slavi črk dragega imena ali pa misel na formo »sonetnega« venca sploh. Sodim, da je misel na slavo črk imena »Primic« prvotnejša, kar se pokaže ob ugotovljenem rezultatu na koncu tega odstavka. Tradicija o »rožnem vencu«, ves legendarni sij ter čudovito lepi razvoj češčenja Marije Device, vse to je rodilo v Prešernu pod vplivom romantskega češčenja Marije, pravzora ženske popolnosti, nov venec Dante-Petrarkovega takozvanega »milega novega sloga« (»dolce stil nuovo«) v počesčenje črk imena Primčeve Julije. Bila pa je slučajno ravno oblika soneta za idejo novega venca zato najprikladnejša izmed vseh poetu znanih oblik, ker se je po številu svojih sonetnih enot, 2×7 verzov, približno krila s številom črk imenskega venca. V medsebojni matematsko formalni skladnosti črk in verzov, oziroma iz verzov razrastlih se sonetnih cvetkov-sonetov, moramo iskati glavni nagib Prešernov za nje-

gov »sonetni« venec. Ta medsebojni odnos med številom črk in številom poetsko tehničnih količin pa implicite izraža, da poet ni iskal akrostihide radi sonetne oblike, nego narobe, radi akrostihide si je izbral sonetno obliko, obsegajočo skoro isto število verzovnih enotek, kot jih je zahtevalo ime.

Tradicionalno število verzov v sonetu je gotovoda prvotnejši činitelj, tudi ideja sonetnega venca vobče šablonska ob času Prešernovem, toda način, kako je Prešeren znal tradicijo o rožnem vencu zvezati s šablono sonetnega venca za svoj posebni namen, to je tista njegova duhovita umetniška poteza, ki jo imamo priliko občudovati že pri sonetu o Kopitarju. Prav radi suverenosti njegove nad vsako obliko in vsakim formalnim problemom smemo trditi: zanj je bila forma Sonetnega venca poetski vsebini podrejena in ideji služeeča količina, kakor izpričuje to podrejenost na poseben, očem viden način mala, a tem bolj prepričujoča pesem »Pevcu«. K pesniški vsebini pa gotovo spada tudi slava imena Julije, ker že vemo, da »roke po sili so ime pisale«.

Vse to nas opravičuje, da trdimo: Ravno misel na slavo imena Primčeve Julije je bila prvotni psihiški pojav v umetniški zasnovi Prešernovi, sonetna oblika pa ideji podrejeno sredstvo, katero si je poet tem rajše izbral, ker je stal ravno tedaj pod posebnim vplivom Petrarke in v Čopovi poetski šoli, preiskavajoči ravno tehnično plat umetniško-pesniškega ustvarjanja.³

Pri Sonetnem vencu se v bistvu ni zgodilo nič drugega, kakor kar se je zgodilo že l. 1831., ko je hotel cvekovečiti na poseben način ime čevljarčka esteta z eno samo popravljenno črko. Tudi tam je podredil obliko soneta in Plinijevo tradicijo svoji ideji! Sonetni venec je nudil dve leti kesneje še vse večje formalne in vsebinske posebnosti: treba je bilo izrabiti vse formalne količine, jih združiti s tradicijo in idejo »rožnega venca« ter Prešernovo lastno duševno sedanostjo, ki je stala popolnoma v odvisnosti od »gospoda« in »kraljice« ter »sence zarje unstranske glor'je« — imena Primčeve Julije.

Tako je bil radi prvotnejše misli na »sveto« ime »Primic« prvi plod umetniškega ustvarjanja Sonetnega venca sonet »Magistrale« kot sonet voditelj, sonet zakonodajalec. Iz njegovih štirinajsterih verzov je potem poet razplel štirinajst poganjkov iste oblike. Na ta način je vsaka črka imena postala voditeljica enega verza v »Magistralu«, nato pa zopet še enega celega soneta. S tem je bilo ime predrage osebe kot v starih himnih trikrat javno počaščeno; trikrat se je iz pesmi in na pesmi glasil »ave« imenu Prešernovega ideala — bogstva. Prešeren je tako ustvaril svoj pesniški »rožni venec« v čast »Primicovi Jul'ji«...

Radi analogije z arhitektonsko idejo Venca smemo pač upravičeno sklepati, da so črke imena Primčeve Julije prav tako v prvi vrsti odločale venec gazelskih enotek, kakor so jih leto kesneje pri Vencu. Res je sicer, da Gazele niso pesem »trikrat peta« in da venec črk imena ni tu trikrat položen na rožni venec, nego le enkrat, toda to ideji sami, prosla-

¹ Str. 4, op. 1.

² Heinrich von Laufenberg je spesnil v 15. stoletju v čast Mariji več pesmi, med njimi tudi »Ave gekroent in himelrich«. Himna je imela 8 desetvrstičnih, 71 štirivrstičnih in 2 desetvrstični kitici, katerih vsaka se je začinjala z eno črko angelskega pozdravljenja: Goedeke, I.

³ Glej: »Čas«, 1919, razpravo »Sonitus de Formulario«.

vitvi imena nič ne škoduje. Zakaj tam je »duplo«, tu pa le polovica štirinajsterodelnega venca, to je le — sedem sestavnih enotek.

Če poje v Sonetnem vencu odnosno v »Magistralu« slavo imenu 2×7 enot, jih poje v Gazelah le 1×7 !

Iz tega umskega »računa« sledi; med sonetnim in gazelskim vencem je bistvena arhitektonska razlika samo v številu za venec uporabljenih enotek.

Ker je sonetni venec samo arhitektonski »duplo« Gazel, zato mora tudi venec črk imena X, o katerem slutimo, da je položen na zakrit način v posodo Gazel, imeti za polovico manj črk, kakor jih ima venec zlatih črk v akrostihidi »Primicovi Juliji«: ime X mora po tem računu imeti 7 zlatih črk!

Logični zaključek, izpeljan na podlagi primerjanja arhitektonske posebnosti Venca in arhitektonske ideje Gazel, nas je dovedel že do dokaj trdne zavesti, da ima tudi pri Gazelah, ki so po časovni opredelbi prav blizu skupini »Seršenov«, gotovo sveto število odločilen pomen na njihovo sestavo.

Odkod in čemu ta vpliv sedmice v sestavi Gazel in Sonetnega venca, to vprašanje nam deloma pojasni že ugotovitev in točna označba neznanega imena X; najgloblji pomen pa se nam odkrije šele tedaj, ko docela spoznamo pomen in idejo sedmice od davnih dni noter do Prešernovih — sedmerih »Sonetov nesreče«. Zaenkrat tu le naglašamo matematični konstruktivni element v Prešernovih umetninah.¹ S tem izpričujemo, da sloni Žigonova induktivna, analitična metoda pri razlagi umetnin na trdnih tleh, ko kaže s pomočjo matematičnih obrazcev arhitektonske ideje ali zakone Prešernove pesniške umetnosti.

Ugovarjati pa bi utegnil morda sam dr. Tominšek, češ: »Vse to je prazen nič, ker o »zlatih črkah« imena govori le prva gazelica; zato o Gazelah ni govora, ker se nanaša izraz »pesem-posoda« le na to prvo gazelico ali pa na Sonetni venec.«

To bi bil petošolski ugovor in ne strokovnjaški odgovor na vse to, kar smo že ugotovili. Pričal bi pravzaprav le o tem, da protivnik nima prav nikaršnega pojma o poetsko umetniških problemih vobče, najmanj pa pri Gazelah, ki so vse v zasnovi že mišljene in spesnjene kot ena sama pesem, ena sama posoda, ena sama stavba, ena hiša s sedmerimi sobicami, v katerih je skrita po ena črka svetotajnega imena »kraljice« in »srca gospoda« Prešernovega.

Ne za del celote, ne za funkcijo enega uda, nego za funkcijo vseh delov ene umetnine nam je, za cilj

¹ Weinreich l. c., str. 111: »Im Convivio sollte, nach Dantes ursprünglichem Plan, die Siebenzahl eine Rolle spielen, die ja auch in den Geschichten von zweifelhafter Echtheit ihre Kreise zieht; es sollte 14 Kanzonen enthalten, wie Dante selbst ausspricht (Kap. 1): La vivanda di questo Convito sarà di quattordici maniere ordinata, cioè quattordici Canzoni si di amore, come di virtù materiale.« Na svojem mestu bo dana prilika, objasniti tudi pomen sedmice pri skupini Sonetov nesreče. Tu je treba le mimogrede opozoriti na važnost dejstva, da ima skupina sedmorično arhitektoniko, in sicer že l. 1831., torej tik pred Gazelami.

in smoter sedmerodelne posode, katere prvi sestavni del čitalca samo uvaja v vso stavbo. Funkcija prve gazelice je funkcija — predsobe, da govorimo v smislu Prešernovega mišljenja in izražanja, a ne le Prešernovega, nego tudi najodličnejših staroklasičnih pesnikov in retoričnih teoretikov.¹ Saj Prešeren ne citira zaman — Pindarjevo odo, katere slog in izraz je treba vsaj toliko poznati, da človek lahko slutí, koliko ironije tiči v tistem verzu 7. gazelice. Saj Gazele pravzaprav kot enota, kot en sam iz sedmero kitič-gazelic sestavljen organizem, ena sedmero kitična pesem, oda, himna pomenijo za Prešerna toliko kot ena Pindarjeva oda ali ena Tibulova elegija.

Dejstva samega, da edino prva gazelica govori o slavi zlatih črk imena X, torej ni mogoče kar brez pomisleka izrabiti proti Žigonu niti proti moji razlagi, dokazujoči, da so gazelice po svojem številu v nujni notranji zvezi s sedmerimi črkami nekega imena, ki ga treba šele odkriti in ga določiti z vsemi sredstvi. Nasprotno. Vprav prve gazelice vloga govori najbolj za nas, čim stoji trdno vse to, da so Gazele ena pesem, gazelice pa le posodo sestavljajoči deli. Kdor torej hoče uničiti logiko »arhitektonikarjev«, ta mora najprej ovreči teorijo o umetnini organizmu²: Tominšek nitega storil ne v kritiki Žigonovih analiz, niti ne v oni mojih »Zlatih črk«.

Dokaz, da Gazel kot ene umetnine ne — ume!

Ker so Gazele en sam organizem, ena sama iz delov sestavljena umetnina in ker je Sonetni venec tudi en organizem in ena iz delov sestavljena umetnina, zato imata v celotnem organizmu umetnine obe prvi podrejeni enotki svojo točno določeno funkcijo: smisel te funkcije je izražen z besedo »prolog«.

Kar je že Žigon izrekel o obeh prologih, to treba samo izpopolniti, da se končno jasno in nedvomno izkaže, kako sorodni sta si obe umetnini po arhitektonski misli in kako različni pri novi svoji vsebini in načinu zvezanosti v eno celoto.

Za sorodnost obeh umetnin, zlasti pa za osnovno predstavo o umetnini organizmu, preznačilni so verzi v prvi gazelici:

'Z nje svitloba bo gorela še takrat, ko bova
Unstran Káronovga broda, tvojege imena,

v prvem sonetu Venca pa (po prvi izdaji):

Glasil se 's njega, ko ne bó vezh mène,
Ran mojih bó spominj in tvoje hvale.

Tudi epilogni sonet o žlahtniču trde glave naglašá sorodno misel, češ:

De pred, ko vgasnila smrt moč plamena,
Je 'z srca zrasel venec, ne zameri.

Značilna je v vseh treh slučajih misel na čezgrobno slavo imena, ki jo prinese poetova pesem. Ta pesem pa je prvič l. 1832. »posoda«, l. 1833. pa »roža«, oziroma iz »zale rože razrastli se venec« cvetlic. Temu izražanju primerno je tudi, da se slava imena glasi iz

¹ O pesmi »posodi« in arhitektoniki vobče v poglavju o staroklasičnih in poznejših primerah pesmi z arhitekturnimi pojmi.

² To sem naglasil že v Uvodu IX.

»magistrala« in iz »venca«, kakor tudi, da se žari svetioba imena iz »posode«.

To enotno izražanje kaže, kako blizu sta si obe umetnini po postanku in kako živo lebdi v Prešernovem spominu še leta 1833. prvotnejša predstava o pesmi posodi, v katero je položil »svojega srca gospoda«, ime »deklice prevzetne«. Ob zapovrstnem čitanju se bralcu samoposebi obudi občutek, kakor da obe umetnini izražata v svoji celoti isto idejo o slavi istega imena, da pa sta vendarle ravno v tej ideji dokaj narazen: obe sta pač v zvezi s črkami imena, a obe imata na svoj način položeno in na svoj način zapleteno v umetnino isto ime.

Še en moment priča o prav tesni zvezi obeh umetnin. To je refren v prvi gazelici: »tvoje ga imena«. Stalno ponavljanje je svoje vrste opozorilo na važnost imena, ki ga hoče poet ovekovečiti s tem, da ga na skrivnosten način veže s svojo pesmijo posodo. Z refrenom izraža v bistvu to, kar akrostihida na vencu, ne da bi izdal — črk imena samih.¹

Že Žigon je iz takih vsebinskih odnosov pravilno sklepal, da sta Sonetni venec in Gazele umetnini, katerih »zlate črke« imajo sicer isto označbo, toda različen pomen. Tudi njegovo izvajanje, da »zlate črke« imena na posodi Gazel ne segajo preko Gazel samih v vsebino Sonetnega venca, je pravilno. Zakaj po njegovi historični opredelbi poedinih Prešernovih umetnin in točni logični in psihološki analizi sledi, da Gazele ne merijo s svojo vsebino prav nič tja v bodočnost, ampak samo v tisto sedanost, ki je rodila Gazele. Saj ni še nihče dokazal, da bi bil Prešeren že takrat, ko je l. 1832. spesnil uvodno prvo gazelico, mislil tudi že na zlate črke na novi umetnini l. 1833.!

Vmislimo se le v smoter, notranjo in zunanjo »tendenco«, vsake umetnine vobče. Vsaka pesem ima svoj namen, da jo slišimo, beremo in občutimo njeno vsebinsko in formalno lepoto. Kakšen smoter pa naj ima pesem, ki sili preko same sebe tja — v drugo pesem? Kaj bi značilo to, da kaže na nekaj, kar ni v njej sami zaobseženo, nego izraženo šele v drugi pesmi? Prav to, da ni sama v sebi zaključena enota! Vsaka dovršena in popolna umetnina pa mora biti v sebi sami zaključena organska enota. Tako je n. pr. vsaka gazelica sicer sama zase enota, a nikakor ne taka, katere vsebina ne bi iskala v drugi bližnji izpopolnila in radi tega ne bila od nje zavisna. Zato tvorijo vse gazelice le »kyklos«, le »venec« pesmic posodic, katere skupaj šele tvorijo eno samo organsko, v sebi sami zaključeno enoto ali umetnino pesem posodo. Šele ta višjevrstna enota je v sebi zaključena po vsebini in po arhitektonski ideji, ki jo je vanjo položil poet umetnik z namenom, da vplivajo deli z ozirom na celoto. Saj je šele v celoti dosežen smoter popolnega estetskega užitka, kakršnega naj bi nudila pesem posoda, ki ji je bila posvečena in za gotov trenutek namenjena. Popoln užitek pa nudijo Gazele

¹ Važnost imena odseva tudi iz uvodnega soneta v Vencu, tam v opozorilu na »magistrala«, iz katerega se bo glasil spomin na njeno ime. Zadnja tercina epilognega soneta o žlahtniču pa se čuti kot zadnji odmev onega stalnega refrena v prvi gazelici: tam »tvoje ga imena« in tu »tvoje ga imena«.

šele temu, ki to umetnino občuti kot enoto, nikakor pa ne tistemu, ki uživa samo dele ne glede na smoter iz delov sestavljene enote.

Kdor torej misli ob prvi gazelici samo na nje vsebino in obliko in ne na Gazele, ta greši proti bistvu Gazel kot ene same organske enote, ene same iz sedmerih delov sestavljene umetnine. Podoben je neveščemu motrilcu, ki v pročelnem trikotu grškega svetišča uživa lepoto ene osebe, pri tem pa pozablja na zakon in idejo, ki odseva iz celotne kompozicije. In vendar je pravo in popolno le uživanje skupinske umetnine, le ono, ki zaobjemlje najprej celoto in po nji šele nudi tudi lepoto poedinih sestavnih enot zase in v odnosu do drugih enot ter z ozirom na smoter celotne umetnine. Prav tako ali pa še bolj greši proti bistvu in ideji umetnine kot iz delov sestavljene organske enote tisti, ki ob čitanju Gazel misli na zlate črke — Sonetnega venca. Zakaj ta suponira, da Gazele niso ena sama v sebi zaključena in zato popolna umetnina, nego šele v organski zvezi s Sonetnim vencem uumljiva celota. In vendar je iz bistva Prešernove pesniške tvornosti tako umevanje — zgrešeno, ker s svojo napačno sodbo greši tudi proti bistvu liričnega pesnika vobče. Saj ustvarja pravi lirik iz momenta sedanosti ali vsaj iz refleksije in projekcije misli in čustev v — preteklost! Pesnik, ki ustvarja iz umišljenih, šene doživljenih dogodkov kar za leto naprej — ni pristen čustvenik, nego igralec z umišljenimi, neistinitimi občutki. Tak pesnik pa ni bil nikdar — Prešeren! Njegova lirika je vse prej nego umišljena in neistinita, prisiljena.

Radi tega notranjega in bistvenega znaka lirične pesmi sledi, da Prešeren l. 1832. ni mogel misliti in čutiti že za eno leto naprej! Zato tudi iz tega razloga trdim: Gazele so ena sama, sama v sebi popolnoma zaključena lirična pesem, katere vsebina ne potrebuje nobenega dopolnila v novi, eno celo leto kesneje nastali umetnini Sonetnega venca. Ker so bile Gazele dejansko vse obenem objavljene prvič l. 1833., in sicer dobrega pol leta pred Sonetnim vencem, jim je mogel biti smoter popolnoma določen po vsebini in obliki, kakor ji je bil umetnik leto poprej zilil v enoto v določeno svrhu, češ:

Jez pa **têbi sámí**, drága! žêlel sim **dopásti**,
ker

Lej tak **pévec tih gazélic**, ál jih bêreš tí, al ne,
Al per njih **sercé ledéno** se ogréje, sám ne vé;
In al véš, de **tí ga vnémaš**, tí mu **pévski ógenj dáš**,
Al se smèl bo **razodéti** sáj pozneje, sám ne vé.

Za izpoved, kakršno vsebujejo vse gazelice, posebno pa četrta žariščna, je bilo Prešernu in za ljubzensko razodetje v pesniški obliki »deklici prevzetni«, imajoči okrog sebe satelitov zbor, med katerim je bil samo eden nevaren tekmeč — iz plemenite in vplivne rodbine ljubljanske.

Za naglas pesniške moči in veljave, za pesniško umetniški ugled je bilo »v bogem u« pesniku, ko je tekmoval s čestilci za naklonjenost tiste, ki ga gleda od daleč prijazno, a prevzetno viha nos, ko mimo gre. Opozoriti je hotel na svojo moč, češ:

Da Helenina lepôta, tol'kanj mož pred Trojo smrt
Ni pozabljena, p e s e m s a m a brani, — čas hiti.

Ta namen, pridobiti si naklonjenost drage sicer, a prevzetne in ponosne deklice, imajo gazelice vsaka zase, Gazele kot enota in iz sedmero enot sestavljen organizem pa arhitektonsko svojo misel, ki je v najtesnejši zvezi s slavo črk imena te »prevzetne« deklice. Zakaj vse, prav vse mora slaviti ime in osebo: vsebina, oblika in način kompozicije. Vse se mora vrteti okrog ene same misli o slavi — njenega imena.

Da je temu tako, potrjuje tudi objava Gazel sama, ker je hotel poet, da naj bi celote vtis vplival najprej na ono osebo, ki ji je poklanjal z objavo samega sebe kot poeta umetnika, čestilca njenega, zanj svetega imena »Primic«. Kakšen vtis je morala imeti Julija, če je brala z drugimi vred dne 13. julija 1833 v izredni prilogi »Gazele« tam v »Illyr. Blatt«-u? Takrat, ko o Sonetnem vencu ni bilo niti najmanjšega migljaja, nihče niti misliti ni mogel na nekaj, kar nikjer niti bilo ni niti v — zasnovi. Vsakdo je torej stal nujno samo pod vtisom objave Gazel samih; le teh in samo teh vsebina, oblika in kompozicija je mogla odločati tudi o pomenu — zlatih črk na pesmi posodi! Čitalec je mogel misliti ali na prvo gazelico, ali pa na katero izmed ostalih gazelic, morda tudi še na druge že objavljene pesmi Prešernove; na Sonetnega venca akrostihido pa prav gotovo ni mislil 13. julija 1833 prav nihče, ker je bil Sonetni venec objavljen in javno znan prvič šele 17. februarja 1834. Čitatelj Ilirskega lista je mislil vse drugače, kakor pa misli čitatelj — Poezija, katerega motijo pesmi pred Gazelami in zanjimi to tem bolj, čim manj misli na historični pojav ene ali druge pesmi, čim manj misli to, da je morala pesem umetnina kot ena celota zase vplivati na sodobnike, zlasti neke določene osebe...

Če je hotel vplivati pesnik s celoto, to je z vsemi sedmerimi gazelicami kot eno sedmerodelno pesmijo posodo, imenovano »Gazele«, potem je izključeno po smislu pojma umetnine kot ene same v sebi zaključene enote, da bi bil hotel vplivati z nečim, kar še ni bilo. Saj bi bil to nesmisel, ki ga Prešernu pač ne smemo kar tako brez pomisleka naprtiti, če beremo »Poezije«, v katerih so poedine pesmi razvrščene po svoji arhitektonski ideji, ne pa po historični zaporednosti.

Iz tega nujno sledi, da so »zlate črke«, ki jih omenja prva gazelica, v zvezi ali samo s prvo gazelico ali s kako drugo ali pa z vsemi gazelicami kot eno samo sedmerodelno slayilno posodo, poklonjeno v čast predragemu imenu-gospodu prevzetne deklice. Zlate črke na posodi Gazel so torej posebnost, ki se nanaša le na eno umetnino, ki ne more biti druga kot Gazele same.

Kar je napisal dr. Tomišek o zlatih črkah in sedmici, to je nerodno jecljanje, iz katerega seva sama gola zadrega vsesmodnega ničvedeža. Zakaj razlaga, kakršno je prinesel on o pomenu »zlatih črk«, češ, da jih je treba umeti le tako, kot so, namreč »als Lettern, womit der Dichter den Namen seiner Geliebten aufgeschrieben wissen will«, je prazen nič, ki je okoli kraja votel, na sredi ga pa nič ni. Ta otrok zadrege se ne more rešiti iz lastnih zadržanih niti tedaj, »wenn sich der Leser vorstellt, daß nach dem folgenden Wortlaut des Gedichtes dies Gefäß als der Träger des geliebten Namens diesen Namen in unauslöschlichen

goldenen Lettern zur Schau trägt.« Zakaj o tem, katera pesem posoda kaže v neizbrisnih »zlatih črkah« ime Prešernove drage deklice, molči njegov referat, tako da neuki čitatelj ne ve, ali naj bi zlate črke Julijinega imena iskal na prvi gazelici ali na drugi ali pa celo na — Sonetnem vencu! Kaj pa si je mislil čitatelj v »Berl. phil. Wochenschrift«, je s sedmerimi pečati zakrita uganka. Jaz si nisem mogel drugega, kot da je imel dr. Tomišek prav prozoren namen, zakriti resnico tujcem, ker si doma od marca 1912 do danes ni upal odkrito s podprtimi razlogi pobiti neljubih protivnikov — dognana dejstva. Zato je ostala in ostane njegova razlaga circulus vitiosus in prazna tautologija, ki bi je v tujem strokovnem glasilu ne smel zagrešiti noben filološki začetnik, kaj šele — slovenski »strokovnjak« v poetiki!

»Gazele« so torej ena sama umetnina, so organska enota, so iz sedmerih delov sestavljena pesem posoda, ena sama iz sedmero malih slavilnic sestavljena velika himna, oda, enkomij elegičnega značaja v čast in slavo zlatih črk imena Primčeve Julije. To je, upam, prav trdna osnova za popolno pojasnitev skrivnostne zveze med posodo Gazel in zagonetnimi zlatimi črkami na njih in v njih kot eni sami sedmerodelni pesmi posodi.

Dosegli smo trdno opredelbo, po kateri nujno sledi, da treba »zlate črke« na posodi Gazel pojmiti nekoliko drugače, nego pa jih kaže na viden način Sonetni venec, ki ni nič drugega kot predelana in pomnožena, še bolj zapletena arhitektonska enota po tistem znanem načelu Prešernovem o »duplurnjem« svetega števila sedmerih »črk« ali poetsko tehničnih enotek, ki lahko nosijo poljubno ime, n. pr. gazelska kitica ali gazelica, sonetna kitica ali sonet itd. Za celotno kompozicijo je bilo odločilno le število svetih črk, katerim je pel slavo v besedi in v sestavi celote po starih — zgledih.

Pravičnost pojmovanja, da je Sonetni venec pravzaprav samo predelana in pomnožena izdaja starejšega — gazelskega sedmerodelnega venca, izpričuje že besedilo Venca, glaseče se v prvem verzu prvega soneta l. 1834:

Pev'z nôve ti zvetlice v ven'z povije
v Poezijah l. 1847. pa

Poet tvoj nôv Slovencam vé nec víje.

Besedili pričata, da je poet obakrat prav izredno naglasil izraz »nove cvetlice« in »nov venec«. Ta naglas na »nov« pa kaže nekam v minulost, ko tega Venca ni bilo, pač pa že bil pred njim drug starejši venec, spleten iz drugačnih nego sonetnih cvetic. V tem naglasu časovnega in kvalitativnega nasprotja med starejšim »Gazelskim« in novim »sonetnim« vencem pa tiči še drug naglas. Poet namreč ne razlaga le to, v čem je, nego tudi kako je venec nov in različen:

'Z petnájstsonétov ti takó ga spléta,
De »magistrále«, pésem trikrat péta,
Vsih drugih skúpej véže harmonije.
Iz njéga zvíra, vánjga se spét zlíje
Po vèrsti pésem vsácíga sonéta;
Prihódnja vprédnje kóncu ję začéta.

Tako v drugem natisu l. 1847. v Poezijah, v prvem l. 1834. pa:

Petnájt lonetov táziga vesíla,
De vli sazhétki drúgíga lhtevíla
Verlté le 's sadníga vlih domazhíje,
Ko v venzu rosha rosh'ze le ovíje,
Takó kjer jenja prednja pelem míla,
Prihódnja le bó tamkej ípét sbudíla.

Besedilo prvega natisa je radi časovnega sobližja z besedilom prve gazelice važnejše, dočim kesnejše izpopolnuje in precizneje izraža arhitektonsko misel Sonetnega venca. Naglas namreč, ki ga polaga poet na sestavo novega organizma, sestavljenega iz petnajsterih sonetnih količin, ter vsa težkoumna razlaga v prvotnem besedilu prvega soneta, kako je umetnik povil nove sonetne cvetlice v novo organsko enoto, izpričujeta, da je moral biti še pred Sonetnim vencem neki drug venec, ki ni imel a) tega števila enotek, ne b) take sonetne zunanje oblike in ne c) tolike zapletenosti organsko zvezanih sonetnih enotek.

Po Žigonovih historičnih ugotovitvah imamo pred l. 1833. edino te vence: Sonete ljubezni 1830./1., Sonete nesreče 1831. (?) in Gazele 1832. Prvi cikl je peterodelen in za nas brez pomena, dočim sta oba ostala — sedmerodelna in zato tudi upoštevanja vredna. Ker Sonetje nesreče ne govore prav nič o Juliji in tudi ne spadajo radi svoje vsebine in tona v Julijino dobo, kvečjemu le tik pred njo, zato preostaja edina sedmerodelna pesem posoda z naslovom »Gazele«, ki je v historični vrsti prvi venec, slaveč Julijino ime. Iz tega pa sledi, da se omenjeni naglas in ono razlikovanje, ki ga vsebuje v prologu Venca izraz »nov venec«, oziroma »nove cvetlice«, nanaša izključno le na sedmerodelni »gazelski« venec ali Gazele. Ta edini venec ima dva novemu »sonetnemu« vencu nasprotujoča zunanja znaka, in sicer a) gazelsko obliko in b) za polovico manjše število sestavnih enotek, kakor jih ima iz Magistralovih verzov razviti venec 2×7 sonetov. Tretji znak je v bistvu samo rezultat obeh prvih radi posebne kombinacije novih cvetlic.

Bistvena razlika obeh »vencev«, — lahko bi rekli tudi »posod«, ker sta oba izraza samo metafora za organsko sestavo umetnine, — tiči pravzaprav v podvojitvi ali kombinaciji prvotne, še pred Gazelami že Prešernu znane sedmorične arhitektonske misli. S tem pa je že določena v historičnem pogledu izredna važnost ne le sedmorične sestave Gazel, nego veliko bolj sedmerodelnih »Sonetov nesreče«, ki ravno radi te historične vloge pomenijo osnovni problem — sedmorične arhitektonike v Prešernu, o čemer pa na svojem mestu več.

Kaj moremo šele sedaj sklepati s polno upravičenostjo?

To: med številom akrostišnega venca na »Magistralu« ter zlatimi črkami na posodi Gazel in sedmerimi gazelskimi enotami mora vladati gotov odnos. Z drugimi besedami: sedmerodelnemu gazelskemu vencu mora per analogiam pripadati enako število črk nekega v posodi »skritega« imena. Ker se glasi akrostihida na »Magistralu«, ozir. »Sonetnem vencu« »Primicovi Jul'ji«, morala bi se številu Gazel pripa-

dajoča polovica črk akrostihide glasiti »P-r-i-m-i-c-o«, kar pa je očit — nesmisel!

In vendar govori vzporedba:

število sonetov Venca:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
zlate črke „	P	r	i	m	i	c	o	v	i	J	u	l	j	i	
število gazelic:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.								
zlate črke Gazel:	[P	r	i	m	i	c	o]								

tako jasno za to, da smo na pravi poti. Vriva se kar sama po sebi misel, da tiči v računu le neznatna napakica. Tudi sledeče razmerje:

Magistrale: Gazele = 14 verzov: 7 Gazelic = »Primicovi Jul'ji«: X = 14 črk : x črk nam priča, da bi moralo biti »zlatih črk« na posodi Gazel nič več in nič manj kot polovica onih na Sonetnem vencu, torej sedem.

Če nismo dosegli z mehansko delitvijo akrostihide in z matematično formulo popolne resnice, smo pa vsaj približno dognali vsaj trden rezultat, da mora ime X, na katero je pesnik gotovo mislil pri sestavi sedmerodelne svoje pesmi posode Gazel, imeti polovico črk akrostihide »Primicovi Jul'ji«.

Ker vzporedba in račun kažeta, da treba iskati rešitev bolj na strani rodbinskega imena »Primic«, zato treba po tej strani na tak ali tak način dospeti do gotovosti.

Nastaviti je treba zdaj nov sveder, da se nam odmakne zadnji zapah in odpre pogled, kako je v posodo položeno sedmerodelno ime X.

Zakaj tako, kakor je Sonetni venec samo višjevrstna kombinacija ali »duplo« prvotnejše sedmorične arhitektonske misli Gazel, mora biti tudi akrostihida »Primicovi Jul'ji« le kombinacija rodbinskega in krstnega imena v eno novo celoto, v en sam nov venec črk popolnega imena Primčeve Julije.

Tu naj končno odloča moč v skalo zapisanega dokumenta na šmihelskem pokopališču pri Novem mestu, kjer leži Julija pokopana. Ta vsakemu očesu vidni javni dokument pa se glasi:¹

Julie edle v. / Scheuchenstuel / GEB. PRIMITZ /
Präsidentens-Gattin / geb. am 30. Mai 1816 / gest. am
2. Februar 1864. / Sie ruhe in Frieden.

Kaj vidimo? Rodbinsko ime se ni glasilo »Primiz«, nego »Primitz«! To ime pa ima res prav toliko

¹ Glej Časop. za zgod. 1906, str. 159, op. 1, in Dom in Svet 1921, str. 40, op. 17.

² Žigon v svoji izdaji Prešernovih Poezij (komentar str. 59) navaja Julije poročno listino pri sv. Nikolaju v Ljubljani dne 28. maja 1839. V tej listini stoji: Vater Anton Primitz, hierortiger Bürger und Handelsmann. — Braut Juliana Maria Antonia Primitz. — Dom in Svet 1921, št. 1, ima več podatkov. V opombi 17 je podatek iz obsmrtnega lista Julije: »Juliana Edle v. Scheuchenstuel geborne Primitz«; dalje 38, op. 5, po Laib. Ztg. 1816, Nro. 63, sporočilo o smrti očeta: »Hr. Anton Primitz, Handelsmann«; dalje op. 7 Laib. Ztg. 1832, Amtsblatt Nro. 41, pg. 273, o smrti Julijinega brata, oziroma sina »der Frau Juliana Primitz«. Končno še str. 36, op. 4, pozdrav ženinevega brata Antona na dan poroke 28. maja, »An das Brautpaar Joseph von Scheuchenstuel und Julie Primitz«. Vsi dokumenti brez izjeme soglašajo v imenu »Primitz«. To ime je torej trdno izpričano. Prešeren je l. 1832, mogel misliti le na venec tega imena sedmerih »zlatih« črk. Pri kombinaciji l. 1833. je brez škode izpustil »t« in pisal »Primiz«, ker je to malo korekturo zahtevalo število verzov v sonetu.

črk, kolikor smo jih bili prisodili poprej imenu X, torej sedem:

črke: P—R—I—M—I—T—Z
gazelice: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

S tem smo iskano ime X ne z golo fantazijo, nego dokumentarno in res »neizbrisno« ugotovili kot odločujoč činitelj pri sestavi sedmerodelnega prvega ali »gazelskega venca«, posvečenega sedmerim črkam imena ali gospoda »Primitz«. Imamo torej trdno v roki dokaz, da je resnično **venec črk tega imena odločal** in zaukazoval l. 1831./2. **število sestavnih enotek gazelskega venca!** Poet je resnično položil in **skril v** pesem posodo ime Primitz in v nji na **simboličen** način med slovenske brate od zahoda do izhoda sladki glas in spomin svojega gospoda. Tako se je in se bo resnično tudi na pesmi posodi v »zlatih črkah« kot v zlatih posodicah, posvečenih črkam imena Primitz, brala slava od naroda do naroda. Sedmerodelna posoda Gazel izžareva v sedmerih »črkah« kot izrazilnih znamenjih po smislu Schleglove šole slavo črk Prešernu svetega imena »Primitz«.

Vsaka gazelica je liki ena posodica in ena »črka«, ki razodeva z drugimi vred število črk pesniku svetega imena.

Na posodi »zlatih črk« imena res ni v takem pomenu, kakršnega ima akrostihida na Sonetnem vencu, toda jasno je, da je skupina sedmerih gazelic v najožji zvezi s pravimi črkami imena Primčeve Julije: število gazelic poje čast in slavo sedmerim črkam imena »Primitz«, kakor poje 2×7 črkam podvojenega imena, »Primicovi Jul'ji«, 2×7 sonetov spomin in hvalo. Številu črk odgovarja število sestavnih enotek: metamorfoza, ki je dr. Tominšek ni pričakoval, je s tem ad oculos razjašnjena. Pojašnjen pa še ni — estetski pomen svetega števila sedem. To vprašanje razreši eno prihodnjih poglavij, tako da bo pojašnjen tudi naglas, ki ga je poet položil na tisti »B o l j ko Delije, Korine, Cimtije al' Lavre«.

Zaenkrat sem dokazal z razlogi in dokumenti in ne po metodi dr. Tominškovega »predstavljanja« zvezo med pesmijo posodo Gazel ter zlatimi črkami imena »Primitz«; pokazal tudi, kaj bistveno loči gazelski in sonetni venec, kako so črke imena v obeh venci kar najtesneje spojene s sestavo teh umetnin in s tem odprl za Žigonom nov pogled v Prešernovo umetnost, po nji pa v delavnico slovenskega umetnika, ki se ni zaman poskusil v »črkarski« stroki s starimi in modernejimi umetniki kljub žalostni zavesti, da »tájati léd naš šè le začnê se, pomlád je drugód že« ter da sta s Čopom šele pričela orati med Slovenci literarno ledino in šele ustvarjati umetniški jezik.

Če je katero dokazovanje trdno izpričano po elementarni uvidevnosti končnega rezultata, tedaj je gotovo to, da so »zlate črke« Gazel, dasi le simbolično, vendar pa trdno zvezane s sedmerodelnim vencem ali sedmerodelno posodo Gazel. Ta uvidevnost je samoposebi najboljša priča za pravilnost sklepanja mojega in posredno tudi Žigonovega.

Gotovo ta dokaz vse trdneje drži, kakor pa v Berliner philolog. Wochenschrift dr. Tominškov referat, glaseč se: »Im letzten Jahrhundert gingen jedoch einige

Ästhetiker und Literaturhistoriker daran, durch die Art der Interpretation ihn (Prešerna; jaz!) dem Volke zu verleiden; ein Kunstforscher hatte nämlich **die Schulle**, in der ihm zufällig reichlich zur Verfügung gestandenen freien Zeit in den Gedichten Prešerns **justament** ein mystisches Zahlenspiel der Ästhetik aufdecken zu wollen, wonach sich die Gedichte, wenn man gewissenhaft zähle, addiere, abstrahiere usw., ohne Rest auflösen ließen. Bei **solcher** Zählarbeit mußte jedes Gefühl für Natürlichkeit, Echtheit und Unbefangenheit verloren gehen. Die ernstesten Kunstfreunde beobachteten denn auch das Auftauchen der im Banne der Mathematik stehenden slowenischen Gruppe mit um so größerem Bedenken, da die neue Strömung rasch Schule zu machen schien. Sie ist ja doch z. B. für den Lehrer gar bequem. Die Interpretation eines Gedichtes unter Zugrundelegung eines Zahlenschemas erfordert eine geringere Anstrengung der Geistes- und Stimmittel, hat für den schulmäßigen Betrieb den Vorteil der unmittelbaren Evidenz und läßt sich in der Schule sehr leicht abfragen.«

Odgovor leži v matematiki mojega rezultata, ki je tak, da poslej ne bo mogel nihče več tako prostaško pisati **neresnice** v tuje liste. Kljub vsemu pa leži v Tominškovem referatu marsikaj, kar treba stvarno pojasniti in utemeljiti radi vseh, ki hočejo Prešernu umetniku kar najbolj do dna. Spoznali bodo ravno v Žigonovem načinu interpretacije tisto veliko potezo, ki edina odpira pogled v kakovosti umetnin Prešernovih in po njih tudi v pesniško umetniške vrline slovenskega, doslej še vedno nedosežnega umetnika.

Zgrešen način interpretacije ne bi mogel nikdar odkriti **zakonov** Prešernovih umetnin, ne bi mogel nikdar povzročiti »nove šole« in nikdar tudi ne posredno privedi do razložitve zlatih črk v posodi in na posodi Gazel. Zakaj nova šola ne temelji na golih domnevah in prevračanju verzov, nego na najstrožjem stališču, da je vsaka umetnina, kakršno je ustvaril genij umetnika, ena sama organska enota v taki popolnosti, da se ji ne sme niti pičice premakniti iz golega predsodka, da se prilagodi domišljiji — interpretati!

Dokumenti nove šole so vsa izrazilna znamenja, tudi vejice in pomišljaji. Zakaj tudi v teh malenkostih se javlja sila in pot in namera — duha!

Dokažite, ki se zgražate nad novo metodo razlage Prešernovih umetnin, da je delo nove šole za poeta umetnika in s tem za slovensko kulturo pogubno in sramotilno! Toda dokazati morate poprej, da Prešernove umetnine niso iz delov sestavljeni organizmi, dokazati, da jim ni vdihnil umetnik svojih zakonov prav po smislu velikih romantikov, učečih, da imej umetnina pečat po načelu »antik und modern«.

Da se to pokaže v vsej svoji veličini, treba še globlje v skrivnosti apolinske lepote po zahtevi antike, da imej umetnina v sebi utelešen estetski zakon *μετριοτης και συμμετρια*.

SLOVENSKO LJUDSTVO IN SLOVENSKA KULTURA.

† IVAN CANKAR.

II.

Cenjeni poslušalci!

Kakor so mi povedali nekateri drugače zelo razumni in prekanjeni ljudje, sem govoril včeraj na tak način, da me ljudstvo ni razumelo. To je naravnost prokletstvo, ki leži na meni. Prišel sem, da bi svečano protestiral proti temu, da mi slovenski kulturni delavci ne delamo za ljudstvo, da nas ljudstvo ne razume — in glej, zdaj že spet protesta ni razumelo. To je res velika žalost in bridkost in verjemite mi, da sem se razjokal, ko sem tisto slišal in bral. Zatorej vas prosim, cenjeni poslušalci: če je med vami kak diplomiran in učen narodnjak, ki bi mojih besed ne razumel, naj se oglasi in blagohotno mu bom razložil, kar bo treba.

In ker je ravno prilika tako lepa, naj omenim še neko čisto posebno kuriozno stvar, ki me je doletela v Trstu. Neki narodnjak je govoril in pisal, da jaz ne razumem tržaških razmer in da Tržičani ne razumejo kranjskih — da bi bilo potemtakem bolje, če bi jaz ostal v Ljubljani (Ljubljani bi spet rekli, da naj ostanem na Dunaju) — kar se pravi po domače: kakšen hudič pa te je klical sem, pojdi, odkoder si prišel. — V enem oziru je imel tisti narodnjak prav, da ne poznam tržaških razmer. Nisem namreč vedel doslej, da so tržaški narodnjaki vrgli Zedinjeno Slovenijo v morje adrijansko in da imamo zdaj spet sedem slovenskih provincij. Jaz ponižni slovenski pisatelj in vseslovenski socialist sem si mislil, da sem povsod doma, kamor postavim svojo nogo v slovenski domovini. Zdaj vidim, da so narodnjaki ukrenili drugače in jemljem to stvar na znanje. Kar se pa nas socialnih demokratov tiče, izjavljam, da ostanemo vseslovenski, kakor smo bili in da se držimo trdno svoje narodne avtonomije, ki ne bo obsegala samo tržaško okolico, temveč vso Slovenijo od Adrije do Drave! —

Sinoči sem govoril o narodu in o ljudstvu, o strašni usodi naše duševne kulture in o bedi naših kulturnih delavcev. Dovolite, da nadaljujem o tej žalostni stvari!

* * *

Ni dolgo tega, da sem videl delavce, ki niso ne strokovno, ne politično organizirani. Sedeli so v gostih gručah, ženske in moški, v umazani, zatohli krčmi; pred vsakim parom steklenica žganja. Nikoli še nisem videl tako izpitih, upalih obrazov — izpitih in upalih od težkega dela, od slabega življenja in od žganja. Peli so narodne pesmi — hripavo kričanje brez melodije in brez besed... Ko sem jih gledal in poslušal, mi je bilo slabo — slabo ne od zatohlega vzduha, ki je puhtel iz krčme kakor iz apnenice, tudi ne od alkoholnega smradu — temveč slabo od srama in srda.

V srdu in sramu sem pomislil: kaj niso celò ti ljudje, neizobraženi, neorganizirani, ki jih je dostojni kulturni narod z zaničevanjem zavrgel in ki jih imenuje poživinjene — kaj niso celò ti ljudje kulturni delavci? Kaj ne sloni vsa kultura na njih izmučenih plečih, kakor je slonela nekoč grška kultura na plečih helotov, rimska kultura na plečih vsenarodnih sužnjev? Kaj ni delo teh zaničevanih, nepoznanih tisti temelj, na katerem

zidamo svoje kulture babilonski stolp, ki se skoro dotika že oblakov? ... Oblakov se dotika babilonski stolp naše kulture in tisti, ki ga nosijo na svojih trudnih plečih, ga ne vidijo, ker so njih motne oči uprte v tlà! ...

Še sem slišal njih divje, nerazložno kričanje in sem povsod glavo in sem šel osramočen po svoji poti ...

* * *

Par dni pozneje sem prišel v prijazno ljubljansko rodbino in pogostili so me s čajem. Stanovanje je bilo urejeno po nenavadnem, čisto umetniškem okusu. Tam sem videl pohištvo, zbrano in izbrano s skrbno, čutečo roko in zreliimi očmi, tako da so se starodavne dragocenosti: umetelno rezljane kranjske skrinje, omare, stari stoli, majolike iz različnih časov in krajev, pozlačeni pasovi in zlatom vezene avbe stare slovenske noše — da so se vse te stvari prijetno in naravno družile z izdelki nove obrtne umetnosti.

Prijetna je bila izba in še prijetnejši so bili ljudje v tej izbi. Na mladih obrazih, v veselo smejočih se očeh, v lahkkih kretnjah — samo živo življenje! Nič preteklosti, nič spominov, ne obžalovanja, ne strahu; vedri pogled veselo uprt v veselo prihodnost!

Govoril sem z njimi; že njih čisti glas je razodeval duševno in srčno inteligenco. Kar je lepega rodila naša kultura, jim je bilo znano in drago, jim je prešlo v um in srce. Z lahkoto in brezskrbnostjo otroka so potrgali zlate sadove, ki jih je obrodilo drevo naše kulture, to drevo, ki je vzraslo iz zemlje, pognojene s trudom in trupli naših kulturnih delavcev ...

Ko sem stopil na cesto, sem se spomnil na tiste pijane, izpite in izmučene ljudi ... Bog vedi, če ni bilo naključje tako hudobno, da je baš kulturno delo tistih pri živem telesu mrtvih, zakopanih ljudi napravilo tako čudno pot, da se je spremenilo na poslednjem svojem koncu v prijazen smehljaj lepe, nedolžne Melite ...

In spomnil sem se na mladoletne, prezgodaj ostarele, v prašne cunje oblečene, trudne delavke — ki se rodé in delajo in se zgrudijo v prezgodnji grob, — ki so živele in niso videle življenja. Bog vedi, če ni hotelo hudobno naključje, da je delo in življenje ene izmed tistih kulturnih delavk napravilo tako čudno pot, da se je na svojem poslednjem cilju spremenilo v svetel pogled črnooke nedolžne Anke ...

* * *

Kultura je šla, kakor ne more biti drugače, v svojem razvoju vzporedno s političnim in socialnim razvojem. V političnem in državnem življenju se je uveljavila moč meščanstva, v socialnem življenju je zavladal kapitalizem neomejeno. In vsa kultura, kolikor se pojavlja v svojih zunanjih znamenjih, je postala meščanska in kapitalistična, ali bolje rečeno, je stopila v službo meščanstva in kapitalizma. Velika masa ljudstva je bila s svojim delom producent kulture, ne pa njen konsument ... Kitajski kuliji kopljejo v Transwaalu diamante, nosijo pa jih dame v Newyorku; delavke v Belgiji izdelujejo dragocene in umetne čipke, nosijo pa jih demimondke v Parizu ... Dragotin Kette je dopolnil Pre-

šerna in je pisal nesmrtno verze; on je umrl mladoleten v velikem uboštvi, dragocenosti njegovih verzov pa ljudstvo ne pozna, polastil se jih je tisti mali del meščanske mladine, ki je umetnosti željan...

* * *

Kakor si je osvojila moderna kapitalistična družba ljudske roké in ljudsko delo, zato ker se je polastila produktivnih sredstev, tako in natanko tako si je uslužnjila tudi umne delavce. Pisatelj, umetnik, znanstvenik je prav tak hlapec in suženj meščanske družbe, kakor tvorniški, železniški, rudniški delavec. Duševno blagostanje, duševna kultura se ne dá misliti brez materialnega blagostanja, brez materialne kulture. Kdor si je osvojil sredstva za proizvodnjo materialne kulture, tisti si je osvojil že tudi hkrati duševno kulturo ter si jo je najel za deklo in hišno... Kakor služi naporeno telesno delo milijonov in milijonov le neznatni manjšini v blagor in udobnost, tako služi duševno delo prav tisti neznatni manjšini v veselje in razvedrilo...

* * *

Konkreten slučaj: Graščak stanuje v lepi vili, pol ure od mesta. Načrt za vilo je napravil umetnik arhitekt, zidali so jo delavci zidarji, poslikal jo je slikar umetnik, kipe je postavil kipar, vrt je obdelal vrtnar. Ko so delavci in umetniki opravili svoje delo, so šli po svojih potih, graščak pa je prišel in se je naselil tam tako po domače, kakor da je bil vilo sezidal in olepšal sam in kakor da je njegov pravični in zasluženi dom...

Pod večer se obleče v črno obleko, ki mu jo je napravil krojač, poprej še použije malo večerjo, ki mu jo je pripravil kuhar, nato sede v voz, ki so ga napravili tvorniški delavci in ki ga vodi voznik, ter se pelje v gledališče, da poslušajo dramo ali opero, ki jo je ustvaril umetnik gospodu graščaku v čast in razvedrilo in ki jo proizvajajo dramatični umetniki ali operni pevci; za njim v loži sedi livriran služabnik, da ploska ali žvižga namesto svojega lenega gospodarja, in naposled séde gospod graščak morda še v restavracijo, večerja tam vdruživ in bere morda navsezadnje še humorističen feljton, ki sem ga napisal jaz gospodu graščaku v boljše prebavljanje...

* * *

To je plastičen slučaj, ampak zdi se mi, da razodeva vso smešnost in hkrati vso krivico ustroja kapitalistične družbe. Seveda pravi graščak ves srdit in užaljen: Saj so plačani vsi po vrsti: arhitekt, zidar, slikar, kipar, vrtnar, krojač, voznik, tvorniški delavec, vsi do pisatelja, ki je spisal dramo, do komponista, ki je opero uglasbil, vsi do zadnjih štatistov na odru... in morda celo Cankar ni pisal svojega feljtona zastonj...

Vsekakor: Edinole prekanjeni Ribničan je pripravil svojega konja tako daleč, da se je navadil živeti brez hrane; ampak komaj se je tega navadil, je poginil...

Delavec in umetnik stojita v službi kapitala, hranita ga in množita z močjo svojih rok in svojega uma, kopičita neprestano in zmirom višje materialno in duševno kulturo... V njih rokah, v njih umu šele je postal kapital živ, so postala produktivna sredstva delujoča... Kapitalist sprejemlje bogati blagoslov, sedi v restavraciji in prebavlja...

* * *

Za slovenski narod je bil ta razvoj kulture še veliko večja nesreča nego za vse druge narode. Pri nas se je razvijalo meščanstvo zelo počasi; saj še ni dolgo tega, da je bila večja polovica našega meščanstva tuje-rodna, slovenskemu življu in slovenski narodni kulturi že od začetka sovražna. Kar pa je takoimenovanega slovenskega meščanskega sloja, je po svoji veliki večini še jako mlad in je izšel naravnost iz kmetskega in delavskega ljudstva.

Čudno je in preišljevanja vredno, da ta mladost in to ljudsko pokolenje našega meščanstva ni na korist ne meščanstvu samemu, ne ljudstvu, in najmanj še kulturi.

V drugih narodih si je ohranilo ali pa vsaj pridobilo, ali pa tudi samo oponaša in hlina ljubezen do duševne kulture in razumevanje zanjo ter igra tisto vlogo, ki so jo igrali v prejšnjih vekih bogati aristokratje, blagodarji zaščitniki in, obenem kruti gospodarji duševne kulture in njenih delavcev.

Naše meščanstvo pa je po svojem velikem delu podobno okornemu mesarju, ki ni znal ne brati ne pisati, ki nikoli ni slišal ne peti ne zvoniti o kaki umetnosti ali znanosti in ki nenadoma zadene v loteriji veliki dobitnik. Zdaj je gospod. Kupi si kočijo z dvema paromakonj, natakne si cilinder postrani na glavo, na vsaki izmed deseterih debelih prstov si natakne po troje prstanov z briljanti, vozari se po korzu in kliče ljudstvu: Odkrijte se, jaz sem aristokrat!...

Neki ugleden, osebno pošten in izobražen politik je povedal zadnjič javno v Ljubljani: Jaz sem buržoa, mi smo buržoazna stranka. In on sam, ki je to izjavil, je sin ubogegega kmeta in od daleč se mu pozná, da nosi še zmirom čevlje na kveder.

Poznam veliko drugih, ki bi za noben denar ne sedli za isto mizo, kjer sedé delavci v delavski obleki... v Ljubljani jih je veliko, tudi v Trstu se jih morda ne manjka. Saj sem že videl mladega gospoda, ki ga je bilo sram, da je šla po cesti njegova mati z njim, ker je bila po kmečko oblečena; šel je en korak pred njo in se je delal, kakor da je ne pozna.

Ti naši parveniji, ti naši mesarji s cilindrom postrani so buržoazijci samo po zunanosti, so samo po zunanosti aristokratje. Edine čednosti drugonarodnih buržoazijcev in aristokratov, da čuvajo, pomagajo množiti duševno kulturo, ali da jo vsaj uživajo, te čednosti v naši buržoaziji ni. Poznam v Ljubljani gospoda, ki je aristokrat od nog do glave, velik narodnjak in navdušen za vseh stotero narodnih svetinj, ali koliko jih že je. Voljen je v različne potrebne in nepotrebne odbore, predseduje skoro vsak večer tej ali oni potrebni ali nepotrebni seji — skratka, stebèr slovenskega naroda, eden izmed najimenitnejših in najzaslužnejših stebrov... Pa ga prašam: Ali ste brali to ali to? — Ne. Novejše slovenske literature principijelno ne berem. — Ali ste bili v razstavi? — Ne, v razstave principijelno ne hodim! — Ne, dram principijelno ne hodim poslušat! — Glejte, ta principijelni narodnjak je tipus teh slovenskih navdušenih narodnjakov. Na vseh koncih in krajih kriči o kulturi, razžaljen je, če odreka kdo slovenskemu narodu kulturo, sam pa ne gane zanjo niti mezinca, on je in hoče ostati principijelno zabit! —

* * *

Silno tenka je plast tiste naše buržoazije, ki si je ohranila ali pridobila smisel za duševno kulturo. Tako tenka je tá plast, da sama iz svoje moči ne more več vzdržati podjetja, ki se mu pravi slovenska duševna kultura. Odjemalci izdelkov kulturnih delavcev so dandanašnji po večini samo še mlada dekleta iz premožnejših hiš, učiteljice in gimnazijci. Buržoazija je pustila svojo duševno kulturo na cedilu, ne plača več svojih delavcev in slovenska duševna kultura je napovedala bankerot.

* * *

Strašen je ta bankerot, strašnejši in za narod sramotnejši, kakor če bi falirale vse slovenske banke od prve do zadnje. Strašen in sramoten je ta bankerot in traja že dolga desetletja; brezposelni delavci tavajo kakor berači od ogla do ogla, iz kraja v kraj.

Daleč je še dan, ko vstane ozdravljeno in razširjeno to propalo podjetje slovenske duševne kulture; ozdravilo in razširilo pa ga bo slovensko ljudstvo!

* * *

Principijelni rodoljub in narodnjak vpraša z navdušenim svojim glasom:

Zakaj pa vi pesniki ne požete za ljudstvo, zakaj vi slikarji ne slikate za ljudstvo, zakaj vi učenjaki ne pišete za ljudstvo?

Kolika hinavščina v tem vprašanju in kolika neumnost!

Človeška družba, kakršna je dandanes, je kratila delavnemu ljudstvu vsako izobrazbo, ga je oropala vsake višje duševne kulture, zakaj rabila je njegovo moč na polju, v tvornicah, na železnici, v rudnikih. Tako je z rokami sužnjev, z delom sužnjev postavila temelj kulture, gmotno blagostanje. Nató je vdinjala in vsužnjila kulturne delavce, da so na tem temelju gradili krasno zgradbo umetnosti in znanosti... Zdaj pa, ko bi bil čas plačila, ko je zgradba že skoraj dograjena, pride falirana družba in vpraša: Kdo pa vas je najel? Zakaj pa ne delate za ljudstvo? Jaz ne rabim te vaše umetnosti, nisem je naročil! Delajte za ljudstvo! Ti, Župančič, skoči na železnico in beri tam kurjaču svoje sonete! Ti, Lajovic, vleci svoj klavir v rudnik in komponiraj rudarjem simfonije! Ti, Grošelj, pojdi v predilnico in razlagaj delavkam Darwinovo teorijo! In ti, ljubi moj Cankar, pojdi čitat svoje novele ljubljanskim barabam! —

Kulturne delavce je primoral razvoj človeške družbe, da so se odtujili masi ljudstva; primoral jih je dosedanji razvoj duševne kulture, da so zidali naprej, kjer so njih predniki začeli. In ker se je današnja kapitalistična družba polastila v svoj prid vsakega dela, tako telesnega kakor duševnega, ker je ta družba odrekala ljudstvu vsako kulturo, kakor mu še dandanes odreka v mnogih krajih umetnost branja in pisanja — se ni moglo zgoditi drugače, kakor da so se kulturni delavci zmirom bolj in bolj oddaljevali ljudstvu. Ljudstvu so bili odtujeni, tista družba pa, ki jim je odtujila ljudstvo, jih je zdaj tudi same pustila na cedilu. Na cedilu jih je pustila in se jim smeje v obraz: zakaj pa ne delate za ljudstvo?

* * *

Tako živé služabniki bankerotne slovenske duševne kulture dandanes strašno življenje brezposelnega fabriškega delavca.

Kako so životarili naši pesniki in umetniki od Prešerna pa do najnovjših časov, vam je znano. Beda pa je zmirom večja, zakaj teh dandanašnji tako nepotrebnih kulturnih delavcev je zmirom več, odjemalcev pa ni, ker je podjetje bankerotno. Časih sem že pisal o usodi in življenju umetnikov, ampak ljudje so mi komaj napol verjeli in so mislili, da pripovedujem romantične bajke. Toda niti besedica ni pretirana, niti besedica ni izmišljena — resnica sama je tako kruta in grda, da jo je težko opisati in da ni potreba zraven prav nobene fantazije.

Morda vam je znana zgodovina ljubljanske cukrarne. (Življenje tam, Kette in Murn.)

Razstava pri Miethkeju (Groharjevo stradanje).

Tratnik v Monakovem (za skodelico kave — pokrajina).

Smrekarjeva karta iz Monakovega.

Naše življenje na Dunaju — v Studentenheimu.

Župančičevo Čez plan — polno slave malo cigaret.

Moje knjige — moja stanovanja — bolj humoriistično.

Znanstveniki ne dobé ne založnika ne tiskarja. — Saj to ni za ljudstvo!

* * *

Zdaj pa je vprašanje: kje je izhod iz tega bankerota, iz te brezposelnosti? Na to vprašanje nam je nehoté in nevedé prav lepo in natanko odgovoril tisti principijelni narodnjak, ko je zasmehovaje vprašal: Zakaj pa ne pišete za ljudstvo? —

Lepo in pravično nam je odgovoril, povedal je tisto, kar smo že mi zdavnaj čutili in hoteli v svojem srcu: zgodí naj se, kakor se mora zgoditi: z ljudstvom, k ljudstvu. Kadar pogine — in Bog daj, da bi se kmalu zgodilo — ta gnila, z vsemi hudimi in naglavnimi grehi obložena družba, takrat ne sme poginiti z njo, kar so zgradili v njenem okrutnem suženjstvu naši kulturni delavci. Takrat se bo pokazalo, da so naši kulturni delavci v suženjstvu krivične in nepoštene družbe delali za ljudstvo; da bo ljudstvo, kadar postavi svojo težko nogo na tilnik temu zlaganemu narodu in zlaganemu narodnjaštvu, da bo ljudstvo trgalo sadove s tistega drevesa, ki so ga kulturni tlačani za svoje nehvaležne gospodarje sadili ter ga gnojili s svojo srčno krvjó! — Vse, kar so delali in kar so ustvarili, vse, za kar so trpeli in umrli naši delavci — od Trubarja in Dalmatina, od Matije Gubca in puntarskih kmetov — do Prešerna in Ketteja in do vseh tistih, ki trpé in delajo v sramotepolni sedanosti — vse tisto bo nekoč svobodna last svobodnega ljudstva! —

* * *

Takih besed se ustraši principijelno navdušeni narodnjak. Prestraši se in pravi: Saj sem jaz tudi za ljudstvo! To pravi posebno takrat, kadar so volitve blizu. Zakaj principijelno navdušeni narodnjaki imajo to čudno manijo, da neznansko radi zastopajo ljudstvo, kjerkoli,

kadarkoli in kakorkoli. — Saj sem jaz tudi za ljudstvo! — Pa ga vprašajte: Ali bi pustil narod pri miru in se pridružil ljudstvu? — Jaz sem narodnjak! — Ali bi stopil v izbo k umazanemu delavcu namesto v salon? — V salonu je moja družba, vsak v svojo družbo! — Ali bi se dal zapirati in preganjati za ljudstvo, kakor se je zgodilo besednikom in vodnikom ljudstva? — Kaj se bom dal zapirati in preganjati? Družino imam! —

Na vseh koncih in krajih mu leze izpod suknje strah pred ljudstvom in zaničevanje do ljudstva. Nekih starih zaprašenih tradicij, ki jih imenuje narodne svetinje, se drži kakor klòp; ljudstvo mu je še zmirom nekaj takega, kar sedi ali stoji pred njim, zakliče trikrat »živio« ter izgine nató kakor kafa — do prihodnjih volitev. Njemu ni ljudstvo drugega nič, kakor trobojna zastava, ki roma križem cele Slovenije po različnih narodnih semnjih, zato da listi potem lahko pišejo: »Prišli so tudi naši vrlí Tržáčani.« — Komaj pa se ljudstvo nekoliko vzdrami, komaj začne misliti, da trobojnica ni ne edina ne poglavitna reč, temveč da pride najprej telesni blagor in potem šele narodna slovesnost — že je narodnjak razžaljen, kriči in obrekuje to svoje ljudstvo, ki se je tako nenadoma in nepričakovano izvilo iz trobojne zastave in ta koreniti narodnjak bi videl najrajši, če bi vse tisto slovensko ljudstvo, ki se mu ne ljubi več »živio« klicati kakemu vodenemu programu, ker ima drugih skrbi preveč — če bi vse tisto ljudstvo dezertiralo v Ameriko, ali makár na luno. — Ob vsaki besedi, ob vsaki kretnji, ob vsakem dejanju pokaže ocilindren narodnjak, da mu je ljudstvo zoprno, da se ga naravnost boji. Ob vsaki svoji besedi, v vsakem svojem volivnem programu in oklicu pokaže, da ima rad — n e l j u d s t v o , temveč ljudsko p o n i ž n o s t . Dokler je ljudstvo ponižno, dokler veruje v prazne fraze, dokler nosi zastavo križem domovine in stavi slavoloke in mlaje ocilindrenim in ofrakanim malikom — dotlej je ljudstvo n a r o d , dotlej se imenuje naše d o b r o , z a v e d n o l j u d s t v o . — Komaj se zaveda svoje moči in svoje pravice — tedaj je nenkrat z a p e l j a n o ljudstvo, zbegano ljudstvo, z eno besedo: **ljudstvo** — in narodnjak se razžaljen obrne od njega... Zakaj to je najpopolnejša razlaga: navdušen narodnjak je za ljudske pravice, ne pa za ljudsko pravico. Ljudska pravica je samo e n a — pravic pa je zelo veliko in imajo najrazličnejša imena; v Trstu jim pravijo svetinje. Za te svetinje — jaz bi res rad enkrat videl, kakšne so — se navdušujejo narodnjaki; tisto edino, veliko, poslednjo pravico sovražijo, ker se je bojé; in kadar nam pribori socialna revolucija to veliko poslednjo pravico, nam bo priborila z njo tudi mogočno ljudsko kulturo — in takrat ne bo več prostora ne za tiste sicer vsega spoštovanja vredne svetinje, ne za narod in ne za njegove solzave narodnjake!

Naj se tem prisiljenim in vsiljivim prijateljem ljudstva še tako natanko dokaže, kako puhlo je njih narodnjaštvo in da pomeni ravno nekaj nasprotnega, nego pa ljubezen do ljudstva — nazadnje vprašajo popolnoma nedolžno: Kako da nisem prijatelj ljudstva? Saj sem! — Taki so, kakor kranjski klerikalec, ki je pravkar poljubil župniku roko in se nato začudi: Jaz da sem klerikalec? Kaj pa je to, klerikalizem? ...

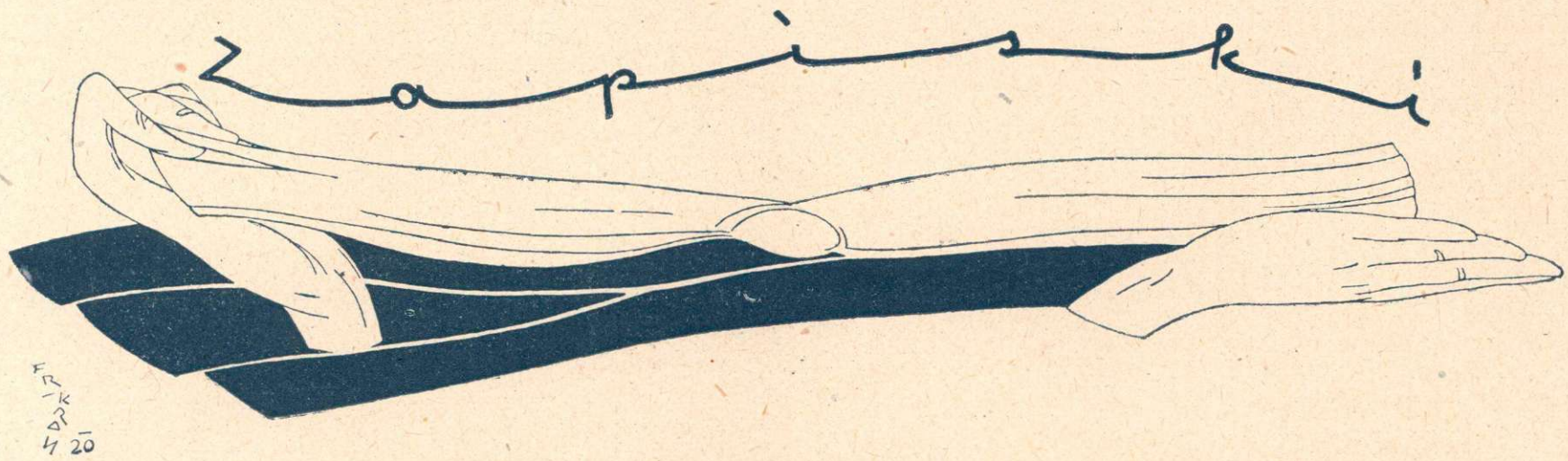
(Zgodba o kmetih.)

Kakšno sovraštvo do ljudstva? Kaj je to, sovraštvo do ljudstva? Jaz sem prijatelj ljudstva! — Prijatelj je — sinoči pa mu je kanalja kožuh vzela! —

Ni še dolgo tega, kar sem spoznal človeka, ki živi med delavci že petnajst let. Ko je prišel médnje, so ljudje pljuvali nanj. — Ko je začel delavce poučevati, da jih je najprej šele privedel do s p o z n a n j a krivice, katere sužnji so, — ni dobil prostora v celem kraju, skrivati se je moral s svojimi prijatelji o mraku na kakem travniku ali na polju. Kamor se je prikazal, se je prikazalo brž tudi par žandarmov. In ni se zgodilo redkokdaj, da je premišljeval o svojem kulturnem delu med štirimi stenami ter živel na državne stroške. Tudi se mu je pripetilo, da je moral naskrivaj pobegniti iz domovine v svobodno Švico — seveda se je čez par mesecev povrnil ter nadaljeval svoje delo. Danes, po petnajstih letih so tisti delavci strokovno in politično organizirani, stojé v kulturnem oziru visoko nad mnogoterimi diplomiranimi narodnjaki; po žganju ne smrdi več tam, petje ni več brez melodije in brez besed — samo ne verjamem, če bi tiste besede ugajale narodnjakom; njih knjižnica je bogata in knjige niso nerazrezane, temveč doživel sem veselje, da so rabljene in posvalkane take knjige, o katerih pravijo narodnjaki, da niso pisane za ljudstvo... Tam in takrat sem videl, kaj je resnično, pogumno, vztrajno kulturno delo, ki se ne prestraši ničesar, ki nikoli ne omahuje, nikoli ne obupuje. Ob tem velikem delu se mi je zazdelo moje lastno delo zelo malenkostno in zelo malo koristno. Zakaj spoznal sem, kod vodi in kam drži edina pot do rešitve ljudstva iz tlačanstva, do rešitve kulture iz današnjega bankerota, do rešitve kulturnih delavcev iz sramotne brezposelnosti, iz zaničevanja in ponižanja!

Edina pot je boj ljudstva, brezobziren boj, dokler ne pade poslednja barikada, dokler ni dosežen poslednji cilj! Boj za popolno socialno in politično osvobodjenje — zakaj brez socialne in politične svobode je nemogoča kulturna svoboda. Dokler bo ljudstvo suženj družbe, suženj tega anonimnega naroda — dotlej bo tlačanila, dotlej bo brezpravna in ponižana tudi duševna kultura. Boj za osvobodjenje ljudstva je kulturni boj — in kdor ta boj obrekuje, kdor mu podstavlja nečiste cilje, je sovražnik ljudstva in sovražnik kulture.

Ob tretji obletnici smrti Iv. Cankarja priobčujemo to neobjavljeno predavanje, ki sicer ni dokument njegove temeljitosti, vsekakor pa temperamenten izraz njegovega klasičnega sovraštva proti »narodnjaštvu«. Razen še vedno aktualnih resnic, ki jih na mnogih mestih vsebuje, pa je to predavanje obenem važen dokument ne le za poznanje takratnega Cankarja, ampak posebe »mentaliteta« naše meščanske inteligence, ki so ji bile in so ji še dandanes duševna hrana samovoljne konstrukcije naše kulturne zgodovine, kakor jo vsebuje v naravnost klasični obliki to predavanje na str. 165. (Dom in Svet štev. 7.—9.) Ne smemo prezreti, da so to besede agitatorja, pesnika, ki mu toga političnega agitatorja ni prav nič pristojala. Ur.

SLOVSTVO.

Pavel Golia: **Pesmi o zlatolaskah.** V Ljubljani, 1921. Založila »Slovenska Matica«. Izredno izdanje.

Težko je izreči enotno sodbo o tej knjigi. Je nekaj lepot v njej, toda kaj, ko je toliko hib, plitkosti in kar je glavno: izraz umetniške stvariteljske volje se še daleč ne približuje kristalnosti Župančičeve besede.

Pavel Golia je deloma še epigon Župančičev, v splošnem pa je ud artistične struje v Slovencih. V ljubavnih pesmih te zbirke se ni dvignil nad povprečnost, oziroma se ni zavihel v globino, podaja nam prečuvstvovane stvari, ne da bi jim užgal vsaj osebni znak novega izraza ali pa je ostal brez lirične opojnosti. V reševanju magdalenskega problema ga je omrežilo estetstvo (Krist in zlatolaska!), ni še krčevito preživel v duši asketskega obličja Donatellove spokornice.

Dikcija in kretnja spominja na Župančiča, n. pr. na str. 6, 7, 8. Nenavadno veliko je v knjigi prozaičnosti, banalnosti ter do kosti oguljenih tradicionalizmov. Pod poetičnim tradicionalnim naslovom »V požarih plamteče ljubezni — —« čitaš prozaičnost: (še širše začrtajva kroge, ...) za višje naloge! (9). »Beživa!...« je pogreta, plitka stvar (13). Silno mahe drav je verz: Pretepa (usoda) ali boža tjevendan (14). Na str. 16—17 te treščita po glavi dve banalnosti: Zelo si bila žalostna. Jaz tudi. Ter: Moj bog, kako življenje je navadno! Mimogrede pa naj povem k tej pesmi: Ta, za pesnika očitvidno zažgonetni, tragični seksualni problem je sijajno rešil Hugo Salus v pesmi »Don Roué«. Kogar zanima, naj jo prečita! (Benzmann: Moderne deutsche Lyrik, str. 414—415.)

Ciklus »Tatjana« (18—22) je slaboten po čuvstvu in izrazu. Banalen je verz: ... saj obležiš prej ali slej — (22). Čemu je bilo treba dejstvo »Jaz te ljubim« (23) s piko in vprašanjem povedati v pesmi? »Vrtec« (25) ljubko parfemira eksofično ime Jelene Petrovne. Izraz »eksprincesa« spada po mojem v politiko, ne v liriko. Nikakor pa ne morem oprostiti pesniku prozaičnega tradicionalizma: ko sem še mlad, še neizkušen bil, ... ter banalnosti: (odkoder te usode milostljive) prinesla volja je v moj naročaj — in: nežnih čutov prima bale- rina. V pesmi »Gospa« (27) je vsebina revna, izraz slaboten. Bolno lepa je pesem »Kostum iz črnega baržuna« (28), ki spominja na zapadne dekadente (Wilde). »Na trojki« (29) je enotna, prijazna pesmica z nepri-

čakovanima kontrastoma, ki dajeta vsej pesmi posebno, trpko dehteče ozadje. Vsebina pesmi »Krasne so tvoje telesa črte« je obrabljena, za rudarja duše popolnoma brezpomembna. Preneznatna snov za pesem. Isto velja o »Prošnji« (34). V prejšnji pesmi je prozaičnost verz: Pet let. Še ista, neizpremenjena (30). »Kam greva?« (31) je preslabotna pesem za zbirko. »Tolažba« (33) je siromašna, izraz nebogljen. Zasluga druge kitice pa je, da sem se spomnil Ivana Cankarja, da je spesnil »Na klancu« in »Križ na gori« in da nam je do srca pripovedoval o svoji materi... — Kaj naj rečem k verzu: in duša brez napak —? V ciklu »Nevesti padlega junaka« (37—39) sta zadnji dve pesmi nepotrebni in samo slabita vtis prve, v kateri se je pesniku posrečilo vzbuditi v nas ritem užaljenih stopinj. V drugi pesmi iz tega cikla te zopet nemilo dirne proza: ... a komaj odšel in z njim četa, — si ga že pozabila. Čez en teden. Ter banalnost: (Pri-segal je nate zaupljiv) in v duši čeden(!). Ne bom se prepiral z modrujočo naivko zlatolasko na str. 49. glede dejstva, da »veselja na tem svetu ni« — trdim pa, da je izraz tega dejstva umetniško slaboten. »Vojščakova pesem« (50) prvič: ni vojščakova, drugič: ni vojščakova pred strahotnim črnim zažrinjalom smrti — ampak je nekaka sentimentalnost in igračkanje z besedami. »Ljudje, molite zame« spominja na Verlaine-ovega »Kasparja«. »Kako boš lepa, draga, — bela in rdeča v črnem! —« na Župančiča: ... Vdovica mlada — pristane res ti žalni pajčolan... V pesmi »Pisma« (51) se je primerila pesniku sredi ljubavne raznešenosti nerodnost. Za verzoma: Bog ve, če še kdaj objamem — svojo drago zlatokodro, ... je napisal verz: jaz že nič več ne verjamem — — Pri »Zapuščeni« (52) prva kitica ne spada v pesem, prva dva verza druge kitice sta Župančičeva — pravzaprav bi jaz pustil samo prve tri vrstice tretje kitice, čeprav je tretji verz Gregorčičev. Zadnji verz je proza. V pesmi »Pismo s fronte« je prozaičnost v verzih: a domov nikdo ne sme... — Vedno manj in manj nas mož je... ter tradicionalizem: Živi smo tu pokopani. — Trumoma med nami mro. — Pod vseobsežni naslov »Življenje« (55) je postavil pesnik sličico-resničico, ki bi lahko postala življenje, toda ne brez poglobitve v temni trepet duše in ne brez močnega umetniškega izraza. Šepav je verz: Izteza cvetje roke aromatne. Človek ne dobi vtisa sladkih cvetličnih glav. Čemu »aromatne«? Ali res samo zavoljo rime z »neznatne«? V pesmi »Krist in zlatolaska« (56—57) je nadomestljiv tradicionalizem: Molila

reva je za ljubega, — molila vroče in iskreno... — ter banalnost: da ohraniš sleherne izgube ga... in zopet proza: a na razpotjih ona je zabrela... (Je Gregorčičeva »Dekletova molitev« vse lepša!). »Spomin« (66) je razblinjena, silno neplastična. Ne dobiš niti predstave, niti občutja. Verza: (Na oknu dehtijo ciklame) — ter povešajo glavice miniaturne — kot užaljene dame — učinkujeta komično: droben sopran se objema z debelim basom. In zopet: čemu »miniaturne« — »azurne«, čemu »dame«? Ob »Kesu« (67) vzklikneš: Je pa že Gregorčičevo »Kesanje« krepkejše in vse bolj plastično, plastično! V pesmi »In skoro bo dan — —« je prvih šest verzov brez vsake moči in poetične izrazitosti. —

Med najlepše pesmi v zbirki prištevam poleg že omenjenih še: »Ura ločitve« (70), »Poznam roko...« (75), ki je fina, virtuosno gibčna, melodijozna. Kako poje n. pr. tretja kitica:

Kot v solncu golobice s svilnim perjem,
plesali so ji prstki nad klavirjem,...

»Mesečina« (79) ravno tako vsled svoje zapeljive melodijoznosti. Prvi verz pa je proza in že obrabljen. »Hči noči« (82) vsled svoje opojne melodije, težkega eksotičnega vonja in dražeče zabrisanosti čustva. »Magdalene« (58—59) vsled svoje iskrenosti. Deloma še: »Mračno mladoletje« (46) ter »Tesnobno je v zraki — —« (63—65).

Dejal sem, da je Golia v splošnem ud artistične struje v Slovencih. V čem se javlja artizem? V do skrajnosti razvitem formalizmu. Artist uporablja formo zaradi forme. Forma mu ni organski, nujen izliv notranjosti. Artistu je vsebina — sredstvo, umetniška oblika — smoter. Največji nemški artist Stephan George piše n. pr. o rimi: »Rima je drago kupljena igra. Če je umetnik dve besedi medsebojno rimal, je zanj ta igra že izrabljena in je ne sme nikoli ali pa redkokdaj ponoviti.« Torej rima zavoljo rime, forma zavoljo forme, umetnost zaradi umetnosti (l'art pour l'art!). Golia rima n. pr. tako-le:

In ti še vedno tam ležiš, a na
razpotjih ona je zabrela,
le njena prošnja neuslišana
še čista Ti drhti sred čela.

Pesnik hoče, da rimamo. Tedaj moramo izgovarjati:

In ti še vedno tam ležišana
razpotjih...

Besede »ležišana« Slovenci ne poznamo. Nima torej nobenega smisla. Je prazen zvok. Toda tudi prazen zvok more izzvati v ušesnih čutnicah ugodje. Na tem principu je zgrajena dosledna artistična pesem. Sijajen zgled imamo v pesmi »O Ester, o Renée« (77).

Utihnil je orkester,
godci so se razšli,
o Ester.
In še drhti nekje, in še nekje zveni,
o Ester,
pesem mladih teles ter
vžiga mlado kri.
Moj bog, kako bil je pester
opoj teh zadnjih dni,
o Ester.
(ltd.)

Ko človek čita pesem, nima ne misli, ne čuvstev, le igra ritma in rim mu prijetno draži uho in sili jezik v ponovno čitanje. (Artizem je n. pr. tudi refren, kot »ogromne ptice« v pesmi »Zlatolasa kuga«; ali verza: ... le njena prošnja neuslišana — še čista Ti drhti sred čela v pesmi »Krist in zlatolaska«, ki nimata nobene prave vsebine, a se lepo slišita. Zelo artistična je tudi pesem »Oskrunjena Trnuljčica«). —

Naslovna stran je neokusna. Kaj pravi k temu založništvo?

Anton Vodnik.

Ivan Cankar: **Mimo življenja**. Ljubljana 1920. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Še Grešnik Lenart, in imeli bomo domala ves Cankarjev tekst; kar ostane, je le še dopolnilo monografije. S tem pa tudi preneha vse feljtonistično tapanje, ki se ogiba jedra in celote. Danes bomo morali že vsako delo slediti v celem Cankarju. Ker je pričujoča zbirka dolgo ležala pri založniku, je sodba danes o nji gotovo dokaj lažja in pravičnejša, kot bi bila pred petnajstimi leti, saj nam je tudi Cankar sam mnogo bližji. »Mimo življenja« ne spada sicer med najboljša dela, toda ker je osebna stran v nji tako močno izražena, prištejemo lahko to knjigo k žarišču Cankarjeve osebnosti. In ta nas predvsem zanima.

Ivan Cankar je v vsem svojem bistvu čisto tragična osebnost, katere bistvo je notranji razkol, temelječ na nepremostljivosti volje in moči. Nad vsem njegovim oblikovanjem tišči to spoznanje, je njega nagib in vsebina, pa vzemimo katerokoli knjigo že. To je tisto Cankarjevo bistvo, ki ga ni mogel ali ni hotel doumeti njegov najneusmiljenjši in najboljši kritik, dr. E. Lampe — sicer bi mu bil marsikaj prihranil. Morda je bilo v Lampetu preveč kali demoničnega hotenja, ki ne trpi tragičnih subjektov. Ker tragično spoznanje subjekta stremi po utešitvi, po redu v sebi in izven sebe, je jasno, da je bila Cankarju kot dionizični naturi satira najuspešnejše orožje. To tvori tudi začetek njegove lastne poti. Iz oddaljenosti ogorčenega človeka motri življenje in ga apostrofira; šele potem, ko je ta svoj posel vsestransko opravil, začne misliti na sintezo in poizkuša tudi sebe polagoma dvigniti do objektivnosti; tu se osebna bol razčisti in ublaži. Tedaj postane njegova beseda razodetje. To pa se je zgodilo zelo pozno. Naša knjiga spada v dobo 1903—1905, v tisti čas, ko je bila njegova satira najbolj sveža in je dozorevala »Krpanova kobila«. Ravno v ti dobi ne smemo izpustiti izpred oči Cankarjevega formalnega razvoja. Zunanje vplive naturalizma je bil kmalu po prvih dramah odložil, dasi ga popolnoma ni mogel premagati, »Ob zori« je v slikanju zunanjih dogodkov že odločno segel po simbolizmu. Toda tipajoč v svojo notranjost, je moral dosledno svojemu ustroju simbolizem upostaviti na vsej črti. Razbolela sila je tudi individualne objekte njegove satire potegnila v simbolično sferičnost in jim tako po eni strani dala pečat dobe, ki je ubijala laž in abderitstvo, obenem pa izkušala svojim likom vdihniti življenje preko ene generacije. Odtod je potekel Cankarjev slog, poln vzporejanja, razteganja in seganja v ozračje, objemajoče obenem subjekt in svet, življenje in misel obenem. Simbolizem si je tu prodril s svojim lastnim slogom na vsej črti Cankarjevega dela.

»Mimo življenja« je umik pred zunanjo neposrednostjo in beg pred lažnivo konvencionalnostjo. Že prve besede povedo: »Ob prazniku je bilo, veselem, poletnem; in povetil sem oči, ker me je bilo sram te pustosive osamelosti in sem se umaknil ljudem.« (Str. 1.) Vedno bolj bomo spoznavali, da Cankarjevo prostovoljno emigrantstvo na Dunaju ni zgolj postojanka slikarja, ki išče impresij, temveč zahteva njegovega ustvarjajočega bistva: beg pred neplodnostjo domačih razmer. Vse umiranje in vso revščino je bilo treba zvezati z daljavo, odmakniti v območje hrepenenja, obdati z »lepo lažjo«, ki živo seže do srca. Cankar je postal v vsem svojem načinu ustvarjanja romantik, če je romantično to, kar zbudi v nas hrepenenje, pričarano iz končnosti, a mereče v neskončnost. Tako se je njemu tudi v izrazu pri nas posrečilo to, kar je svojedobna romantična teorija spoznala za nemogoče: premostil je končnost z brezkončnostjo. Romantični ideal je dosegla nova romantika na preprost način, s skromnimi sredstvi. Vso vsakdanjost je potopila v duhovnost. O tem so seveda v naši knjigi šele prvi očitni sledovi, a dovolj jasni za trditve. Zato ni čudno, da nam je najlepšo slovensko pokrajino podal Cankar, dasi je nikjer ni opisoval: rebro v solncu, cerkev na gori, pritrkavanje in romanje in praznik in do solz ganljivo vsesvetno praznoto. Čim dalj je vse to, tem lepše, tem bolj notranje resnično. Vsaka pot do cilja je pri njem vedno daljša, ker je golo hrepenenje, pa naj bodo to otroci v »Preščah« ali zapuščenec »Brez doma«, ki se odpravlja v domovino — in življenje je najslajše pri tistih v »Vedomcu«, ki ga nimajo več. Vsa predmetnost in vanjo vdihnjena lepota novemu romantiku ne zadostujeta več, vse to se ogoli ob kraški skali realnega življenja in njega konkretnega pojmovanja; a tudi sama pravljica nemogočnost, ki opravičuje pojmovanje lepote v naivni zaverovanosti in pozna le absolutno dobro in absolutno zlo — tudi ta mu ne more služiti. Sredi med obema je: veže, tako da vsakdanjost privzdigne v pravljicni mrak. Zato so Cankarjevi dogodki tako malenkostni in navadni, njegova pokrajina je klišej, nekateri izrazi petrefakti; koraki njegovih ljudi so drsajoči, opotekajoči, omahujoči, njegova izba neprijazna, svetiljka zaspana. Ni mu za predmet, ki sam na sebi ničesar ne velja, za ozračje nad njim mu gre, za duha, ki drži njegove like. »Mimo življenja« je do mala sama zgodba mlade slovenske umetnosti od l. 1900.—1904. s srečnimi mrtvimi in nesrečnimi hrepenečimi duhovi, polna osebnih, sicer konkretnih reminiscenc, vendar se bere kot pravljica onkraj sveta. Kar je Župančič zanešeno povedal ob Murnovi smrti in ob Prešernovi stoletnici, to je vklenil Cankar v svoj program in razprezal vrsto let, bil nove stavbe graditelj in branitelj obenem. Če odštejemo dramo, lahko rečemo, da je Cankar z drobizem, ki je zbran v tej knjižici, postal šele povsem slovenski — vse prejšnje njegovo delo gre snovno sporedno s kozmopolitičnim tokom tedanjega evropskega simbolizma. Dotedaj je bil on zgolj dunajski. Tu prvič vidimo obraze, ki nosijo domače poteze, v tem boju srečamo prvič naše razmere.

Romantično orožje je bil svoj čas epigram. Tega Cankar posebej ne pozna, ker je bojno vse njegovo delo, oblikovno in miselno. Ko se smeje staremu, skriv-

ljenemu in nalaganemu, uveljavi svoje ljudi, čeprav nobenega ne pripelje do zmage. Vsa njegova polemika in ogorčenje je silhuetično, nikdar dinamično stisnjena misel, temveč narahlo podana protislika. Nevarnejše kot epigram pa je zategadelj porabil drugo romantično sredstvo v svojo korist. Tam, kjer so nekdanji mostiščarji med končnostjo in neskončnostjo obupali ter odkrito izpričali svojo nemoč z rabo romantične ironije, tja je segel Cankar po svojo moč in vklenil romantično ironijo v svoja bojna mesta. To sredstvo, s katerim naenkrat raztrga kopreno občutja in vrže nasproti najrealnejšo, najkonkretnejšo misel ali prizor, učinkuje porazno. Vzemite »Zaljubljeno fantazijo«, to blazno mešanico, in primerjajte udarce na str. 122, 128, 134, 136! Enaka je »Sreča«. To počenjanje so imenovali svoj čas umetniško frivolnost, mešanje svetega s profanim, a če gremo pri Cankarju stvari do dna, vidimo le neizgovorjeno epigramatično resnico. Osebna puščica bo ravno radi svoje eterične oblike pri Cankarju kmalu v nevarnosti, da se je prime zob časa, tam pa, kjer si je poiskal široke tarče, je začel sedaj živeti in tam bo obveljal.

France Koblar.

V e b e r F r.: **Uvod v filozofijo.** O ti knjigi, o kateri smo priobčili kritiko g. S. Dolarja v št. 4.—6., smo prejeli še drugo oceno, ki se ne peča toliko s podrobnostmi Vebrovega sistema filozofije, kakor nam ga predstavlja »Uvod«, ampak v prvi vrsti z antiteističnim značajem njegove filozofije vobče, kar je Dolarjeva kritika popolnoma prezrla. Ker pa je ta replika preobširna in ker ne podaja nič novega z ozirom na ono, kar sta tozadevno izčrpno povedala najbolj poklicana strokovnjaka dr. Aleš Ušeničnik v Bogoslovskem Vestniku, I., str. 323 sl., in dr. Fr. Kovačič v Času, XVI., str. 49 sl., je vsled pomanjkanja prostora ne priobčujemo, ampak opozarjamo čitatelje, ki jih zanima ta stran Vebrove filozofije, na omenjeni obširni oceni A. Ušeničnika in Fr. Kovačiča.

Anton Melik: Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. — (Dalje.)

Reka v najstarejši dobi ni pripadala koroški vojvodini, marveč je bila že izza XI. stoletja fevd oglejskih patriarhov, od katerih so jo dobili Devinski, po njih Walseeji in Habsburžani, ki so priključili mesto h kranjskemu delu Istre. Iz novejšje zgodovine pristanišča bi bilo še dostaviti, da je cesar Leopold II. kljub temu, da je požunski državni zbor že sklenil inkorporacijo Reke ogrski kroni, odrekel sankcijo, ker so kranjski stanovni s podporo jake avstrijske struje na dvoru zahtevali restitucijo stanja kot je bilo pred letom 1776. A niso dosegli drugega, ko da je leta 1802. vlada vprašala kranjskega deželnega glavarja, če bi ne bilo umestno, da se Reka vseeno še nadalje prepusti Ogrski. Kranjski deželni zbor je zadevo še l. 1834. iznova spravil na dan; pozneje pa se je spor za novo pridobitev nadaljeval med Hrvatsko in Ogrsko.

Kar se tiče formalne strani, se sicer lično opremljeni knjigi pač zelo pozna, da je napisana v naglici. Jezik je mestoma le premalo izpiljen in uglajen ter vsebuje zlasti dokaj germanizmov (n. pr. voditi borbo, igrati vlogo, vojsko-političen i. p.). Tudi mi ni jasno, zakaj naj bi Obre imenovali s tujim imenom, podobno je z Ogle-

jem; Bizantija pa je prav čudna skovanka. Način izražanja često naravnost izživa ugovor, tako n. pr. trditev, da si vsled nizke stopnje civilizacije nismo ohranili lastnih historičnih zapiskov (I, 44). Pisatelj je hotel pač le reči, da si jih nismo mogli ustvariti, ker bi kdo sicer menil, da smo jih v svoji nekulturnosti nalašč uničevali. Kako pride do tega, da naziva težko pokosovsko borbo agonijo?

Opis zgodovinskih dogodkov je često prav nenakomeren; objektivni način presoje in razlage preide marsikaterikrat v široko razpletena subjektivna razmotrivanja, ki že ne sodijo več v delo, ki naj ugotavlja le suha, dognana dejstva. Podrobna zgodovina političnega življenja zadnjih desetletij gre tudi močno preko okvira sintetičnega pregleda, dasi bo ravno ta del naše bližnje polpreteklosti morda marsikoga najbolj zanimal. Nesmiselna je trditev, da so Hrvati zato, ker so težili za združenjem vseh hrvatskih dežel v eni Veliki Hrvatski, smatrali svojo pripadnost k monarhiji kot definitivno, — Srbi, ki so podpirali Khuena v Hrvatski in italijanaše v Dalmaciji, pa da so bili državniško dalekovidnejši. Melik sam pravi v isti sapi, da so hrvatski pravaši zahtevali suvereno državo od Soče pa do Vardarja: Hrvati in Srbi so imeli torej isti cilj, le žarišče in iztočišče je bilo različno. Tudi sicer zasledimo v knjigi marsikaka protislovja; tako pravi o celjskih grofih, da so dobili l. 1436. samostojno državo, v naslednjem stavku pa trdi, da so se Habsburžani šele bali, da bi si Celjani ne ustvarili samostojne države. O bogomilih, ki so započeli tudi važno socialno gibanje, čitamo, da so imeli pristna narodna imena, kar da je bilo pri drugih kristjanih, tudi Bolgarih in Srbih, izključeno; na drugem mestu pa zopet, da je bilo celo na Hrvatskem običajno, da so k ljudskemu, narodnem imenu pri krstu dali še eno tuje, latinsko ali grško ime (I, 93, 116).

V zadnjem snopiču naj bi bile popravljene tudi številne tiskovne napake, zlasti mnogo pogreškov gre na račun letnic, ki jih gotovo ne bo znal čitatelj — saj vseh ne — sam popraviti. Da so Senjani ubili Rabatto leta 1611., pa menim, da ne gre na rovaš tiskovne pomote; umor se je izvršil ob novem letu 1602. Enako je z besedo »Landesstände«, s katero je hotel pisatelj pojasniti pomen deželnih stanov; Nemcu so to le »Landstände«. Ako je bil že potreben nemški izraz, naj bi bil tudi pravilen.

J. Mal.

Namen, razvoj in organizacija obrtnega in strokovnega šolstva drugod in pri nas. Spisal Michael Presl, profesor na državni obrtni šoli v Ljubljani. — 1920. Založil Urad za pospeševanje obrti kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani. Natisnila Učiteljska tiskarna.

Urad za pospeševanje obrti je storil z izdajo zgoraj omenjene knjižice veliko uslugo slovenskemu obrtnemu in trgovskemu občinstvu, kakor tudi državi sploh, zakaj razvita obrt in industrija spadata med glavne faktorje vse narodne obrane.

Pisatelj je svojo izvrstno razpravo razdelil v dva dela.

V prvem delu nam dokazuje, kako velikanski pomen pripisujejo druge države obrtnemu šolstvu in v

drugem delu nam podaja navodila, program in načela, po katerih naj uravnamo svoje obrtne šolstvo.

V prvem delu nam torej v kratkih preglednih stavkih oriše zgodovino, razvoj in organizacijo obrtnega šolstva v posameznih modernih državah, kakor na Francoskem, Angleškem, v Belgiji, v Švici, Nemčiji in Rusiji, Ameriki in bivši avstro-ogrski monarhiji. Naravnost čuditi se moramo, kaj vse so ustvarile te države na obrtnem polju. Z organizacijo obrtnega šolstva v bivši Avstriji se pisatelj peča bolj obširno, to pa iz raznih tehtnih razlogov, predvsem pa radi tega, ker je Avstrija na obrtnem polju izrabila vse dobre naprave in iznajdbe in ker smo mi tudi dediči avstro-ogrške države. Zlasti poglavje bivše Avstrije je za nas velezanimivo.

V drugem delu svoje programatične razprave nam podaja pisatelj nekaj smernic o organizaciji obrtnega in strokovnega šolstva v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Navaja nam najprvo dosedanje učne institucije, nato obravnava upravo in program obrtnih šol. Za splošnimi načeli nam navaja posebna načela, misli in razne predloge za organizacijo obrtnega šolstva.

Razloži nam pomen višjih obrtnih in tehničnih srednjih šol in delovodskih šol. Nato nam razlaga potrebo strokovnih šol za posamezne obrtne panoge kakor za fino mehaniko, keramiko, optiko, grafiko, za glasbene instrumente, za razne lesne, kovinske in usnjarske obrti, za žensko in moško domačo kakor tudi tekstilno industrijo. Posebno važni so specialni strokovni tečaji za elektrotehniko, za nove stavbne načine kakor za železobetone, za nove stroje, za gradnjo turbin (parnih, vodnih, plinskih), za gradnjo avtomobilov in tečaji za prometna sredstva sploh (železnice, pošta, telegraf, telefon itd.). — Govori na kratko o potovalnem pouku in bolj na široko o obrtno-nadaljevalnih šolah. Poudarja zlasti pomen centralnih zavodov za obrt. Omenja veliko potrebo strokovnih preizkuševališč za vse večje obrtne in strokovne šole. Končno omenja velik pomen obrtno-strokovne literature za učence in učitelje kakor tudi za mojstre. Opozori tudi na veliko važnost temeljite izobrazbe strokovnega učiteljstva. Sprožil je tudi velevažno misel o obrtnih državnih ustanovah za učence in absolvente obrtnih šol, ki bi se s pomočjo štipendij še na tujih strokovnih šolah specializirali v svojih strokah.

Dr. Val. Rožič.

UMETNOST.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Urejuje dr. Izidor Cankar. Leto I., št. 1, 2. Ljubljana, 1921. Izdaja Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. Izhaja štirikrat na leto in stane v Jugoslaviji 100 K, v inozemstvu 15 fr.

Z Zbornikom smo dobili prvo znanstveno glasilo za umetnostno zgodovino, ki se doslej pri nas sploh ni sistematično gojila. Kljub mnogoštevilnim, po vseh mogočih glasilih raztresenim noticam in člankom posameznikov, n. pr. pokojnih J. Flisa in dr. A. Stegenška, dalje msgr. V. Steske, dr. Jos. Mantuanija, Jos. Dostala i. dr. je naše domače gradivo tako malo in tako le presledkoma obdelano, da še vedno ni mo-

goče misliti na količkaj zadovoljiv pregled umetnostnega razvoja na naši zemlji. Tudi poročila konservatorjev, korespondentov in uradnikov bivše centralne komisije na Dunaju, ki so uradno slučajno podrobneje spoznali in ocenili enega ali drugega naših spomenikov in so priobčili svoje rezultate v *Mitteilungen in Jahrbuch* iste komisije, podajajo sicer mnogo posameznih drobtin, a nič sistematičnega in izčrpnega. Sicer so že davno tudi pri nas prišli na edino možno rešitev tega vprašanja, na idejo namreč, ki je drugod več ali manj srečno že povsod realizirana, na idejo umetnostne topografije. Mislila je pri nas na to že Slovenska Matica, mislilo je na to Društvo za krščansko umetnost, propažiral je to idejo dr. Jos. Mantuani, a do uresničenja ni prišlo, ker ni bilo zadostnega števila strokovno izobraženih moči. Orjaška energija rajnkega dr. A. Stegenška je sama segla po potni palici in peresu in začela uresničevati to osnovno idejo, a delo je ostalo po dveh zvezkih torzo. Prvo samo umetnosti posvečeno glasilo lahko imenujemo Letno poročilo Društva za krščansko umetnost, ki je posebno pod vodstvom Jos. Dostala že kazalo, da se razvije v stalen organ cerkvenega varstva spomenikov in njih zgodovine. Toda finančne težkoče niso dale razviti se začetkom, kakor je tudi po prvem letu vojna ubila Stegenškovega Ljubitelja krščanske umetnosti, ki je vsaj za cerkveno umetnost obetal postati to, kar hoče biti za splošno Zbornik.

Ko je po vojni Ljubljana dobila z univerzo vred tudi stolico za zgodovino umetnosti, je bilo naravno, da je ta v lastnem interesu posegla po najenostavnejšem sredstvu, da tudi izven univerze vrši svojo kulturno nalogo, s tem, da je organizirala v Umetnostno-zgodovinskem društvu strokovnjake in interesente za svoje delo. Društvo pa si je postavilo za svojo nalogo izdajanje strokovnega glasila, katerega prva naloga bo priobčevanje takozvane topografije, to se pravi popisa vseh naših umetnostnih spomenikov. Zbornik ima tako dvojno nalogo, na eni strani sistematično proučevati domače umetnostne spomenike, na drugi uvajati v probleme splošne zgodovine umetnosti, kakor se zadostno vidi že iz št. 1.—2. V prvo vrsto spadajo članki Fr. Steléta: Slikar Johannes concivis in Laybaco, istega Varstvo spomenikov, V. Steske: O nekaterih ljubljanskih spomenikih in J. Malovi: Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. V drugo vrsto pa Izidor Cankarjev spis: Umetnost v krščanskem slovstvu 2. stoletja in K. Ozvaldov: Donesek k estetskemu šolanju očesa. Drobno tiskani del je posvečen Narodni galeriji, pravilom umetnostnega zgodovinskega društva, bibliografiji, pregledu umetnostnih razstav in spominu kiparja Fr. Ks. Tončiča. Razen tega poroča J. Regali o slikarju Jami na Holandskem, Steska o Pogačnikovi *Compendiaria descripto metropolis Labacensis* iz l. 1766., isti o zvonu na št. Joštu in na Brznicah na Gorenjskem. Objavlja se naredba o varstvu umetnin, program društva »Probude« in program M. Dvořáka za pouk umetnostne zgodovine na srednjih šolah. List je ilustriran. Podrobno bomo poročali o nekaterih sestavkih, ko bo končan 1. letnik.

Naročila naj se naslavlja: Umetnostno-zgodovinsko društvo, Ljubljana.

Frst.

I. umetnostna razstava bratov Kraljev je bila otvorena za čas ljubljanskega velesemnja v Akademskem domu poleg hotela »Union«. Bil je to nekak pregled čez vse, kar sta brata Kralja dosedaj ustvarila; vsega skupaj 173 del: slik, kipov, risb, plaket in originalnih grafik. Zastopana sta bila oba brata nekako enako, ne more se reči, da je kateri prevladoval.

France je razstavil izmed že znanih stvari Madono iz raznobarnega kamna, ki je to pot našla kupca. O kralju Matjažu sem govoril posebej. Izmed novih kiparskih del se je odlikovala žanjica, sklonjena k svojemu snopu, ki je poleg Madone nedvomno najboljšo delo. Silno delo so tudi Kosci, v barvi samo kontrast mraka in zlate zore, v liniji samo monumentalnost delavnih postav in kretenj, nadčloveških v svoji brezčasnosti, ker to je košnja od pravekov v vse bodočnosti, dokler bo človek delal z rokami. Mala risba s svinčnikom, Kosec in Marija, ki sem jo že lansko leto omenjal, me je tudi to pot močno zgrabila.

Poleg teh najsilnejših del pa je še cela vrsta Francétovih stvari, ki so bolj intimnega ali bolj igrivega značaja, ki se pa tudi dvigajo daleč nad našo povprečnost. N. pr. Dve roži, novo delo iz lesa; delo je tako nežno občuteno in tako jasno stilizirano v svoji koncepciji, ki je naravnost tradicionalna v naši poeziji, da ne potrebuje nobene razlage, ampak samo gledanja brez predsodka. Ali Kmečka Madona, rodna sestra one, ki se je prikazala koscu na omenjeni risbi: Odhaja nekam s počasnim korakom in polna vzvišene miline gleda nazaj, — na kar hočete, tudi na vas in na vaše bedne razmere. Spoznanje je novo delo, izrezljano s tako ljubeznijo iz lesa in s toliko igrivostjo komponirano v konturo živahnega obrisa, da bi ga človek kar s seboj odnesel.

Izmed plaket je posebno posrečena v svoji pravilni idiličnosti Krokar. Opozarjam na Hrepenečo, Pridigarja, Serafina in Martina Krpana — v vseh teh ni modrosti, a je čuvstvo, je gesta, tista prava gesta, ki izrazi včasih več kot tisoč podrobnosti, in ravno gesta je po izjavi velikega umetnika Čeha Fr. Bílka dovršen kos duše prave umetnine.

Kar sem naštel, so le dela za povprečni okus, dostopna vsakomur, ki se potrudi pogledati jih in ne iti mimo njih, ker mogoče ne vpijejo zadosti. O ti strani Francétove umetnosti sem govoril obširneje že o drugi priliki lansko leto; to so skoz in skoz dela takozvane ekspresivne smeri, ki hoče podati del notranjega doživljanja, včasih vizionarnega gledanja in slutenja nečesa, česar v naravi ni ali vsaj tako ni, kakor si to prikroji umetnost. Kdor se približa tem delom z merilom naturalizma, ne bo našel pota do njih, kdor pa zna gledati preko kamna in telesnih oblik za likom Madone, ki stoji pred njim, večnojezni lik apokaliptične premagalke kače, temu bo ta obraz podal več kakor vse Murillove in Rafaelove sladke žene — ne maram podcenjevati njihove vloge v fantaziji človeštva skoz stoletja, ne maram trditi tudi, da ne bodo ostale večno dragocene ustvaritve človeškega duha, a od nadčloveške duhovne Madone so dalje kakor ta. Priznam, da so Kosci abstraktni, da je oddaljena od resničnosti celo žanjica, a večna gesta dela je v teh dveh obeh, zato sta nepozabni.

Toda s tem Francétova umetnost še ni izčrpana. kakor Tone nas je tudi on presenečal od razstave do razstave z vedno novim in tako se je na zadnji razstavi pojavila pri njem struja, ki je zahtevala naravnost komentarja in katerega potrebo je uvidel sam in napisal par pojasnil. Ravno ta zadnja smer je vzbudila na vseh straneh polno komentarjev in ugovorov. Objektivno stanje te zadeve je to-le: V svojem notranjem razvoju in potrebi po izrazu za to, kar nosi v sebi, je prišel France do tega, da abstrahira v zadnjih delih že popolnoma od naravnih oblik, da jih rabi samo še — skoraj bi rekel — kot neizogibno zlo, da pa sicer ves izraz utemeljuje na simboliki barv in gotovih konvencionalnih znakov kot je motiv oči, valov, osti, ki naj izražajo skrivnost, večno melodijo, ki brni skoz žitje in bitje ter notranje zveze med predmeti. Iz skušnje namreč vsakdo ve, da vzbujajo posamezne barve v nas neka gotova čustva, simpatijo in antipatijo, da so nas zmožne privlačiti in odbijati; da so vesele in žalostne, tople in hladne; zato v principu gotovo ne more biti ugovora proti temu, da umetnik poskusi bazirati izrazno stran svoje umetnine na te lastnosti barv. Do tega principa je prišel v svojem razvoju France Kralj v svojih najnovejših delih. Le s tega stališča je mogoče razumeti Smrt in življenje (kontrast plavega mrzlega kolorita z obrazom [smrt] napram rumenemu s primesom tople rdeče barve in v isti barvi izvedenim očesom skrivnosti — toplemu koloritu življenja). Naj je v ti struji kolikor hoče problematičnega, priznam, da mi je ta slika osebno simpatična, za razlago te njegove smeri pa naravnost klasična. Čustvo je vse toplo v barvi, v formi pa neizraženo, neki čuden embrijo, negotov v obrisih in oblikah. Prezir, kombinacija rumenega in zelenega in smotreno hoteno degenerirane forme, je skrajno hladen, skoraj bi rekli nepristopen. Smrt Genija, največja slika te vrste, je kombinacija barvne simbolike s simboliko forme (posekane roke, utrinjajoče se oko, zapadajoča glava). Sorodne s temi, tudi na barvni simboliki sloneče, a v zvezi s formalno simboliko so Vizija sv. Antona, Pekoča vest, Starci; ta skupina je še bolj problematična kot prva. Gotovo je namreč, da ta struja brez komentarja ni razumljiva, vsaj ne popolnoma. Gledavec, ki pride primerno razporejen pred ta dela in jih bo brez predsodkov opazoval, bo sicer potem formalne simbolike zaslutil, za kaj gre, potem barvne simbolike bo nedvomno čustveno prišel še bliže pravi vsebini, vsaj v paralelno čustveno stanje bo prestavljen, — toliko priznam. Lahko tudi, da bi pri klasičnem primeru Življenja in smrti zaslutil ta kontrast, ni pa to nujno, zato je tem delom potreben vsaj bistvo označujoč naslov; s pomočjo naslova pa je v veliki večini, če ne v vseh slučajih, mogoče slediti umetniku. Princip kot princip je po mojem nedvomno opravičen; da ga skuša umetnik uveljaviti, to je njegova zadeva, ker errando discimus, potem poskusov, tudi ponesrečenih, se bližamo popolnosti; po katerem potu je kdo išče, je utemeljeno v logiki notranje nujnosti, ki se ji ni mogoče upirati, in Fr. Kralja je nedvomno notranja razvojna nujnost privedla na to pot.

Še ene skupine ne smemo prezreti: Težek spomin, Umetnik in Dvojni ljudje. Ta dela predstavljajo paralelo v kiparstvu k prej označenim simboličnim delom v slikarstvu. Problematičnost te smeri v kiparstvu je še

večja kakor v slikarstvu, ni pa mogoče odrekati bistrotnosti koncepcijam kot je Umetnik, ki je tudi razmeroma lahko dostopen, ali dekorativnih vrednot Dvojnim ljudem. Tu si težko predstavljam pot naprej in se mi vsaka taka ustvaritev zdi neke vrste konec; poskus, ki bo pa ostal brez odmeva.

Tudi T o n e K r a l j je razstavil stara in nova dela. Tudi med njegovimi je cela vrsta stvari, ki so dejstva, na katerih je komaj mogoče kaj premakniti; njihova eksistenčna opravičenost je v tem, da so, in kakor so, so tako samoposebi umevne, da govore same o sebi boljšo apologijo kot vsako pero. Tako delo je n. pr. Idealist; brez ozira na vsebinsko stvar je to delo v svoji dekorativnosti blisk iz jasnega neba, plod srečnega iznajdljivega trenutka, ki je največji genij. Ali vzemite plaketo Hroma, ki je vsa ena sama govoreča gesta; ali iz cikla radirank Življenje »Rojstvo«, ki je prodirajoča vizija bolečine materine, ki rodi dete s srčno krvjo — zakaj? Da se po komaj rojenem že stegnejo koščene roke smrti in ga ne izpuste več. Med velikimi slikami pa je pustil v meni najboljši vtis vsebinski pendant h kameniti Madoni, sv. Pavel, apostol narodov, gigant duha, ne telesa, o katerem je prav rekel Vodnik v »Jugoslaviji«, da je ves notranje gledanje. Kdor ga drugače gleda, ga ne bo vzljubil.

Tudi Tone se udejstvuje na raznih poljih upodabljaljoče umetnosti, vendar pa je on bolj slikar kakor njegov brat; vsaj zaenkrat se zdi, da slikarstvo pri njem prevladuje. Tisto mesto, ki ga pri Francétu zavzemajo perorisbe, zavzemajo pri Tonetu ujedkovine (radiranke); tudi on ima celo vrsto plaket in malih kipcev izrezljanih iz lesa. Po svojem notranjem razpoloženju je on mistik, ki se zaglablja v uganke življenja in skuša svoje domisle spraviti v formule, ki naj izražajo abstraktne resnice. V to smer spada že Idealist. Vse njegove plastike imajo formalno neko elementarno-bizarno potezo, kakor da so zrastle, kakor da jih je rodila narava sama in samo slučajno utelesila vanje idejo, ki je pa na drugi strani izražena zopet tako ekspresivno in rafinirano, da ostrmiš. Vzemite samo Tugo, ki se zdi od daleč kot da sta se čudno prepletli dve debli; ko pa stopite bliže, vidite dekličje telo, glava vklenjena obupno v roke in kako se je brezupno oprla na čudno skrivljeno deblo, ves izraz pa je v zgornjem delu, kjer je obraz obrnjen k nebu, skrit v zavoju rok, kot da je roža vzcvetela. Vzemite Vklenjeno ljubezen, kjer je simbolizem posekanih udov isti kot pri bratu in kjer je vse simbol za vsebino, formalno pa vse nenavaden ornament kot bi ga bil zamislil Japonec. Obup je tudi genialen otrok trenutka in bi zaslužil boljši material kakor je sedanji.

Tone je razstavil dalje celo vrsto radirank, večjih in manjših, ki so večinoma zanimive po koncepciji, in ta je tudi, ki jim daje v prvi vrsti ceno. Tehnično pa so to dela začetnika, ki mu še manjka sigurnosti, s katero potegne linijo, ki mora neoporečno zavzemati svoje mesto, manjka tudi čistosti odtiska, ki je znak zrelega delavca. Toda tudi v ti smeri se Tone vidno razvija. Njegove zadnje stvari so v tem oziru očitno napredovale. Višek pomenja dosedaj ciklus Življenje, ki obsega Nasmeh, Poslednji žar, Rojstvo, Izgnance, Pričakovanje in Obsojence. Tiskane so v rdečem tonu, vsebina je vizionarna, močno prepojena s čustvom. Drugo delo te vrste je Kristusovo trpljenje po osnutkih za po-

slikanje cerkve v Dobropoljah, komponirano v polkroge, iz trnja spletene; tretji je ciklus štirih svetnikov (sveti Anton, sv. Florijan, sv. Miklavž in sv. Martin) tudi po osnutkih za dobrepoljsko cerkev. Kakor je koncepcija teh scen monumentalna, se mi zdi, da prenešana v tehniko ujedkovine ne učinkuje posebno in da bi jo bilo treba primerno izpremeniti. Ena scena za drugo izgleda nekako slabotna in prazna, ker manjka barv in čisto linearno zasnovane prizore poživlja samo lahka tonacija ploskve, ki pa ne da pravega življenja.

Sicer je pa Tone v vseh svojih delih enotnega kova, iz vseh odseva enotno hotenje, ki se najbolj jasno izraža v njegovih slikah. Otroci Adama je eno starejših del te vrste, ki eno za drugim v pretresljivih slikah pripovedujejo zgodbo padca človekovega in njegove bede. Višek pa predstavlja kolosalna (nedvomno ena največjih slik, ki jih je bilo kdaj pri nas naslikanih) Križani in Grešni rod; simbolika barve je v teh zadnjih dveh spojena z večno povestjo o grehu in njegovih posledicah. Tonetova dela so slikana in v les rezana filozofija v mističnem smislu poglobljenja v večno skrivnost zla in trpljenja v zgodovini človeštva in človeka; to mislim, da je tudi vzrok, da je Tone nekako dostopnejši občinstvu in da so ga celo nasprotni kritiki skušali nekako protežirati pred bratom, češ, da je bolj talentiran. Po mojem je o tem danes še težko razpravljati. Nedvomno je, da je pri Tonetu še vse mošt, ki bujno vre in išče izhoda tu in tam; ravno njegova plastika, ki ji ni mogoče odrekati izredno srečnih kreacij, se kaže popolnoma kot otrok trenutnega navdahnjenja, srečnega trenutka, mogoče celo srečnega slučaja nepričakovane a frapantne asociacije ob kaki naravni obliki. Njegove slike pa so v nasprotju s tem študirane, umsko konstruirane in mogoče ravno radi tega malo preveč pripovedne, razen tega je za Križane dvorana nedvomno premajhna, tako da človek preveč opazuje posameznosti, namesto da bi zagrabil vso procesijo oteženih.

Frst.

Willibrord Verkade O. S. B.: **Die Unruhe zu Gott**, Erinnerungen eines Malermönches. Freiburg i. Br. 1920. Herder & Co.

Povest umetnika konvertita. Beuron! Že ta označba napoveduje zanimivo knjigo.

Pisatelj, sedanji beuronec Willibrord Verkade, čigar ime ni neznano tistemu, ki se je kdaj zanimal za benediktinsko, takozvano beuronsko umetnost, je bil rojen leta 1868, v Zaandamu na Nizozemskem. Oče njegov je bil sekretant-menonit, okolica je bila po večini protestantska, vseeno pa se je že v zgodnjih otroških letih začel stikati tudi s katolicizmom. Nagnjenje k slikarstvu je očitno podedoval po svojih prednikih, čeprav ti niso bili umetniki; oče je bil previden mož, zato ni oviral otrokovega nagnjenja, četudi bi mu bilo ljubše, da bi se bil posvetil trgovskemu stanu. V modi je bil takrat impresionizem, ki je v bistvu najpopolnejša stopinja naturalizma in kot tak najvernejši izraz takratnega svetovnega naziranja. Mladi, prešerni Verkade se ga je oklenil z vso dušo. Bil je ponosen, samostojen duh, kakor se vidi iz mnogih mest, razmeroma svojeglav in zdrav — zdravje pa je predpogoj za tako pozitivistično svetovno naziranje. Sam dobro izraža to tako-le: »V moji mladosti so verovali na vsemogočnost znanosti, zaupali so izključno v človeško moč in zasluge in se veselili napredka tehnike. Zato so smatrali predstavljanje »de la vie moderne«, velikomestnega življenja, za najvišjo nalogo umetnosti. V velikem mestu se dajo triumfi človeškega duha najlažje zasledovati... In kaj se da primerjati po zanimivosti za sledovanju »la bête humaine« po njenih brlogih in predstavljati njeno pestro žitje in bitje. Saj umetnost ni nič drugega kakor »un

coin de la nature vu à travers un tempérament«, košček narave, gledan z očmi sprejemljive duše. Ta program naturalistov in impresionistov sem si osvojil tudi jaz in da bi ga uresničil, sem se zažgal v življenjski vrtinec. Žal je sodelovala pri tem velika mera čutne radovednosti! Kakor je bilo takrat v modi, je tudi on odšel na deželo in slikal tam po živih in neživih modelih, ki jih je poln ves božji svet. Bilo je to l. 1889. Medtem se je že precej duševno razvil, in zanimivo je od samega začetka opazovati, kako ga njegova zdrava narava, vodena po božji previdnosti, pelje preko vseh zaprek od mladosti dalje stalno k enemu cilju, k očiščenju — katharzi, ki se dovrši z njegovim prestopom v katoličanstvo. Od rane mladosti dalje zasleduje ta svoj razvoj in zanimivo je opazovati, kako najde pobudo v tej smeri celo tam, kjer je bila izključena vsaka tozadevna tendenca. Na začetku stoje Zola, Flaubert, Goncourt, Balzac, Tolstoj in Dostojevskij, edino zadnji z izrečno religiozno tendenco. V njegovi samoti na deželi pa mu je prišla v roke izpoved izpreobrnjenega realista Tolstega in tu je ponosni, v sé zaverovani duh, ki mu je nudila umetnost do tedaj resnično zadovoljstvo, z ogorčenjem srečal trditev, da nas ničesar na svetu ne more popolnoma zadovoljiti. Sledilo je nato čitanje knjig, ki sicer tudi niso izrečno katoliške, katerih visoka etična kultura pa je vseeno nehoté izraz katolicizma, in tako so mu postali oporniki Baudelaire, Verlaine in posebno Huysmans (A Rebour). Leto 1891, ga je zopet zažgalo v svet, ta krat v Pariz. Tja je prišel za svoje duševno razpoloženje ravno o pravem času. Bila je to doba v mnogem podobna sedanji, katere izraz v umetnosti je takozvani ekspresionizem, takrat se je taka reakcija proti materializmu in naturalizmu javljala pod imenom simbolizma. In kar pisatelj piše na str. 83. o tem, velja prav tako danes o ekspresionizmu: »Kar je napravilo iz mlajše generacije nasprotnike realizma in naturalizma, je bila po večini samo slutnja neke višje resničnosti. Da, niti to ne prav, ampak le težnja po skrivnostnem, redkem, po sanjavosti, neke vrste razkošje duhá, ki je bilo le prepogosto vodeno po čutnem poželenju. Zato simbolisti v bistvu niso zavzemali nobene višje stališča kot realisti in naturalisti; razen tega se niso mogli vselej postaviti niti z njihovo silno stvarilno zmožnostjo. Kljub temu pa je bilo novo gibanje marsikomu most k duševnemu preobratu v pozitivni smeri. Tako tudi meni. Zakaj čeprav ni bilo mogoče zvezati s priljubljenimi izrazi simbolistov, kot n. pr. »l'au-de-là«, »le mystère«, »le symbole«, nobene konkretne resničnosti, se krijejo te besede vseeno z neizbežnimi potrebami človeškega srca, ki se ne zadovolji dolgo s samo končnim. Ti izrazi so bili klici. V marsikateri duši, ki se je odtujila Bogu, so zanetili lučko, ki naj bi bila vodnik na poti k večni luči.«

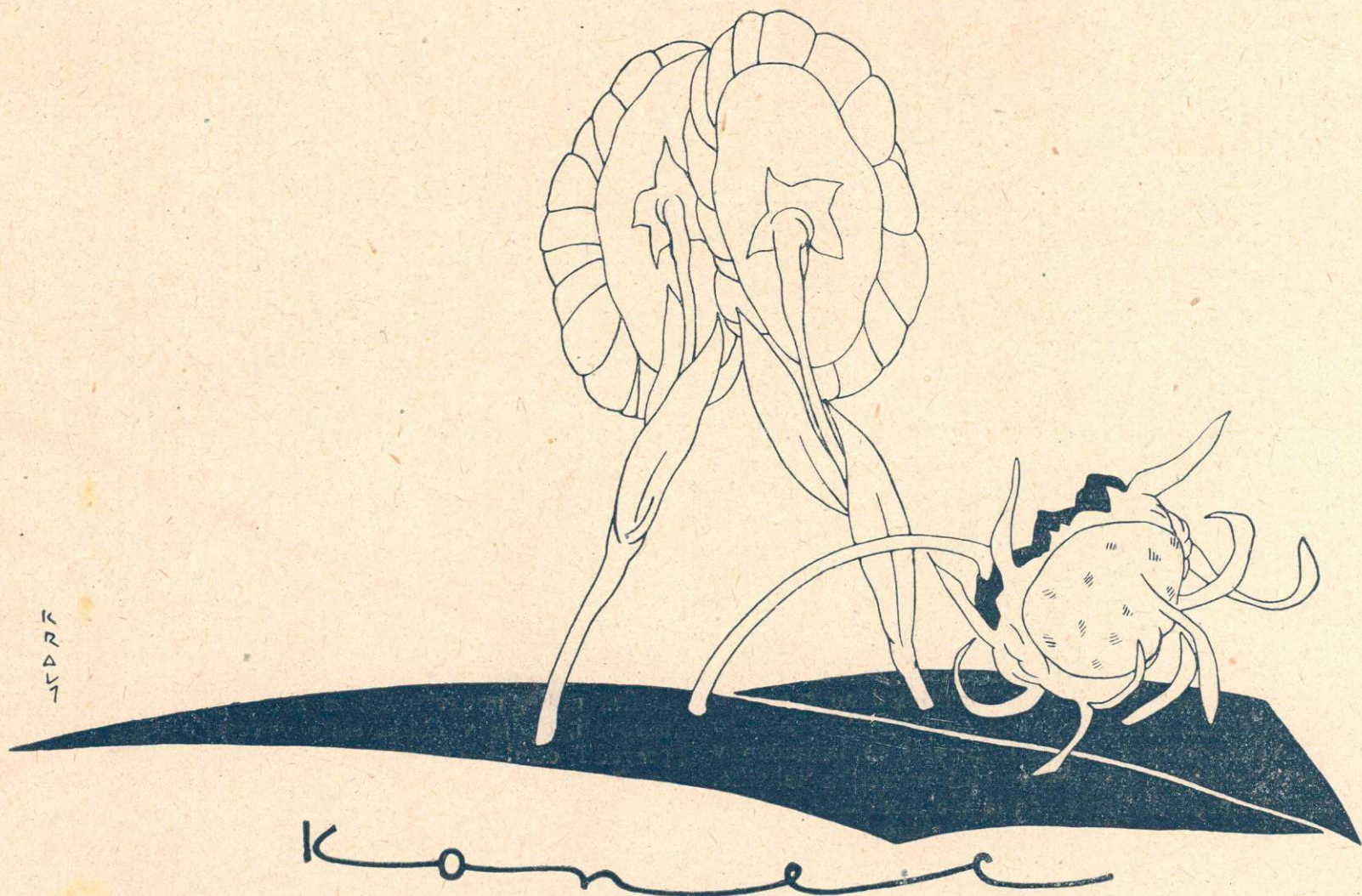
Ko je Verkade prišel v Pariz, se je navduševal še za impresioniste; toda razmere so ga kmalu privedle v nasprotni tabor, katerega mojster je bil Gauguin, ki se je takrat ravno odpravljaj na otočje Tahiti. Gauguinov učenec Paul Sérusier, filozofsko nadahnen človek, je ustanovil krožek umetnikov, ki si je nadel ime preroki (Nabi); pripadali so mu razen Sérusierja še slikarji Maurice Denis, Vuillard, Bonnard, Roussel in Ranson. Ti so se večkrat zbirali in tudi filozofirali. Sérusier je bil takrat pod vplivom teozofije. Temu krožku se je pridružil Verkade; po njem je prišel tudi v stik s krožkom simbolističnih literatov, od katerih se je Adolphe Retté vrnil nazaj k cerkvi. Ker je Gauguin, vzor tega krožka slikarjev, v mnogem oziru tudi duševni oče sedanje moderne, navajam dobesedno, kako ga kot umetnika označi Verkade na str. 89.: »Gauguin je sovražil v slikarstvu suženjsko kopiranje narave in že v času, ko sem ga jaz spoznal, stal v delnem nasprotju z impresionisti. Sicer je tudi on izhajal od čutne zaznave; učil pa je, da se mora naravni vtis spojiti z estetskim spoznanjem, ki izbira, ureja, poenostavlja in združuje. Slikar ne sme prej mirovati, da je v obliki slike v veselje vseh, ki jo vidijo, prerodil otroka svoje predstave, ki ga je spočel duh v spojitvi z resničnostjo. Dvojno rojstvo torej je predpogoj umetnine: Rojstvo v duhu in rojstvo v snovi. To pa je mogoče samo s pomočjo večnih zakonov umetniškega ustvarjanja, ki nam jih posreduje tuja in lastna izkušnja ali intuicija.« Novi milje je povzročil v duši Verkadejevi celo revolucijo, ki jo slika na str. 91. s temi-le besedami: »Pred mojim bivanjem v Parizu sem se prepuščal pri izvrševanju

svoje umetnosti popolnoma svojemu temperamentu, da ne rečem svojim muham. Vedno se menjajočim pojavom sem sledil kakor deček, ki lovi metulje. Sedaj pa se je obrnila moja pozornost na duha kot na princip, ki ureja naravne pojave, ki se nam nudijo. Tako me je opravilo z mojo umetnostjo navajalo k poglobitvi v samega sebe.« Tu se je pod vplivom Sérusierjevimi začel pečati tudi s knjigo Schuréjevo »Les grands Initiés«. Rezultat teh vplivov je bil, da se je V. povrnil k veri v nesmrtnost duše in nadnaravni svet, kar je pomenjalo ogromen korak naprej za človeka, ki je s 15 leti izgubil vero v Boga. Važen datum je 23. marca 1891, banket v slovo na Tahiti odhajajočemu Gauguinu, pri katerem je spoznal kopenhškega Žida slikarja Ballina, ki postane odslej njegov tovariš in pozneje sokonvertit. Nato sledi prva preselitev z Ballinom vred v Bretagno, v izrazito katoliško okolico. Nanj vpliva ta čas Verlainejeva poezija in Balzacova Seraphita, ki ga oba pripeljeta bliže k Bogu in cerkvi. Nato se povrne za par mesecev domov, nato marca 1892 zopet v Pariz, kjer se spozna z Nabijem Paulom P., o katerem je čul, da se je izpreobrnil. Ta mu je nasvetoval čitanje Avguštinove Samoizpovedi ter mu dal mali katekizem in življenje svetnikov. Drugo bivanje v Bretagni v Saint Nolfu je bilo usodno zanj. Misijon v kraju njegovega bivanja ga je seznanil z jezuitom Le Texierjem, ki mu je postal duševni oče, rezultat je bil v par mesecih krst Verkadeja v jezuitski kapeli v Vannesu. Tudi z Ballinom se je medtem zgodila važna notranja izprememba v smeri katoličanstva, krščen pa je bil šele na popotovanju po Italiji, kamor sta šla z Verkadejem po njegovem krstu skupno. V Italiji sta stopila v ozke zveze s frančiškani, tu je Verkade tudi prvič čul o Beuronicih in stopil v pismo zvezo s P. Desiderijem Lenzem, začetnikom in teoretikom beuronske umetnosti. Novembra 1893. je Verkade zapustil Italijo in na poti domov obiskal Beuron. Skoraj se večji vtis kot beuronska upodablajoča umetnost je napravila nanj beu-

ronska liturgija. Bivši impresionist ni precej kapituliral pred tako matematično zasnovano umetnostjo kot je beuronska, toda posameznosti so ga pridobile, in kar je glavno, občudoval jo je. Zanimivo je, kaj piše v tej zvezi na str. 271. o umetnikovem razmerju do tujih umetnin: »Slikar opazuje umetnine na poseben način. Navadno ga zanima najbolj, kako je delo narejeno. Roko umetnikovo hoče zaslediti in spoštovanje zbudi v njem le, če se velikaši zemlje poslužujejo te roke, ker ve, da je za božjim darom genija najlepši dar lepo naročilo. Le redko vpliva kaka umetnina na slikarja tako, da je popolnoma prevzet. Če se to zgodi, ne vpraša več, kako je narejeno, ampak brez besed strmi. Včasih tudi začne kletiti, toda tako presrečno, da se njegovo kletje izpremeni v molitev, v zahvalo za to, da je Bog dal človeku tako moč.« Dokumentaričnega pomena je njegov razgovor s P. Desiderijem Lenzem. Od novembra 1893. do februarja 1894. je bil zopet doma, nato je šel v Kopenhagen, kjer je bil gost prijatelja Ballina in priredil tam razstavo svojih del. Uspeh je bil popoln; simbolizem je bil v modi, pozdravili so ga kot goloba z oljčno vejico, ki napoveduje lepšo bodočnost umetnosti. Svoježa verskega stališča ni skrival in ravno s tem je odločilno vplival na nadaljnjo usodo danskega pesnika, poznejšega konvertita Jörgensena.

V njem samem se medtem vrši proces dalje; že v Italiji je vzljubil samostansko življenje. Spomladi istega leta (1894.) obišče Berlin, nato še enkrat Beuron, ki ga pa ta krat popolnoma premaža, zopet je beuronska liturgija tisto, kar ga posebno prevzame, prosi za vstop, je uslišan in s tem odločilnim trenutkom se konča ta knjiga, ki je avtobiografija, polna preproste poezije v nekaterih mestih, drugod samoizpoved, polna odkritosrčnosti, v velikem delu in ne najzadnje pa kulturni dokument. Moderna umetnost, poezija in filozofija služijo v tem razvoju vsi nehoté temu človeku iskati pota k Bogu in katoličanstvu.

Frst.

PREJELI SMO V OCENO:

Grafička Umetnost, III. svezak, ureduje Mile n k o D. Gjurić, Zagreb 1921, je izšla. Opremljen je z več članki, tičočimi se grafike, reprodukcijami in s celo vrsto originalnih grafičnih del. — O ti publikaciji, nekaterih drugih, Gjurića se tičočih, in o ljubljanski grafični razstavi izpregovorimo obširneje v prihodnji številki Dom in Sveta.

Stanislav Krakov: **Kroz buru**, Roman. Cvi-janović, Beograd 1921. Cena 12 din.

Dr. Hinko Dolenc: **Izbrani spisi** (Spomini o Cerknškem jezeru. — O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh. — Črtice o burji.) Ljubljana 1921. Izdala Zveza kulturnih društev. Založila Tiskovna zadruga. Cena broš. 20 K, po pošti 2 K več.

P. Marian Morawski S. J.: **Abende am Genfer See**, Grundzüge einer einheitlichen Weltanschauung. Prestavil Jakob Overmans S. J., Freiburg i. Br. 1921. M. 10-50, vez. M. 15-50. Klasična apologija v leposlovni obliki. Pri ti priliki opozarjamo tudi na slovenski prevod, ki ga je izdala Jugoslovanska knjigarna.

Hermann Muckermann S. J.: **Kind und Volk. Der biologische Wert der Treue zu den Lebensgesetzen beim Aufbau der Familie**. 4. u. 5. verm. Auflage. Bd. I. Vererbung und Auslese; II. Gestaltung der Lebenslage. I. M. 14-60, vez. M. 19.—, II. M. 17.—, vez. M. 21-50. — Aktualna knjiga je nastala iz žive potrebe časa po svetovni vojni.

Joseph Liensberger: **Im ewigen Rom. Rombilder für die Jugend**. 2. u. 3. izd. Freiburg i. Br. Herder 1921. Cena vez. M. 14.—. 42 razvrščenih sličic, zgodovinsko namenjenih mladini.

Knjige Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti: 1. Ljetopis za g. 1920. C. 12 K. — 2. Rad knj. 222. — Razr. histor.-filol. i jur.-filozof. 96. C. 15 K. (Banović St.: Dvije bilješke iz naših narodnih pjesama. — Kasumović Ivan dr.: Još jedna rukovet naših paralela k rimskim i grčkim poslovicama. — Maurović M. dr.: Notitia de praecipuis officiis regnorum Croatiae etc. (Kritičke skice iz XVII. st. o hrvatskoj upravi.) — Musić, Aug. dr. Komparacija i negacija. — Pavičić St.: O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. st. — Radojčić N.: Rajičeva Hrvatska istorija. — Skok Petar dr.: Studije iz srpsko-hrv. vokabulara. — Županić N. dr.: Rasna istorija i karakter Srba, Hrvata i Slovenaca.) — 3. Građa za povijest književnosti hrvatske. Knj. 9. Ur. dr. Đuro Korbler, C. 40 K. (Med drugim: Bučar Fr.: Računi o dohoci i troškovima za hrvatsku protestantsku tiskarnicu u Urachu-Tübingenu u god. 1561—63. — Nagy Jos dr.: Nekoliko pisama B. Kopitara F. M. Appendiniju [1811—1827].)

Johannes Mayrhofer: **Spanien**, S 17 slikami in 1 karto. Freiburg i. Br. 1921. Herder, M. 15-50 vez. M. 21-50. Velja za eno najboljših knjig o Španiji v nemški literaturi.

P. Hubert Klug. O. Min. Cap.: **Heldinnen der Frauenwelt**. 6.—7. Aufl. Freiburg i. Br. Herder 1921, vez. M. 10.—. Rebeka, Debora, Rut, Sara Judita, Suzana, Marija Magdalena, Tabita, Lidia, Febe, v obliki

pridig je poudarjena vselej glavna lastnost dotične zene, ki naj služi kot zgled.

Die Psalmen. I. u. II. Prestavil in razložil Athanasius Miller O. S. B. Freiburg i. Br. Herder. — Psalmi v latinščini in prestavi s kratkim jedrnatim uvodom. Cena I. M. 11-50, vez. M. 15.—, II. M. 9-50, vez. M. 13-50.

Alban Stolz: **Kohlschwarz mit einem roten Faden**. 3. izd. M. 3-60.

Alban Stolz: **Die hl. Elisabeth**, M. 3-60.

Alban Stolz: **Die hl. Elisabeth**. Ein Buch für Christen. Uvod Dr. Julius Mayer, M. 8-50, vez. M. 13-50

Alban Stolz: **Das Vaterunser und der unendliche Gruß**, M. 12-50, vez. M. 18.—.

Alban Stolz: **Erziehungskunst**. M. 6-80, vez. M. 14-60. Vse te knjige so izšle pri Herderju v Freiburgu i. Br. Vsem prijateljem šegavega in duhovitega nabožnega pisatelja jih priporočamo.

Stevan Sremac: **Vukadin** (cir.) 2. izd. Cvi-janović, Beograd 1921. C. 12 Din.

Vazilij Mirk: **Klavirske skladbe**. Samozaložba, Trst 1921. Via Boccaccio 29/I. C. 16 Din.

Jahrbuch der angewandten Naturwissenschaften, 1919—1920, 31. letnik. Izd. Dr. Jos. Plaßmann; 147 slik. Freiburg i. Br. Herder. Vez. M. 40.—. Vsem, ki jih zanima napredek moderne znanosti in tehnike, to knjigo najtopleje priporočamo.

Dante: **Die göttliche Komödie**, uebertragen von Richard Zozmann. 3. u. 4. Aufl. Freiburg i. Br. 1921. Herder, C. M. 31.—, vez. M. 38.—.

Karl Jakubczyk: **Dante**. Sein Leben und seine Werke. Freiburg i. Br. Herder, 1921. C. M. 20.—, vez. M. 26.—.

Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti. Napisao dr. Dragutin Prohaska. Zagreb 1921. Str. 375. Izvanredno izdanja Matice Hrvatske. Nagradjeno iz zaklade grofa I. N. Draškovića za god. 1919. — Dr. D. Prohaska prvi je ovom knjigom pokušao, da dade pregledom prikaz najnovije hrvatske i srpske književnosti. Prikazuje I.) hrvatski in srpski Realizam, II.) prelazne pojave izmedju Realizma i Moderne, pisce devedesetih godina, III.) hrvatsku i srpsku Modernu i IV.) Pomladjenu jugoslavensku književnost. Hrvatska i srpska književnost shvaćene su kao dvije književnosti jednoga naroda, i one teku uporedo, a mnoga medjusobna poredjivanja učvršćuju vezu i rodbinstvo njihovo. Osim »lijepo« književnosti, prikazana je kod svake generacije i njena kritika, filologija i književna historija. Knjige se dobivaju u svakoj boljoj knjižari. Cijena K 60.—. Knjižarama razasilje knjige jedino Ćirilo-metodska nakladna knjižara Zagreb, Preradovićev trg 4. Članovi Matičini naručuju knjigu samo od Matice Hrvatske uz cijenu od K 50.—.

Josef Skrbinišek: **Učebnice jazyka slovin-ského**. 2. predelana izdaja. Praga, česká grafická unie A. S. 1921.

Dr. Ivan Prijatelj: **Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma**, »Pota in cilji«, 7.—9. zv. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1921. C. mehko vez. knjigi K 90.—, po pošti 6 K več.

Čika Jova Zmaj: **Malaj in Malon** in druge pesmi za deco. Poslov. Al. Gradnik »Jug«, Ljubljana 1921. C. K 14.—

Fr. Starovaški: **Za tretjo goro**, Pet aktov iz trgovskega življenja. L. Schwentner v Ljubljani. Izšlo v Gorici 1920. C. 4 Din.

Dr. M. Đ. Popović: **Da sam znao ranije** (cir.). Razgovor o trezvenosti. Beograd 1921. Izd. Min. Narodnog Zdravlja, 41.

Fr. Milčinski: **Pravljice**, drugi natis. L. Schwentner v Ljubljani 1921. C. vez. K 48.—, po pošti K 54.—

Hrvatska Himna A. Mihanovića. J. Runjanina. Izd. i ur. Klub hrv. književnika u Osijeku 1921.

Orlovske himne in Pesem Slovenske Straže, zložil Vinko Vodopivec. Jugosl. knjigarna v Ljubljani 1921. C. K 36.—

V. Anžlovar in dr. Al. Res: **Visokošolski študij v Italiji**. — Trst 1921.

Velika zidna karta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, priredili prof. V. Marinković i Radoslav T. Tomić. Merilo 1:800.000. V cirilici in latinici. Izd. Umet. naklj. zav. Jos. Čaklovića, Zagreb 1921. C. 50 K.

Bergquell, Herders Wochenkalender 1922. S 65 slikami. Freiburg i. Br. 1921. Herder. C. M. 10.—

„Dom in Svet“ v l. 1922.

Naš list bo izhajal odslej redno dvajsetega vsak mesec po 48 strani v formatu „Časa“.

Prinašal bo celoletno povest Iv. Brodarja pod naslovom Detinstvo. Zbor sotrudnikov ostane isti kot dosedaj; v uredništvo vstopi dr. Al. Merhar. — Letna naročnina bo znašala 250 K; za dijake (želeti je, da skupno naročajo) 200 K.

Uredništvo.

